

Balázs Imre József (Székely-udvarhely, 1976) – költő, irodalomtörténész, a kolozsvári BBTE tanára
 Bartha György (Péterfalva, 1944) – tanár, Csíkszereda
 Borcsa János (Kézdivásárhely, 1953) – kritikus, az irodalomtudományok doktora, Kézdivásárhely
 Cărlugea, Zenovie (Crușețu-Maiag, 1950) – tanár, szerkesztő, Târgu-Jiu
 Cseke Gábor (Kolozsvár, 1941) – újságíró, szerkesztő, Csíkszereda
 Elek Tibor (Nyíregyháza, 1962) – irodalomtörténész, Békéscsaba
 Jankovics Marcell (Budapest, 1941) – filmrendező, grafikus, a Nemzet Művésze, Budapest
 Kemény István (Budapest, 1961) – költő, író, Budapest
 Markó Béla (Kézdivásárhely, 1951) – költő, Marosszentkirály
 Mihály János (Lövete, 1964) – történész, Lövete
 Milbacher Róbert (Kaposvár, 1971) – volt postás, gyógynövénygyűjtő, erdei segédmunkás, jelenleg irodalomtörténész, a Pécsi Tudományegyetem tanára, egy Pécs melletti kis faluban, Kővágószőlősen él
 Németh Boglárka (Szatmárnémeti, 1984) – egyetemi adjunktus, Kolozsvár
 Oláh-Gál Róbert (Marosvásárhely, 1958) – matematikátörténész, Bolyai-kutató, Csíkszereda
 Papp Attila Zsolt (Lugos, 1979) – költő, szerkesztő, Kolozsvár
 Péntek János (Körösfő, 1941) – nyelvész, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság elnöke
 Sepsiszéki Nagy Balázs (Sepsiszentgyörgy, 1969) – néprajzkutató, Csinód (Úz-völgye)
 Szörényi László (Budapest, 1945) – Széchenyi-díjas irodalomtörténész, az MTA doktora, Budapest

A SZÉKELYFÖLD TÁMOGATÓI:

HARGITA MEGYE TANÁCSA

RMDSZ ÉS A COMMUNITAS ALAPÍTVÁNY

SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

BETHLEN GÁBOR ALAP

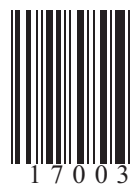

KOVÁSZNA MEGYE TANÁCSA

ROMÁN KULTURÁLIS MINISZTERIUM

SZABADELADÁSI ÁR: 5,00 LEJ · 490 FT
 ELŐFIZETŐI ÁR: 4,00 LEJ

9 771453 387000

1 700 3

SZÉKELYFÖLD

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

ARANY JÁNOS 200

(BALÁZS IMRE JÓZSEF, FEKETE VINCE, KEMÉNY ISTVÁN,
 LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ, MARKÓ BÉLA, MILBACHER RÓBERT,
 OLÁH-GÁL RÓBERT, PAPP ATTILA ZSOLT

ÉS SZÖRÉNYI LÁSZLÓ ÍRÁSA)

ZENOVIE CÂRLUGEA:

„BESZERVEZÉSI” KAMPÁNY AZ '50-ES ÉVEKBEN:

A CONSTANTIN BRÂNCUȘI-ÜGY

SEPSISZÉKI NAGY BALÁZS:

AZ ÚZ-VÖLGYÉTŐL A VERECKEI-HÁGÓIG

MŰTEREMTÉS: JANKOVICS MARCELL

XXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM 2017. MÁRCIUS

„Itt, ebben a világvégi csendben egyetlen hang hallatszík, egy régi, recsegő rádióadó, valami valószínűtlenül öreg felvételtől Arany János hangja, éppen az Epilogust mondja, egymás után többször...”

(Papp Attila Zsolt)

„...van tíz százalék, amitől Arany János mégse marad pusztán egy csodálatos, örökre költő: ott vannak a balladák. A ballada mindig korszerű. Vagy inkább nincs korszerűsége, mint a vakolatlan téglaháznak. A ballada a jelenben létezik, és ha egy köbaltás gyilkosságot mond el, akkor is érezzük benne a most-ot. És a módszere, a vágásai: a videoklip műfaja maga a ballada. Az Aranyballadák olyanok, mintha szerzőjük azt a feladatot kapta volna, hogy restauráljon egy klipet, aminek elvesztett a hangskája.”

(Kemény István)

„Ha valaki az Arany-összesben nézeledik, felfigyelhet rá, hogy (...) Arany már létező dallamokra is írt szövegeket. (...) Nem kell rögtön egy 19. századi Bob Dylant látnunk Aranyban, bár a népdalokat begyűjtőgető-lejegyző Arany és a hat lemezből álló 1952-es Anthology of American Folk Music-ot karcosra hallgató, és annak inspirációjára dalokat költő Dylan közé akár máris odaeröltethetnénk némi analógiát.”

(Balázs Imre József)

„Arany János fiatalokora óta szeretett volna eljutni egyszer Erdélybe. Szabó Károly ráadásul mint barát Kolozsvárra költözése után egyfolytában könyörgött neki, hogy menjen már és főleg a Székelyföldet ismerje meg. Arany nem indult el Kolozsvár felé, pedig örökre vágyott Erdélybe...”

(Szörényi László)

XXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM 2017. MÁRCIUS

ARANY JÁNOS 200

Papp Attila Zsolt: Arany János hangja a rádióban	5
Lövetei Lázár László: Arany János, a fővámírom	7
Markó Béla: Hoc erat in votis (egy Arany-vers folytatása)	9
Fekete Vince: A méh románca. Veszélyzóna (Részlet a <i>Vargavárosból</i>)	11
Milbacher Róbert: Ágnes asszony (Arany-átiratok 1.)	14
Kemény István: 50+1 irodalmi pillér (négy kisesszé a tizenkilencedik századi költészetből)	38
Balázs Imre József: Arany János gitárja	42
Szörényi László: Miért nem fejezte be Arany János a Dózsa Dániel Zandírhámjáról írott kritikáját?	49
Oláh-Gál Róbert: Arany János születési dátumáról	61

Scripta Mundi

Zenovie Cărlugea: „Beszervezési” kampány az ’50-es években: a Constantin Brâncuși-ügy (<i>Bartha György fordítása</i>)	68
--	----

Irattár

Mihály János: Mindennapok a XVII. századi Udvarhelyszéken	84
Cseke Gábor: Utazások régen volt kézikönyvekben	102

Kelet Népe

Péntek János: A valakihez szólás: a szó ajándékcsereje	119
Németh Boglárka: A <i>Moldvai magyar tájnyelv szótárának</i> első kötetéről	127

Szemle

Elek Tibor: Grendel Lajos újabb regény-utazásai közelmúltunkban	133
Olvasólámpa (Tamás Zsuzsa, Orbán Ottó, Tamás Kincső könyvéről)	149

Memento Mori

Fekete Vince: Soporului 60. Az út másik oldalán (Mózes Attila halálára)	156
---	-----

Vendégház

Sepsiszéki Nagy Balázs: Az Úz-völgyétől a Vereckei-hágóig (Kárpátaljai útinapló)	159
--	-----

Előfizetők listája	181
------------------------------	-----

Székelly Könyvtár

Borcsa János ajánlja Bölöni Farkas Sándor <i>Utazás Észak-Amerikában</i> című kötetét	194
---	-----

E lapszámunkat Jankovics Marcell *Toldi*-rajzaival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövetei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (gyorgyattila@hr.astral.ro)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (csillapor@freemail.hu)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitantal57@yahoo.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.

Telefonszámok: 0266-311 775, 0266-311 026 (fax), 0746-195 413

E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro

Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 12,00 lej, fél évre 24,00 lej, egy évre 48,00 lej.

Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Külföldi előfizetőinknek a folyóirat árához hozzászámítjuk a postaköltséget is.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Papp Attila Zsolt

ARANY JÁNOS HANGJA A RÁDIÓBAN

A Független Nyugalomról elnevezett villa udvarán, leghátul van egy tó és egy pad annak a partján, ahol megpihenek néha, mikor megérkezem egy másik villából, amelyet Diodatiról neveztek el, és amely távol, nagyon távol innen, nem csoda, hogy megfárad az utazó. A Villa Diodati is egy tó partján fekszik, és ott született a romantika, majd megölték, aztán feltámadt újra győzedelmesen.

A Független Nyugalomba mindig egyedül érkezem, ide nem követnek vámpírok és egyéb emberszabású kreatúrák, azok inkább egy tenger felé menetelnek, hogy kollektív, rituális öngyilkosságot kövessenek el benne, amíg én ezen a padon nézem a rezzenéstelen fűszálakat, nem kérdezve, *miért nő, hogyha leszárad,* mert nem nő, tehát le sem szárad, csak egyszerűen létezik, felesleges tehát minden esti, reggeli és délutáni kérdés. És nem tudhatom, csak sejtem, hogy eközben valahol kitör egy vulkán, és emberek tömegei menekülnek a forró láva elől, míg Pompejig el nem érnek, vagy egy pilóta több ezer méter magasan hátradől a székben, szemére húzza a sapkáját, és jóízűen álmodik halott szerelméről, akivel *tengerpart bús fövenyén,*

és egy titkos atomkísérlet majdnem
balul sül el, de végül senki
nem tudja meg, hogy mégis van Isten,
arról nem beszélve, hogy egy szonda
a Holdon, miután átvergődött
a Nyugalom Tengerén, megpillantja
Armstrongék tépett zászlórongyait.
Mindez itt a felismerhetetlenségig
lehalkított moraj csupán, még
az sem hallatszana, ahogyan
a fű nő, hogyha nőne egyáltalán.
Itt, ebben a világvégi csendben
egyetlen hang hallatszik, egy régi,
recsegő rádióadó, valami
valószínűtlenül öreg felvételtől
Arany János hangja, éppen
az *Epilogust* mondja, egymás után
többször, mintha beakadt volna
a lemez a stúdióban, majd
ugyancsak ő, *unt mesterünk*, azon
a fáradt és bölcs hangján egy másik,
ismeretlen költeményt, amelyet
alig hallani a recsegéstől, csak
annyi szűrődik ide belőle, hogy
Villa Diodati, Villa Diodati.

Lövétei Lázár László
ARANY JÁNOS, A FŐVÁMPÍROM

Papp Attila Zsoltnak

A „Kötelesség Vampyr-vádja” csúfnevű
villában olvasom, kedves PAZS,
Arany János hangja a rádióban című
versedet, s bár a feleségem szerint
idegesítően lassú itthon a rúter,
arra mindenesetre jó, hogy én is
meghallgathassam a YouTube-on
Arany János ismeretlen versét,
amelyben ott visszhangzik a *Villa Diodati...!*
Nem tudom, ki töltötte fel a hangfájlt
(ugye nem veszed rossz néven tőlem,
ha téged gyanítalak a merénylet mögött?),
de ez mindegy is, a lényeg az,
hogy *így* már tudom, miért Arany
János szívja a legkitartóbban a véretem.
Nekem legalábbis gyanús, hogy Arany
János éppen 1816 nyarán fogantatott,
éppen akkor tehát, amikor a Villa Diodati-ban
összedugták a fejüket lord Byronék
(nevezzük őket „Írók Bilderberg-Csoportja”-nak),
hogy megírják *A vámpír-t* és a *Frankenstein-t!*
Csoda-e, ha a YouTube-ra feltöltött
ismeretlen Arany János-versben tényleg
ott visszahangzik a *Villa Diodati...?!*
De vajon ki „fertőzte” meg lord Byronékat?
És Shakespeare-t? És Dantét?
És Catullust? És Homéroszt?
Írod, kedves PAZS, hogy végül
jól sült el az a bizonyos titkos atom-
kísérlet, s így nem derülhetett ki, hogy mégis

van Isten. Nagy kár: én szívesen
rákennék erre az ősvámpírra mindent.

Csík-szentdomokos, 2016. december 7. – 2017. január 24.

Markó Béla

HOC ERAT IN VOTIS

(egy Arany-vers folytatása)

*Nézni – oh, mint egykor régen –
Ami szép volt földön, égen;
Boldog első gyermekségem
 Otthonos vidékeit,
Ennyi kellett volna, nem több,
Ami elmúlt, vissza nem jött,
Ki elaltat, fel sosem költ,
 Hozza-viszi éveid,
Egyszer aztán abbahagyja,
Elveszi, de már nem adja
 Újabb s újabb képeid.*

Gyí előre, csak előre,
Fel a hegyre, le a völgybe,
Ami most van, olcsó lőre,
 Holnap lesz csak drága bor,
Vár az élet, vár a mámor,
Szabadulni kell a mától,
Aki él, az mindig vándor,
 Új papíron szánt a toll,
Új világban régi gazság,
Új cicában régi macskák,
 Mind ugyanúgy zakatol.

Amit látnom kellett, láttam,
Amit állnom kellett, álltam,
Úgysem lett meg, amit vártam,
 Hiszen nem is lehetett,
Tudtam, de nem hittem mégsem,
Hogy az lesz a messzeségben,

Ami itt is megvan készen,
S aki szült, az temetett:
Más-más festményt tett a falra,
S most akármit is akarna,
Nézi csak a keretet.

Mert Faustus voltam én is,
Boldog lettem volna, mégis
Továbbmentem csakazértis,
Mint kit gúzsba kötözött
A jövendő, s a szirének
Mámorító énekének
Nem engedtem, bárha kértek,
Hogy mi jön, az sem örök,
Ültem volna inkább helyben,
De ehelyett új s új versben
Gúnyolám az ördögöt.

(A dőlt betűs sorok Arany János azonos című verséből valók.)

Fekete Vince
A MÉH ROMÁNCA. VESZÉLYZÓNA
(Részlet a Vargavárosból)

Hódolat Arany Jánosnak

Azt tudjuk jól, hogy résen kell legyünk, azt tudjuk jól,
és azt is tudjuk jól, persze, hogy nem könnyű nekünk,
azt is tudjuk jól, persze, és azt is tudjuk jól, hogy nekik
sem könnyű, de azt még jobban, hogy nem könnyű nekünk,
hogy már túl vagyunk az első fiatalságunkon, tudjuk jól,
első hamvasságunkon, zsengességünkön, hogy túl vagyunk,
tudjuk jól, és már ezen-azon is, tudjuk, egy-két egyszeri vagy
többszöri használatú férj, szerető, barát stb., tudjuk jól, s hogy
meguntuk ezt a, ezt a... ezt az egészet így, tudjuk, és hogy végre
igazából révbe szeretnénk érní, tudjuk jól, ahol igazi, hűséges
valaki, férj, szerető, egy doromboló macska az ölben, finoman
duruzsoló központi fűtés a lakásban, alig hallhatóan járó
Forecvágen Pászát a ház előtt, tudjuk jól.

De mit tehetnénk, kérdezzük, mit tehetnénk, nem járhatunk
már holmi lerobbant, decibelekkel kibélelt diszkókba, tudjuk jól,
ismerkedni, szétnézni, széttekinteni, számba venni az élet más,
szűzebb területeit, tudjuk, és résen kell lennünk, azt is tudjuk
jól, mert könnyen megtörténhet, hogy egy ártatlan ismerkedésből
komolyabb dolog lesz, tudjuk, amit nem is akartunk, tudjuk,
tudjuk jól, mert büdös a lába, mert iszik, mert veri a pénzt, s mert
a Pászát hivatali járgány, tudjuk jól, résen kell lennünk, tudjuk,
tudjuk, nem szabad bedőlünk, tudjuk, de mit tehetnénk, de mit
tehetnénk, kérdezzük, a hinta és a libikóka között rohángáló
vasárnapi apukáknak, a mászóka mellett tétován álldogálóknak,
résen kell legyünk, tudjuk jól, tudjuk, egy apró segítségnyújtás
komolyabb következményekkel járhat, tudjuk jól, nem szabad
bedőlünk, tudjuk, ha nem akarunk bébiszitterek, testi-lelki

szemétládák lenni az ágyikójában, tudjuk jól, és akkor már menthetetlenül átvehetjük a konyha irányítását, a lakás takarítását, moshatunk, főzhetünk, cselédek lehetünk életünk végéig, hallgathatjuk a korábbi feleségről szóló nem túlságosan kedvező magánmonológokat, tudjuk jól...

De mit tehetnénk, kérdezzük, de mit tehetnénk, semmivel sem jobb az elvált fickó gyerekkel, mint egy újgazdag hapsi mindkét fülén mobiltelefonnal, tudjuk jól, a legutolsó generációs tellóját birizgálja, teniszezni jött, de nem igazából, nem is érdeklí annyira, mert őt leginkább a tőzsdei dolgok izgatják, meg a dollár és az euró árfolyama, tudjuk jól, résen kell legyünk, messze ívben el kell kerülnünk, tudjuk jól, ennek még a legintimebb pillanatokban is számsorok, árfolyamok, bankszámlák, részvények forognak csupán a fejében, tudjuk, tudjuk jól...

Na de egy hosszú, copfba kötött hajú, szakadt farmernadrágos, bőrszerkós ipse, azt is tudjuk jól, leülhetek?, kérdezi, majd a szerencsétlen bólintásra minden kertelés nélkül, rezzenéstelen arccal megteszi az ajánlatot, tudjuk jól, vagy a félénk, álmodozó, de szintén csak ugyanarra vágyó fickó, tudjuk, tudjuk jól, bókjai unalmasak, szövegétől felfordul a gyomrod, nevetése vigyorgás, gyávasága... ááá, tudjuk, ki se veszi szájából a rágógumit, se a kezét a zsebéből, és sárosra tapossa a cipődet meg a nadrágod szárát, aztán sűrű bocsánatkérések közepette, izzadva menekül, s visszafizetteténe veled annak a szerencsétlen teának is az árát, amit kegyeskedett neked venni, tudjuk jól...

Vagy a misztikusok, fekete ing, fekete nadrág, fekete csizma, magányosan üldögélnek egy sarokban, s köpnek arra, hogy mi is történik körülöttük, ha ezekhez csatlakozunk, másnapról már jógázni járunk, kézrátétellel gyógyítunk, s kívülről fújjuk a Káma Szútrát meg az összes kínai afrozódiákum nevét, tudjuk jól... Aztán a legjobb dumás hapsik, tudjuk azt is, tudjuk jól, úgy ismerik városunkat, akár egy taxisofőr, meghívnak egy italra, egy kávéra, és dől belőlük a szó meg az italszag, meg a szivarszag, és foltos a nadrágjuk, és zsíros a hajuk és büdös pacsuliszaguk van,

tudjuk jól, akár a szolgálatkész, aranykezű férfiaknak, ha csöpög a csap, elromlik a zár, ha ki kell meszelni a lakást, parkettázni kell, de ha bármi van, csak szóljon, naccsás asszonyom, és én máris ott vagyok, s teszünk róla, hogy megoldjuk a progrémát, na aztán!, tudjuk mi jól, vajon nem kell-e ezért cserében kutyát, macskát sétáltatni, nem kell-e kiskertet kapálgatni, nem kell-e a virágjait locsolgatni? Vagy nem kell-e prosztatájáról értekeznünk vele nap mint nap, és főzni neki az erdeifüzike-teát reggel és délben, ajjaj, tudjuk jól, ajjaj, résen kell lennünk, résen, tudjuk jól, de mit tehetnénk, kérdezzük, de mit tehetnénk, de mit...

Milbacher Róbert
ÁGNES ASSZONY
(Arany-átiratok 1.)

NYITÓ KÉP

Nő a színpad közepén ül. A háttér teljesen sötét. Fehér a nő felsőruhája, csak a szoknyája fekete, és az ölében lévő hófehér pólyaféle, amely szinte világít. Karjában ringatja a csecsemőt imitáló, bebugyolált valamit. Altatódalt dúdol repetitíven:

„Aludj, baba, aludj, baba!
Istenke altasson el,
angyalka meg költsön fel.”

Ezt ismételteti halkán dúdolgatva, de baljóslatúan, eszelősen, nagyon sokszor egymás után, egészen a nézők tűrőképességének határáig. Végül lassan kiengedi a karjából a fehér pólyát, ami legördül a lábán, és nincs benne semmi. Csak a fehérsége világít.

ZÁRÓ KÉP

Nő a színpad közepén szétterpesztett lábbal ül, és fájdalmasan, artikulálatlanul, állatiasan ordít, miközben tenyerével keni az immár fehér szoknyájába a vért. (Felsőruhája fekete.) Véres kézzel markolássza, tépi az ölet, hasát, combjait, újra és újra belemártva tenyerét a földön előtte heverő véres lepedőbe. Az ordítás még akkor is hallik, amikor lehull a függöny vagy teljesen elsötétül a színpad.

Színpad: négy részre osztott tér (forgószínpad?), az aktuális jelenet után a szereplők megmerevednek, a színpadrész elsötétül és/vagy elforog.

1. JELENET

(Mai falusi kocsmabelső, háttérben pohárszék, pult, valami mulatós zene szól. Asztalok, zsongó alaphang, több ember a háttérben. Mindig annál az asztalnál zajló beszélgetést halljuk, amit megvilágít a reflektor.)

Két férfi (Férfi1, Férfi2) ül az asztal mellett, előttük fröccsös pohár, sörösüveg stb.

FÉRFI1: Hallottad a szegény Ferit?

FÉRFI2: Melyik Feri? Amelyik a faszát a szádba veri? (röhög)

FÉRFI1: Azt, pont azt, amelyik a tiedből húzta ki az előbb, hogy a valagadba dugja. Hát, a Mónár Jancsi fiát. Tudod, aki sokáig csírás volt a téeszben, aztán meg hogy leszecskaázta a bal kezét, a szerencsétlen hülyéje, lerokkantósították. Aztán nem sokra rá el is ment a Jancsi, mert hát annyit ivott, mint a kurva isten fasza. Azt szokta mondani, egy kézzel mi mást is lehetne csinálni. Inni meg eggyel is tud, arra még ő is elég jó. Igaza volt neki, mert hát fél kézzel mit is csinálhatott volna mást. Főleg a ballal. Aztán csak sárgult elfelé, nem volt vele mit csinálni. Még a doktorúr is azt mondta, hogy a Jancsinál megállt még az ő tudománya is.

FÉRFI2: (szórakozottan) Ja, a félkezűnek a fiát? Azt nem hallottam. Mért, mi van vele?

FÉRFI1: Azt beszélük, hogy halva találták. A saját házában méghozzá. Meg hogy minden csupa vér volt. Az ágyában feküdt, az is a sajátja volt, a lepedőn meg annyi fehér se maradt, mint a szemed fehérje.

FÉRFI2: Azt a kurva... Ráadásra a saját házában?

FÉRFI1: Ott-ott. Azt mondja a Szabó Gézuka, hogy a disznóölés kutyafasza volt ahhoz képest, amit ott találtak. Annyi vér volt.

FÉRFI2: Ja, hogy a Gézukától hallottad? Akkor, lehet, nem is igaz az egész. Annak egyetlen szavát se lehet elhinni. Állandóan jár neki a pofája. Most is honnan az anyja picsájából veszi ezt a disznóölést meg mindent. A múltkor is összebeszélte mindent a korpás cigány fiáról, hogy így kiment Olaszba, meg úgy kiment, aztán most is itt eszi a rosseb. Nem ment az sehová, mert hát hová is mehetne a szerencsétlen, amikor még egy rendes nadrágja sincs neki. Hát, így lehet adni a Gézuka szavára.

FÉRFI1: Pedig váltig állította, hogy ő találta meg a Ferit. Mentek volna együtt az erdőre. Tudod, az Erdős Jani bácsi mellett dolgoztak. De aztán csak nem jött a Feri, pedig már jócskán pirkadt, és hosszú az út az irtásig. Akkor odament a házához, hogy mégis mi a helyzet, de hiába kiabált neki, csak nem jött ki a Feri arra se. Mert már akkor meg volt halva, ugye.

FÉRFI2: Az asszony se? Úgy értem, az se ment ki? Esetleg egy szál hálóingbe. Mert azért azt csak megnézném én is egy szál hálóingbe. Olyan csöcse van annak, hogy a szemedet is kiveri a hegye, olyan van neki.

(Vigyorogva megnyalja a szája szélét, és eltéveszthetetlen szexuális célzatú gesztust tesz)

FÉRFI1: Senki se jött onnan már ki az égvilágon. De igazán az volt a gyanús a Gézukának, hogy nem ugat a kutya se, meg semmi. Na, és akkor bemászott a kerítésen, mert hát valami ott nincs rendbe, ahol nem ugat még a kutya se, meg semmi. Ott is találta a kutyát, az is csupa egy vérben volt, de már meg is volt merevedve, azt mondja. Na, akkor azért beszart a Gézuka is, hiába jár neki a pofája, hogy ilyen egy bátor meg olyan egy bátor. De azért csak belesett az ablakon, és ott meglátta azt a sok vért, meg a Ferit a vérben. Azt mondja, nem volt vele mit csinálni. Kivérezhetett, mint egy disznó.

FÉRFI2: *(kicsit álmódzva)* Hát az asszony meg merre volt, azt nem látta a Gézuka?

FÉRFI1: Azt mondja a Gézuka, hogy sehol se találták, mintha a föld nyelte volna el. Pedig keresték a rendőrök is, hogy merre lehet. Azt beszélnek az asszonyok, hogy már régen otthagya a Ferit, de előbb még kiforgatta mindenéből, azt beszélnek. Aztán isten veled, fakereszt, visszament az, ahonnan jött.

FÉRFI2: Mert te aztán tudod, hogy honnan jött? Mi?

FÉRFI1: Azt én nem mondtam, hogy tudom, Józsikám. Én csak annyit mondok, amennyit beszélnek. Az azért biztos, hogy valahonnan úgy hozta a Feri. Mert azt azért te is tudhatod, hogy nem idevalósi az a kis kurva. Én csak ennyit mondok, semmi többet. Csak hall az ember ezt is, meg azt is. Meg különben is leszarom, hogy ki kivel baszik, én azt leszarom, amíg nem az enyémet bassza valaki.

(Isznak, néznek maguk elé a cementlapra, lassan elsötétedik a fény, közben egy másik asztal világosodik ki.)

FÉRFI3: Azt beszélnek, hogy elvágta a saját torkát az a hülye. Hát milyen ember csinál ilyet magával? Még az állatok se dobják el maguktól az életet, pláne, hogy így. Hogy a torkát. Azt mondja meg nekem valaki, hogy milyen ember az ilyen, hogy szinte a torkát. Mert jó, mondjuk, ha még kötéllel, az még rendben van, azt úgy azért már megszokta az ember gyereke. De hogy a torkát?!

FÉRFI4: Ja, ráadásra főleg egy ilyen kis kurva miatt. Mert az volt az az asszony, akárki akármit is mond. Meg hogy nem is volt idevalósi, az is hozzátartozik. Amelyik már elhagyja az urát, az meg mi lenne,

ha nem kurva. De akkor is. Egy nő miatt! Hát normális az ilyen? Mintha nem volna elég pina a világban, mintha nem volna.

FÉRFI3: Azért azt tudjuk, hogy nem volt a Ferike sohase egy normális. Mindig is olyan különlegesfélenek tartotta magát. (Nem hiába nem volt jó neki a kötél, mint más embernek.) Na, hiába is szépítgetjük, egy balfasz volt mindig is, az az igazság. Mondjuk, az apja se volt egészen komplett, isten nyugosztalja azt a barmot. Kötekedett meg verekedett itt a kocsmában, amíg megvolt mind a két keze neki. Utána meg csak ivott, hogy egyetlen tiszta pillanata se lehetett neki.

FÉRFI4: Ja, főleg, amióta az anyja meghalt a Ferikének, a Margit néni, na, azóta aztán tényleg tisztára elment neki az esze. Mert addig csak-csak rendben tartotta az a szegény asszony, meg gondját viselte neki. De utána tisztára kifordult magából a Ferike is. Azt beszélik, verte is az apja, még fölnőttén is verte. Hát ki hallott már ilyet? Az a hülye meg csak túrta, mint valami birka. Én azért visszaütöttem volna, ha az apám fasza is az, akkor is. Engem azért csak ne pofozgasson senki.

FÉRFI3: Ja, főleg hogy mások előtt, mert olyankor szerette legjobban fölpofozni az apja, amikor mindenki látta. Itt a kocsmában is, hogy miért kisfröccsöt hozott neki, mikor ő a nagyot szereti. A kicsiben sok a lé, úgy mondta mindig. Sok benne a lé.

FÉRFI4: Nem véletlen lett olyan búskomorféle, mint akinek nem jutott kenderföld, vagy valami. Olyan búvalbaszott volt, hogy magyarán megmondja az ember. Igazam van, nem? Mi az anyja picsájáért lógatta volna különben itt az orrát, az a szerencsétlen? Hát nem?

FÉRFI3: Ja, ja, jól mondod. Mikor meghalt az apja, nem is igen járt aztán a kocsmába, inkább mindig megvette a házit. Főleg az öreg Kukucskától hordta reklámszatyorban, mert azt hitte, abban nem látszik, mit visz. Meg ott akadt egy-két ingyen pohárával is. És azért az se mindegy, az az egy-két ingyen stampedli.

FÉRFI4: Azt beszélik, az apja akarta nagyon, hogy az is járjon a kocsmába, mint minden rendes ember. Nehogy már azt mondják az ő fiára, hogy buzi, vagy ilyesmi, mert még nem is iszik.

FÉRFI3: Most, hogy mondod, igazad van. Emlékszek, még nem is nagyon cigerettázott, mint más rendes ember, csak ha az apja is látta. Csak akkor.

FÉRFI4: Mondjuk, azt már végképp nem tudja ezek után az istenlova faszja se, hogy honnan szerezte azt a jó kis bukszát, azt tényleg föl nem lehet fogni. És pont hogy a Ferike, akit előtte nem láttak nővel sose.

FÉRFI3: Azt hallottam, a boltos Zsuzsi mondta, hogy úgy vette valahol pénzért. Mert azért ilyeneket lehet venni még az államiak közül is. Vagy az is meglehet, hogy kiváltotta valami kuplerájból. Odaadta érte az egész örökségét; az ökö, ami az apja után maradt neki. Nem lehetett valami sok, mert elivott az öreg szinte mindent, de azért maradt egy kis föld, meg erdő. Azt adta el. Vagy az is meglehet, hogy elcserélte érte. Pedig addig még a Nagyegyeshhez se nagyon járt el. Nem nagyon lehetett látni arrafelé, na, elég az hozzá. Akkoriban biztos sajnálta a pénzt még a pinára is. Most meg egyszerre csak vett magának egyet. Ki a fasz érti ezt?

FÉRFI4: De hogy a nyakát, azt már azért nem is nagyon akarom elhinni! Nekem beszélhetnek akármit, de hogy elvágja valaki a nyakát, méghozzá egy kurva miatt...

FÉRFI3: Na, azért álljunk meg egy kicsit, mert azért jó kis buksza volt az, szívesen fölpróbáltad volna te is, hiába is tagadnád, ha úgy alakultak volna a dolgok. Nem, Jani? Hiába is játszod itt az agyad.

FÉRFI4: Na, jó, mondjuk, nem is tagadom, hogy elszórakoztattam volna egy kis időre. De hogy az ember a saját nyakát! Annyit nem ér egyetlen büdös piccsa se. Én szerintem legalábbis.

2. JELENET

(Falusi rendőrörs. Íróasztal, rajta Erika-típusú írógép. Mögötte ül a Rendőr1, aki két ujjal gépel. Rendőr2 le-föl járkál a kis helyiségben. Diktál. Néha beleszív a cigarettájába. Rendőr1 húszas éveiben járó, vékony, gyerekképű, Rendőr2 negyvenes, őszülő, lekonyuló bajusszal.)

RENDŐR2: Folyó év április harmadikán K. Géza, b.-i lakos bejelentésére kivonultunk két szolgálati autóval M. Ferenc, b.-i lakós [sic!] Kossuth utca 2. szám alatti portájához.

RENDŐR1: Most akkor hosszú ó-val kell írni azt, hogy lakos, vagy röviddel? Most ne szórakozzál velem, Laci bátyám, beszélj nekem rendesen, ahogy írni kell, mert nem könnyű ez a gépelés amúgy se.

RENDŐR2: Írd, ahogy hallod, nem mindegy neked? Így mondja a Sanyi bácsi is a hangosba, amikor hirdet a Nivából a faluban. Akkor neked miért nem jó? Lexikont reggeliztél, vagy mi a fasz van veled?

RENDŐR1: Nem is azért mondom, főnök, csak tudod, hogy baj ne legyen.

RENDŐR2: ...alatti portájához. A komondor típusú házőrző kutyát döglött állapotban találta a kivonuló akcióegység, már meg volt merevedve, esetleg a halál beállta miatt fontos lehet ez az észlelet...

RENDŐR1: Ezt is legépeljem, hogy „esetleg fontos lehet” meg „észlelet”? Vagy ezt csak úgy mondtad, Laci bátyám, speciálba? Azért kérdezem, mert azért úgy néz ki, hogy az ilyenek nélkül is lesz mit gépelni, és azért nem bírja mindig az ujjam. A múltkor is, amikor a Kiss Jóskaéknál foganatosítva lett az a családon belüli erőszak, tudod, amikor bevverte a Jóska az asszony arcát, magyarul megmondva, mert kihúlt a vacsora, hogy nem lehetett ráismerni, na, annak legépelése után is lett ez az ínhüvelyem, aztán meg másnap visszavonta a Jóska felesége az egészet, mert csak nekiesett a konyhaszekrénynek véletlenül. Na, csak azért mondom, hogy rám való tekintettel fogalmazhatnál takarékosabban is.

RENDŐR2: Legyen rád tekintettel a halottkém, meg a kis faszom. Ne pofázz, gépeljél, mert sohase érünk a végére, különben is belefér a szolgálati idődbe, ezért kapod a fizetésedet, meg a kajajegyed, meg még ott van az év végi jutalom is. M. Ferenc házának ajtaját zárva találtuk. Az ablakon át történő betekintés által megbizonyosodtunk, hogy M. Ferenc az ágyában fekszik, és minden csupa vér. Azon nyomban ajtófeltörést foganatosítottunk, mert nem lehetett tudni, hogy M. Ferenc életben van-e még. De nem volt. (Ezt írd úgy Pistikém, hogy a már kivérzett állapotú M. Ferencen segíteni nem lehetett. Az étellel összeegyeztethetetlen sérülések végett.) Dr. P. Gyula, körzeti orvos helyszínre rendelése után, megállapítást nyert M. Ferenc halálának beállta.

RENDŐR1: Én már kintről megmondtam, hogy ennek annyi. Ha ennyi vér kifolyik valakiből, akkor nincs az az isten, hogy még életben legyen.

RENDŐR2: (*gúnyosan*) Ja, igazad van. Rajtad kívül ezt senki se látta. Nem is tudom, miért nem mentél el doktornak, vagy mi a lófaszak! Ha letted volna az érettségit, akkor akár halottkém is lehetnél volna, olyan egy igen okos vagy. Mondjuk, a traktoros iskolából nehéz egyenest az orvosira menni, az igaz, de neked biztos sikerülne.

RENDŐR1: *(kicsit megsértődve)* Nem is azért mondom, csak annyit volt a vér, mint a kurva isten fasza.

RENDŐR2: Ha megengedné, doktor úr, akkor folytatnám. ...megállapítást nyert M. Ferenc halálának beállta. A halál beálltának oka a nyakon éles tárggyal ejtett, mintegy 8-10 centiméternyi vágásból eredő elvérzés lehetett, az elsődleges orvosszakértői vélemény szerint.

RENDŐR1: Majdnem levágták neki a fejét, szinte alig tartotta egy kis bőr. Még a csigolyákat is majdnem elválasztották egymástól...

RENDŐR2: *(nem zökkenve ki a diktálás monotonosságából)* A halál beálltának időpontját a vér alvadtsági állapotából és a test egyéb elváltozásából következtetve az orvosszakértő a test fellelésétől számított 12 órán belülre tette. A halált okozó éles tárgyat...

RENDŐR1: Írhatom úgy, hogy a konyhakést, Laci bátyám. Mert az mégiscsak rövidebb, tudod, van nekem ez az ínhüvelyem, meg végül is ugyanazt jelentené...

RENDŐR2: ...a helyszín alapos átvizsgálása után sem találtuk. Gyanús körülményként merült fel, hogy a bejárati ajtó be volt zárva, de a kulcsot nem belül találtuk meg a helyszíni szemle alatt, hanem az ajtón kívül, a lábtörlő alatt. A házban rablás nyomára nem akadtunk. Nem forgattak föl semmit, és amennyire ezt meg lehetett állapítani, nem tűnt el semmiféle értéktárgy M. Ferenc házából.

RENDŐR1: Nem is volt neki semmije, mégis mi a lófaszt vittek volna el tőle...

RENDŐR2: A halál módja, a gyanús körülmények alapján, a nyomozhatóság idegenkezűséget állapított meg. Zajlik a tanúk felkutatása és kihallgatása, a rögzített nyomok elemzése. Kelt, dátum, aláírás stb.

RENDŐR1: Főnök, ezt is leírom így, hogy kelt, dátum, aláírás, satöbbi?

RENDŐR2: Megőrülök tőled, te idióta...

3. JELENET

(Az előbbi kocsmabelső. Ugyanúgy reflektor világítja meg a beszélők asztalát, de közben a többen is zsongás.)

FÉRFI4: Na, ugye megmondtam, hogy az nem létezik, hogy valaki a saját nyakát vágja el. Mert egy az, hogy mégis hogyan vágná végig, kettő meg az, hogy nő miatt. Az nem létezik.

FÉRFI3: Mondtad ám, az apádnak a retkes faszát, mondtad, azt. Csak rinyáltál, hogy egy nőért, főleg egy ilyenért, te biztos nem csinálnál ilyet...

FÉRFI4: Megkérdezzük a Jóskát? A Hegedűs Jóskát? Az itt volt, az majd megmondja, hogy én megmondtam. Te meg elmehetsz az anyád picsájára fuvarosnak akkor... Jóska, Hegedűs Jóska, gyere ide, mert ez a faszkalap nem hiszi el, hogy megmondtam, hogy nem ölhetted meg magát a Feri.

FÉRFI2: *(odalép az asztalukhoz, kezében pohár, agresszívan beszél, szinte az arcába liheg)* Mit mondtál meg, te szerencsétlen, amikor azt se tudod, hogy fiú vagy-e vagy lány, ha jól beiszol. Majd éppen te mondd meg nekem, hogy merre hány méter.

FÉRFI4: *(hicsit megszeppenne)* Nem is azért mondom, Józsikám, csak hát tudod, az gyanús volt azért, hogy a saját nyakát. Mert jó mondjuk, ha az ereit, az még rendben van, mert olyant már látott a világ. Vagy ha fölköti magát, mint a Büggös cigány, azzal sincs baj. De hát a nyakát, azt nem szokás elvágni az ember gyerekének. Legalábbis nálunk nem. Nálunk inkább tudod, az akasztás, vagy az érfölvágás, ilyesmi. Csak ezt mondom én, semmi többet, Józsikám.

(Férfi2 visszamegy az asztalához és leül, közben ez az asztal világosodik ki.)

FÉRFI2: *(háborogva)* Még hogy ő megmondta, ez a szerencsétlen. Jól is nézünk ki, ha egy bűdös cigány mondja meg, mi a helyzet, még ha csak félig cigány is. Mert az apja az volt neki, akárki, akármit is mond. A nyakamat teszem rá, hogy az anyja megbaszta magát valami cigánnyal. Hiába is tagadja, ha látszik rajta, mert a bokszot, azt azért nem lehet letagadni. Ezek a legrosszabbak, ezek a félvérek, mert azt hiszik, beleszólhatnak az emberek dolgába, mert csak félig látszik rajtuk, hogy milyen picca szarta a világra őket.

FÉRFI1: Nyugodjál meg, Józsikám, nem úgy gondolta az Imi. Csak szeret okoskodni, az a helyzet, főleg, amióta megtették brigádvezetőnek.

FÉRFI2: Hát, hiszen én is azt mondom, hogy már azt hiszi, hogy mindent lehet neki...

FÉRFI1: De ez, mondjuk, tényleg érdekes, hogy kinek lehetett útjában a szerencsétlen Ferike. Azt mondják, még csak el se vittek neki semmijét. Pedig ott volt az a jó kis színes tévé, meg rádiós magnó,

kétkazettás méghozzá, de otthagyták azon módon. Nem nyúltak semmihez se.

FÉRFI2: Hát, ez nyilvánvaló, hogy az asszony akart megszabadulni tőle. Mer' ilyenek ezek a fiatal kis bukszák, hogy ha már nem úgy van valami, ahogyan ők akarják, már mindjárt szájalnak, meg hazamennek az anyjukhoz. Na, adtam volna én neki, hogy elégedett lett volna mindjárt mindennel.

FÉRFI1: De úgy mondják, hogy már nem lakott nála, sőt már a faluban se látták jó ideje. Úgy elment, hogy azt se mondta, fapapucs. Meg még anyja se nagyon lehetett neki, azt beszélik, mert állami lehetett az is.

FÉRFI2: Akkor az meg hogy lehet, hogy minden cucca, ruhája, bugyogója, meg minden anyjának a picsája ott maradt a Ferikénél? Meztelenül ment el talán, vagy mi?

FÉRFI1: Talán úgy szökött el, hogy nem vitt magával semmit se. Hiszen úgyis azt beszélik az asszonyok, hogy nem volt neki semmije se, amikor magához vette a Ferike. Hogy ő öltöztette ki, meg minden. Talán a Ferikének volt annyi esze, hogy nem engedett elvinni neki semmit.

FÉRFI2: Ja, az meglehet. Aztán meg ezért jött vissza, hogy bosszút álljon. Mert ilyenek ezek a kis cigány kurvák.

FÉRFI1: Nem tudom, Józsikám, de azt mondják, hogy nem volt az cigány, csak olyan sötétbarna volt a haja. Mondjuk, elég sötét, az igaz. Már majdnem fekete. Ja, olyan szöghaja volt neki, úgy szokták azt mondani a régi öregek.

FÉRFI2: Ha nem cigány, akkor meg valami intézetis kis picca. Nem mindegy? Egyre megy szerintem. Azok még rosszabbak, azoknak aztán semmi se számít, csak hogy kihasználják az ember gyerekeit. Mert azok aztán nem ismernek se istent, se embert. Csak azt a kis pénzt hajtják, az a mindenük. Hogy járt a szegény birkás Laci is, amikor kicsinálták azok a kis intézetis kurvák. Az is hogy járt. Mert azt mondd meg nekem, honnan lett volna pénze a Ferikének rendes nőre, azt mondd meg nekem! Honnan az anyjának a picsájából?!

4. JELENET

Falusi bolt belső. Otthonkás, hatvan körüli néni kezében kosár, szemben vele fehér köpenyes eladó.

ICUKA NÉNI: Jött abból a jó kis karajból, Erzsikém, amit múltkor mondtál?

ELADÓ: Félretettem magának, Icuka néni, mindjárt kihozom a hűtőkamrából, de ne nagyon mondja senkinek, mert a múltkor is úgy megsértődött a Magdus néni is, hogy neki nem jutott belőle, hogy azóta nem is köszön. Inkább a másik boltba jár, azt mondta, ide többet nem teszi be a lábát.

ICUKA NÉNI: Nem mondok én senkinek semmit, Erzsikém. Főleg annak a nagyságának nem, a rosseb se akarja, hogy a szájára vegye az ember gyerekét. Akkora egy pofája van neki, hogy ha az valakit megpletykál, nem lesz annak nyugta többet sehol a világon, de még a faluban se.

ELADÓ: *(Suttogva, miközben csomagot tesz a néni kosarába)* Hallotta, hogy megkerült a szegény Mónár Ferinek a felesége?

ICUKA NÉNI: Ne beszélj, hát nem azt mondták, hogy már régen elköltözött tőle? Hogy visszaköltözött oda messze, ahonnan ide ette a fene?

ELADÓ: Én is ezt hallottam, de most meg mégiscsak visszajött, azt beszélük. A Julika nénitől hallottam, a Mónár Feri szomszédjától. Azt mondja, hogy egyszer csak ott volt az udvaron. Azt mondja a Julika néni. Hogy egyszer csak arra lettek hajnaltájt figyelmesek, hogy valami hangokat hallanak a Ferinek az udvarából. Pedig az hatóságilag lett pecsételve.

ICUKA NÉNI: *(csodálkozva)* Hatóságilag!? Akkor mégis hogyan tudott bemenni oda, ha hatóságilag? Mert azért akkor van pecsét, meg minden. Még talán szalag is van.

ELADÓ: Ezt nem tudta megmondani a Julika néni se. Azt mondta, ezt az egyet ő se értette. Csak arra ébredt, hogy valaki énekelget, mert a nyári konyhájuk ablaka az a Ferinek az udvarára nyílik, és ilyenkor mindig ott szokott aludni a nagy meleg végett, a nyári konyhában. És akkor hallotta a dúdolgatást.

ICUKA NÉNI: Még énekelgetett is? A halottas háznál? *(keresztet vet)* Hát, nem szégyelli magát az ilyen? Még akkor ő énekelget?!

ELADÓ: Igen, szólt is az urának, a Lajos bácsinak, a Julika néni, hogy nézze már meg a Lajos (így mondta, hogy a Lajos), mégis mi újság van a szomszédban, mert azért ez mégsincsen rendjén, hogy valaki énekelgessen a Feri udvarán, főleg hogy ugye nem is él már a Feri.

ICUKA NÉNI: És akkor a Lajos átment csak úgy, minden nélkül? Bátor azért az a Lajos, pedig már benne van a korban az is. Hát, ki a rosszabb tudhatta volna, hogy kik mentek be a Feri udvarába. Meg mégis mi várhat ott rá. (*ábrándosan*) Nem hiába választották meg fiatal korában a Lajost az önkéntes tűzoltók vezetőjének. (*észbe kap*) És akkor mit látott?

ELADÓ: Tárva-nyitva találta a kaput, de még a ház ajtaját is, pedig azt még szalaggal is lekerítették a rendőrök.

ICUKA NÉNI: Szalaggal is...

ELADÓ: A Ferikének a felesége meg a zománcos lavór fölé hajolt, és mosott. Dörzsölgette a véres ágyneműt, azt mondja a Julika néni. Közben meg énekelgetett, mint akinek tisztára el van menve az esze.

ICUKA NÉNI: Tisztára...

ELADÓ: Akkor a Lajos bácsi kérdezte tőle, hogy mégis mit csinál itt. Mire azt felelte az asszony, hogy nem látja a Lajos bácsi, hát mossa az ágyneműt, mert úgy mégsem maradhat. Még rá is mosolygott a Lajos bácsira, mert azért nem voltak rosszban, amíg a Feri élt, ha nem is nagyon jártak át egymáshoz.

ICUKA NÉNI: Még rá is mosolygott a kis kurvája. Már az isten bocsássa meg, hogy mit mondat velem ez a fehérnép!

ELADÓ: Akkor a Lajos bácsi, mert látta, hogy mi újság van, elbiciklizett a rendőrszerepe úgy azon módon pizsomában meg papucsban, hogy csináljanak vele azért mégis valamit, mert ez mégsincs ez így rendben, hogy a hatóságilag lepecsételt kaput, ajtó meg mindent feltört ez az asszony, még ha hivatalosan ott is lakott.

ICUKA NÉNI: És akkor elvitték a rendőrök, vagy mi lett vele?

ELADÓ: Az biztos, hogy kijöttek egy autóval, és elvitték, de hogy azóta mi lett vele, azt a Julika néni se tudta megmondani, hiába is kérdeztem. Annyit mondott még a Julika néni, hogy nem is ellenkezett az asszony, amikor elvitték, mintha nem lett volna magánál egészen. Csak énekelgetett magában.

ICUKA NÉNI: *(háborogva, méltatlanodva)* Énekelgetett, mi? Énekelgetett. A halottas háznál. *(Keresztet vet.)*

5. JELENET

(Ugyanaz a kocsmabelső, ugyanazok az emberek.)

FÉRFI1: Na, lefogták a Büttös Jancsit, azt beszélik. Már börtönbe is van.

FÉRFI2: Miért, mit csinált megint az a hülye? Valahogy mindig azt találják meg, akármi is van? A múltkor is, amikor föltörték a tyúkházat és elvitték azt a sok patkánymérget, meg rovarölőket, akkor is ezt a szerencsétlent vették elő, aztán meg nem sokra rá kiderült, hogy nem is volt a faluban, hanem valami fürdőn voltak a brigáddal. Eh... *(Legyint.)*

FÉRFI1: Azért ezt most nem ússza meg ilyen könnyen, azt mondta a Laci a kertészkertről, hogy be is vallott már mindent.

FÉRFI2: Ja, biztos jól elverték a rendőrök. Fölbilincselik az ember kezét a radiátorcsőre, hogy alig ér le a lábujjának a hegye, aztán csak várnak. Időnként bele-beleszúrnak a gumibot végével a veséjébe, ha már lejáróban van nekik a szolgálati idejük. Meg az asszonynak is vizket már otthon végre a pinája. Még jó, hogy az ember azt is bevallja, hogy megbaszta a saját anyját a konyhaasztalon.

FÉRFI1: Az lehet, de azt mondják, most önként jelentkezett, hogy ő vágta el a Mónár Ferinek a torkát. És már ezt nem bírja tovább elviselni, hogy látja maga előtt, ahogyan hörög, meg bugyog neki a vére kifelé a nyíláson. Mert talán még akart neki valamit mondani a Feri. De akkor már szavak nem jöttek ki belőle, csak úgy habzott a vére neki, azt mondja. Ez azért már mégiscsak sok volt neki, ez a habzás.

FÉRFI2: Föladta magát? Önként? Mondom, hogy tisztára egy hülye ez a Jancsi, sose volt egészen normális. Mert ha már egyszer megcsinálta a bajt, akkor mi az anyja picsáját picsog, mint egy kis szűzkurva. Én biztos, hogy elmentem volna úgy, hogy soha senki ne akadjon a nyomomra. Ki Jugóba, aztán neki a világnak isten hírével, akkor jöjjenek utánam ezek a faszkalapok, ha tudnak.

FÉRFI1: Mert te aztán kimennél, mi? Te szerencsétlen! Még a falu határát se lépted át soha. Aztán meg milyen nyelven beszélnél ott kinn,

mert tudod, hogy ott azért másképp mondják, hogy kérek vizet, meg kenyeret.

FÉRFI2: Igen nagy a pofád mostanában, inkább néznél az asszony körmére, mert hátha rájárogat ez is, meg az is, amíg te itt okoskods.

FÉRFI1: *(Föláll, hogy nekimenjen a másiknak)* Mit tudsz te az én feleségemről, az apádnak a faszát se tudsz. Azt se...

6. JELENET

(Ugyanaz a kocsmá, másik asztal.)

FÉRFI3: Ja, ja, azt mondják, a Jancsi kezelgette a Mónár Feri feleségét, hogy ezért a picsáért volt az egész.

FÉRFI4: Nem is értem, mit esznek a cigány picsán annyira, hogy egymásnak esnek. Nekem nem kéne cigány pina, annak azért más szaga van, mint a magyarnak, akárki akármit is mond. Hiába mossa meg, akkor is. A cigányszagot nem lehet lemosni.

FÉRFI3: Honnan tudod, hogy más szaga van, ha sose volt dolgod vele? Ha sose volt benne az orrod. Mi? Meg különben se volt cigány a Feri felesége. Miért, ha valakinek már sötétebb a haja, akkor az mindjárt cigány, vagy hogyan van az?

FÉRFI4: Énnekem okoskodhatsz itt, meg összehordhatsz itt mindent, tudok, amit tudok, és nem kötöm az orrodra. Különben is száradjon az orrodra a cigánypicsa, ha annyira véded őket!

FÉRFI3: Védje őket az apjuk fasza, nem védek én senkit se. Na, mindegy is. Elég az hozzá, hogy a Jancsi bujtatta a Feri asszonyát, azért nem találták. Hogy átköltözött hozzá, és ő bízatta föl, hogy tegye el a Ferit, mert addig nincs nyugta, amíg a Feri él, mert úgy megfenyegette, hogy ha elkapja, kidönti a belét az emberek szeme láttára, amiért megcsalta.

FÉRFI4: Hát igaza is van neki, ha már annyit költött rá, kimosdatta, meg kiöltöztette a Feri, akkor legalább ne basszon félre. Az a minimum, énszerintem legalábbis. Vagy nem, koma? Az a minimum.

FÉRFI3: Ja, persze, ez a minimum. De ha egyszer nem volt neki elég a Ferike?! Azért olyan van. Hogy például nem tudta kielégíteni. Rendesen megbaszni, magyarán megmondva. Vagy nem állt föl a Ferikének, még azt is el tudom róla képzelni, amilyen egy pipogya faszkalap volt. Hát még föl se tudta csinálni, pedig hány éve vannak együtt?

FÉRFI4: Ja, az tényleg igaz, már jó pár éve együtt vannak, és tényleg nem tudta fölcsinálni a Ferike. Biztos nem volt neki elég ondója, vagy kicsi volt neki a pöcse, az is meglehet, az olyanok se tudják megtermékenyíteni az asszonyt, azt mondják. Mert nem ér el odáig, ameddig kéne, hogy azért. Olyat is látott már a világ. De azért elvágatni a torkát valakinek, mert kicsi a pöcse. Az azért mégiscsak sok. Nem?

FÉRFI3: Persze, az mégis túlzás, de azért amit a természet megkövetel, azt meg kell adni neki, mert különben ez lesz belőle. Ilyen dolgok, hogy elvágja a torkát egyik a másikának. Mondjuk, ha nem volt elég az ondója, szólhatott volna nekem is. Hát, nem, koma? Szólhatott volna, és akkor talán még most is élne, ez az isten szerencsétlen barma.

7. JELENET

(Rendőrségi szoba.)

RENDŐR2: *(Le-föl járkal a szobában, cigarettázik, diktál)* Folyó hó 3-án M. Ferenc gyilkossági ügyéből kifolyólag előállításra került B. János n.-i lakós [így].

RENDŐR1: *(Egy pillanatra abbahagyja a gépelést és felnéz az írógép billentyűzetéről, de nem kérdez semmit)*

RENDŐR2: B. János, M. Ferenc szembe szomszédja, a Kossuth utca 1. szám alatt, a páratlan oldalon lakott. Vallomása és az utcában kihallgatott tanúk elmondása alapján M. Ferenc és B. János gyerekektől fogva igen jó barátságban voltak egymással.

RENDŐR1: Azt hogy írjuk, főnök, hogy gyerekkor, m-mel vagy m nélkül?

RENDŐR2: Írd, ahogy akarod, ki nem szarja ketté. (Folytatja a diktálást) ...voltak egymással. Tudod, mit? Írd úgy, hogy „baráti viszonyt ápoltak”.

RENDŐR1: Ez szép, főnök, ez igen szépen van így mondva.

RENDŐR2: Az utcában lakók elmondása szerint gyakran italoztak együtt hol az egyikük, hol pedig a másikuk házában. Gyakran még az éjszakát is egymás házában töltötték, ami azért felettébb gyanús volt az utcabelieknek. Különösen attól fogva, hogy M. Ferenc apja elhalálozott. Előtte ugyanis M. Ferenc édesapja, akit nagyon erőszakos emberként mutattak be a tanúk testi fogyatékosága, félkezűsége ellenére, nem nézte jó szemmel fia és a vádolt barátságát. A baráti viszonyuk megromlását akkortól eredezteti a gyanúsított, amikor M.

Ferenc asszonyt hozott a házhoz. Attól kezdve csak igen ritkán létesítettek kapcsolatot. B. János elmondása szerint M. Ferenc tisztára megbolondult, szinte elvette az eszét ez az asszony. Mindenkit elmart maga mellől, mert igen féltékeny volt. Mindenki csak azt látta, hogy el akarja csábítani tőle az asszonyt, pedig – a vádlott elmondása szerint – igen szép pénzt fizetett érte.

RENDŐR1: Ne bassz' má', főnök, tényleg úgy vette a nőt? Mer' azért én is körülnéznék ott, ahonnan ez jött, talán akad ebből a fajtából több is. Még te se tagadhatod, Laci bátyám, hogy elég jó kis anyag.

RENDŐR2: Hülye vagy, te, fiam, te csak húzogasd otthon a farkadat a fürdőkádban! Ne nőt akarj venni! És ha megengednéd, akkor folytathatnánk a munkát.

A gyanúsított és az áldozat közötti viszony elmérgesedése több alkalommal is tettelegesséig fajult. Gyanúsított elmondása szerint, az áldozat többször is elzavarta a házától. Volt, hogy ráuszította a komondor típusú kutyáját is. Az áldozat elmondta a vádlottat mindenféle mocskos gazembernek, faszszopó buzinak, és még mindenféle nyomdafestéket nem tűrő kifejezésekkel is illette, ahol csak látta.

RENDŐR1: Főnök, ezt is írjam le így szó szerint? Mert azért ez nem valami szép, főleg így leírva, ha érted, mire gondolok.

RENDŐR2: Miért, talán elpirultál, mint valami elsőáldozó lányka? Az előbb még nőt akartál venni, nem? Azt írd, amit mondok, és kész! Ne akadékoskodj annyit!

Vádlott szerint mindennek háttérben a szerelemfáltás állt, pedig a gyanúsított megesküszik akár az anyja sírjára is, hogy soha nem nézett az áldozat feleségére úgy, mint nőre. Beismeri gyanúsított, hogy volt, hogy tényleg csúnyán összeverekedtek, de határozottan tagadja a gyilkosság elkövetését. Azt állítja, őt is mélyen megrázta egykori barátjának halála, annak ellenére is, hogy köztük a baráti viszony már réges-régen megromlott. Gyanúsított szavait az utcabeliek is megerősítették, miszerint M. Ferenc halála után tisztára kifordult magából B. János, és azóta szinte egy pillanatra se volt józan. Éppen B. János különös viselkedése, és a tanúk által megerősített előzmények terelték a gyanút B. Jánosra.

A gyanúsított és a tanúk kihallgatását megkezdjük, a házkutatások során begyűjtött bizonyítékok elemzése folyamatban van.

Dátum, aláírás stb. stb.

RENDŐR1: (*Lassan pötyögve és közben ismételve a pötyögés ritmusára*)
Dá-tum, a-lá-í-rás, sa-töb-bi, sa-töb-bi...

8. JELENET

(*Utcarészlet, biciklit toló asszonyok.*)

ASSZONY1: Hallotta, komaasszony, csak elvágatta a torkát az a cemende a Mónár Ferinek.

ASSZONY2: (*mohó kíváncsisággal*) Elvágatta?!

ASSZONY1: El-el, a szeretője maga vallott rá, azt beszélük. Úgy mondják, hogy addig nem hagyta békiben, amíg el nem metszette neki, hogy kifolyt az összes vére. Hová jutott ez a világ?! Mindent bevallott a Büttös Jancsi, de az a kis cigány kurva váltig tagad. Úgy tesz, mintha nem is értené az egészszet, hogy mi lett az urával, meg minden. Azt beszélük, mintha tisztára meg lenne zavarodva, pont olyan. Csak énekelget magában, mint akinek elment az esze.

ASSZONY2: Uram, irgalmazz! Még hogy énekelget?!

ASSZONY1: Mindig is mondtam, Magdikám, nem lesz annak jó vége, hogy ennyi idegen költözik ide a faluba. Régen azért nem volt olyan, hogy valakinek csak úgy elvágták a torkát. Én legalábbis nem emlékszek ilyesmire. Most meg, már azt se tudja az embergyereke, hogy kik jönnek-mennek itt. Hát mit is várhatnánk tőlük?

ASSZONY2: Olyan nem volt, az már egyszer biztos. Mert amikor a kocsmáros leszúrta a Károly gyereket, akkor legalább tudtuk, hogy mi a helyzet. Meg minek erősködött az a hülye gyerek. Nem akarta a Gyuri megölni, mert ki akarna ilyet, de ha rátámadt, csak meg kellett védeni magát.

ASSZONY1: Ja, és legalább ismertük a Károly gyereket is, meg a Gyurit is, a kocsmárost. Az azért úgy már más, egészen más. Mert azért az nem mindegy mégse, hogy ismertük-e az anyját-apját nekik. De ezektől a gyüttmentektől minden kitelik, nem is tudja az embergyereke, hol áll a feje, már nem szívesen megy ki az ember az utcára se. Mert sohase lehet tudni, mi éri...

ASSZONY2: Ki vannak ezek eszelve, ezek a kis cigány kurvák. Beleülnek a készbe, a szép házba, méghozzá fürdőszobásba. Azt mondják, még fatüzeléses bojlert is beszereltetett a Ferivel az a kis ribanc. Mert a nagy fürdéshez ahhoz van eszük az ilyeneknek! Kimosakodnak, kiöltözködnek, még ollikmásik ki is festi magát, aztán

azt képzelik, hogy olyan úriasszony formák lesznek! Pedig csak sima kurvák, pont olyanok, hogy az Isten bocsássa meg nekem, miket mondok.

ASSSZONY1: Igaza van, komaasszony, mindig is mondtam, nem jó, ha keveredik az egyik fajta a másikkal, nem lesz annak jó vége, és most tessék, itt van. Még hogy a torkát!

ASSZONY2: Igaza van, komaasszony, bár azt mondják, hogy a Mónár Feri felesége, az éppenséggel nem is cigány. Legalábbis így hallottam, de aztán én nem tudok semmit se... Különben meg mindegy is, hogy cigány, vagy se, végül mégiscsak elvágatta neki a torkát. Akkor talán mégiscsak az volna?

9. JELENET

(*Bolt belső tere.*)

ELADÓ: (*Suttogva*) Jött egy kis narancs, de nehogy bárkinek is mondja az Icuka néni, mert annyira keveset hoztak, hogy csak keveseknek jut. Még össze is verekednének érte, főleg így, húsvét táján. (*fekete szatyrot rak a kosarába, majd hangosan*) Jó kis alma ez, Icuka néni, olyan szép, hogy csak úgy mosoly.

ICUKA NÉNI: Köszönöm, Erzsikém. Kell ilyenkor tél végén a vitamin, az egyszer már biztos. Mert még a maradék foga is kihullana az embergyerekének.

ELADÓ: (*vihogva*) Jaj, mindig csak viccelődni tetszik az Icuka néninek! Hallotta az Icuka néni, hogy hol volt a Mónár Feri felesége?

ICUKA NÉNI: Az a kis riherongy? Mert nem hazament az anyjához?

ELADÓ: Az, az, persze. De nincsen annak anyja, intézetis lány volt, azt beszélük. Senkije se volt annak soha.

ICUKA NÉNI: Ja, tényleg, igaz, már tisztára elfelejték mindent. Hiába, az öregség, az öregség!

ELADÓ: A Kovács Ancsika mesélte, hogy az ő sógornője, aki ápolónő, bent dolgozik a kórházban, és ott látta azt a nőt. Ott dohányzott a szülészet bejárata előtt.

ICUKA NÉNI: Ott dohányzott a szülészeten? Micsoda népek vannak, hogy még a szülészeten is cigerettáznak! Hát nem gondolnak ezek a mai asszonyok arra a drága életre, amelyet az Úr adott nekik oda a méhükbe. Ilyenek ezek!

ELADÓ: De hiszen a Mónár Ferike felesége nem is volt terhes! Legalábbis nem látszott azon semmi se. Se nagy hasa nem volt neki, se semmije.

ICUKA NÉNI: Ja, tényleg, hiszen már azt is beszéltek, hogy biztos nem tud teherbe esni, már annyi év alatt nem látszott rajta semmise. Mert ezeknek az intézetis lányoknak bármi előfordulhatott a múltjukban. Sohase lehet ezeknél tudni, mert ezek mindenkivel összefeküsznek, fűvel-fával. Mindegy azoknak. Aztán meg, ha megvan a baj, mindjárt mennek kikapartatni. Az Úr irtalmazzon nekik!

ELADÓ: Ja, így vannak ezek mind. Tényleg nem bírnak magukkal, aztán a baj, az meg megvan hamar. Azt mondja az Ancsika sógornője, hogy ő se tudja, mit keresett ott, a szülészeten. Fördököpeny volt rajta, meg papucs, mint aki bent fekszik, de nem látszott rajta semmi, hiába is mondaná az Ancsika sógornője, hogy látszott. Ha egyszer úgy volt, hogy nem látszott.

(hallgatnak)

ICUKA NÉNI: *(Nagy sóhajjal)* Na, akkor én megyek is, Erzsikém, mert nem lesz ebédem délre, és akkor aztán...

10. JELENET

(Kocsma.)

FÉRFI3: Te, azt mondják, hogy ez a Ferike meg a Jancsi, azok összebuzultak.

FÉRFI4: Á, ne beszélj, ezt azért már nem hiszem, hogy a Jancsi buzi lenne, azt azért tényleg nem. Mondjuk, a Ferike, az tényleg mindig is gyanús volt. Mert olyan furcsa egy gyerek volt az mindig. Sose ivott az semmit, csak olyan buzivizeket. Hiába verte az apja, nem lett abból sose igazi férfi. Csak olyan nyeke-nyóka kis köcsög maradt mindig is.

FÉRFI3: Ja, akkor mégiscsak igaz, hogy azért vette azt a nőt, hogy rá ne jöjjenek, hogy amolyan fartúró volna. Undorodok tőlük, ezektől a buziktól. Nem, koma? Még hogy faszt vegyenek a szájukba, az azért nem egy természetes. Hiába mond akárki akármit, ilyen még az állatok között sincs.

FÉRFI4: Igazad van, de azért láttál már te is összeragadt kanutyákat. Akkor azokkal meg mi a helyzet?

FÉRFI3: Azok csak véletlenül ragadnak össze, mert annyira be vannak gerjedve, hogy mindegy, milyen, csak luk legyen. De ezek a buzik, ezek félnek a pinától, az lehet a baj.

FÉRFI4: Ja, mert a pina, az harap, mi?

(Röhögnek, egymás vállát lapogatják, ölelgetik.)

FÉRFI1: Most már tényleg nem értek semmit se. Hogy akkor miért engedték el a Büttös Jancsit a rendőrök, ha egyszer az vágta el a Feri torkát.

FÉRFI2: Azt mondják, alibije volt neki, vagy micsodája. Magyarán megmondva, valami fürdőn volt éppen akkor, jutalomkirándulás, úgy mondják.

FÉRFI1: Persze, én is ezt mondanám. Mert hát valaki mégiscsak elintézte a Ferikét. Lassan már akkor az lesz, hogy nem is volt senki, hanem tényleg magának vágta el a torkát. Lassan már senki se lesz bűnös.

FÉRFI2: Ja, aztán meg bezárta az ajtót, a lábtörlő alá tette a kulcsot, aztán meg bement a csukott ablakon át megdöglenni a saját ágyába. Persze, azért már ne nézzenek bennünket hülyének.

FÉRFI1: Meg hogy összevérezzen mindent. Ha már egyszer lefogták a Jancsit, akkor már csak nem kellett volna elengedni, ameddig feketén-fehéren ki nem derülnek a dolgok.

FÉRFI2: Különbén is azt mondják, hogy buzi a Jancsi, akkor meg mi a faszt kell finomkodni vele. Aztán meg elterjed a faluról, hogy itt csak úgy elmetszegetik az embergyereke torkát a buzik, meg minden. Aztán akkor senki nem jön majd a fürdőre, aztán meg az idegenforgalom is hanyatlani kezd.

FÉRFI1: Hát, a falu hírneve se mindegy, az azért tényleg nem mindegy. De ha buzi, akkor meg miért vágta volna el azért a nőért a Feri torkát?

FÉRFI2: Nem a nőért, hanem a nő miatt. Nem érted, te hülye?

FÉRFI1: Ja, mert a Feri inkább a nőt választotta, és nem őt, azért.

FÉRFI2: Azért hát. A Ferike akkor már biztos nem akart tovább buzulni. Ki akart jönni ebből a buziságból. Azért vette magának azt a kis kurvát is, hogy rendes ember legyen, mint mindenki más.

FÉRFI1: Úgy valahogy. A Jancsi meg nem akarta hagyni, annyira odáig lehetett a Ferikéért. Mert ezek a buzik ilyenek. Nem hagyják a másikat kitérni a buziságból.

Férfi2: Olyanok, mint a hívők [*sic, rövid i-vel!*]. Azok se hagyják békin, aki ki akarna lépni közülük. Mert azért az a kis egyházi adó jól jön nekik, meg minden. Pont olyanok, mint a hívők [*sic!*].

Férfi1: De hogy pont a Ferikéért? Hát nem talált valami érdemesebbet akkor már? Mert nem azért mondom, halottról vagy jót, vagy semmit, de hát nem volt azért a Ferike valami igen szemre való férfi. Még a buzinak se volt valami jó, na, úgy akarom mondani...

Férfi2: Ja, még buzinak se.

11. JELENET

(*Utca, biciklit toló, otthonkás asszonyok.*)

ASSZONY1: Hallotta, komaasszony, hogy megvan a Mónár Feri gyilkosa?

ASSZONY2: Akkor mégse a Jancsi volt? Tudja, a Büttös Jancsi.

ASSZONY1: Nem, nem. Azt mondják, valami idegen férfi. Nem is nagyon látták itt a faluban. Talán egyszer-kétszer fordult meg, és pont hogy a Feri házában. Ez lett gyanús a rendőröknek, hogy egyszer-kétszer. Meg hogy mégis mit akarhatott ott.

ASSZONY2: És mit akart ott, mit mondanak?

ASSZONY1: Azt nem tudni, de megtalálták nála a kést, amivel, azt beszélük a népek, elvágta a Feri nyakát, még a vére is rajta volt a Ferinek.

ASSZONY2: Jaj, Szűzanya, segíts meg! A vére is! És miért csinálta?

ASSZONY1: Azt nem tudni, mert nem beszél semmit se. Csak annyit mondott, hogy amiatt a kis riherongy miatt.

ASSZONY2: Akkor mégiscsak benne volt az a kis kurva, ha rávallott, biztos a szeretője lehetett neki.

ASSZONY1: Mindig is mondtam én, hogy nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja.

ASSZONY2: Nem bírnak ezek magukkal, ezek a mai fiatalok, mintha minden meg lenne engedve nekik. Na, isten áldja, komaasszony!

ASSZONY1: Isten áldja!

12. JELENET

(Bolt.)

ELADÓ: Icuka, néni, Icuka néni, vannak újabb híreim a lányról, akit elvett a Feri.

ICUKA NÉNI: Melyik Feri?...

ELADÓ: *(zavartan körülnéz, kicsit vár)* Hát tudja, a Mónár Feri, akinek elvágta a torkát.

ICUKA NÉNI: Ja, persze, akinek az a kis cigánylány lett a felesége, aztán meg összefeküdt a Büttös Janival.

ELADÓ: Hát, nem egészen így hallottam, én legalábbis. A Kovács Ancsika mesélte, hogy a sógornójét, aki a kórháznál dolgozik, nem hagyta nyugodni, hogy mit keresett az a lány ott, a szülészetén, és addig-addig érdeklődött, amíg egy ismerőse a nőgyógyászatról elmondta neki, hogy mi van.

ICUKA NÉNI: Akkor most a szülészetén volt, vagy a nőgyógyászatán? Mert az azért nem mindegy. Mert a szülészet, az már majdnem szent hely, ahol a világra segítik az Úr kis teremtményeit, a nőgyógyászatán meg... hát, inkább nem. Ha érted Erzsike, hogy mire gondolok. Bár én ezt nem tudom, mert sose jártam ott. Mert engem férfi, még ha orvos is, nem látott. Megőriztem a tisztaságomat az Úr előtt. *(keresztet vet)*

ELADÓ: Hát, éppen ez az, hogy bevitték a rohammentővel a nőgyógyászatra, aztán meg a szülészetén kötött ki.

ICUKA NÉNI: Rohammentővel?!

ELADÓ: Igen, állítólag úgy vérzett, hogy csak úgy folyt belőle. Állítólag, mire beért vele a rohammentő, már nem is volt magánál. Azt mondja az Ancsika sógornője, hogy mindjárt gépre tették, aztán már vitték is operálni.

ICUKA NÉNI: Operálni?!

ELADÓ: Azt mondják, hogy a Feri verte össze úgy, hogy tiszta kék meg zöld volt mindenhol, de főleg a hasa, mert állítólag a Feri azt rugdosta, főleg a hasát neki.

ICUKA NÉNI: Miért rugdosta volna a Feri, és pont hogy a hasát? Nem olyan gyerek volt az! Még hittanra is szépen járt, mikor iskolás volt, nem tudna az ártani senkinek. Bár az is meglehet, hogy akkor megérdemelte, mert hát van olyan, hogy megérdemlik az asszonyok. Olyan is van.

ELADÓ: Ezt én már nem tudom megmondani, csak annyit tudok, amennyit az Ancsika sógornője mondott. Se többet, se kevesebbet. Még még azt mondta, hogy elhalt benne a gyerek, és az okozta a belső vérzést, amit nem tudtak elállítani. És ezért kellett átvinni a szülészetre, hogy megszülje...

ICUKA NÉNI: A halott gyereket? Ne beszéljen nekem az Ancsika sógornője, még ha a kórháznál dolgozik is! Méghogy egy halott gyereket megszülni! Hát ki látott már ilyet! Különbben se látszott rajta semmi. Méghogy halott gyerek!

ELADÓ: Én nem tudom, Icuka néni, én csak azt mondom, amit hallottam. Nem értek én ehhez. (*rákacsint*) Van egy kis félretett banánunk az Icuka néninek, csak tetszik tudni...

ICUKA NÉNI: Persze, tudom, tudom, Erzsikém.

13. JELENET

(*Kocsmá.*)

FÉRFI1: ...mondom, hogy így egyeztek. Hogyha a Ferike nem tudja fölcsinálni, akkor majd keresnek valaki mást, valakit, aki nem lakik a faluban. Hogy azért mégse ismerjenek rá majd az utcán az apja után arra a gyerekre.

FÉRFI2: Ne beszélj már nekem! Ilyen nincs, hogy hagyja fölcsinálni másnak a saját feleségét az embergyereke. Aztán meg nevelgeti azt a gyereket, mintha a sajátja volna. Ilyen nincsen.

FÉRFI1: Pedig azt beszélik, hogy így volt. Az anyám sírjára is megesküszök. Hogy az asszony valami régi intézetis ismerősével egyeztek meg.

FÉRFI2: És csak azért, hogy ne suttogjanak a faluban, hogy ilyen egy buzi, meg olyan egy buzi a Ferike? Vagy főleg, hogy impotens, hogy még csak teherbe se tudja baszni a feleségét, hiába adott ki érte annyi pénzt. Csak azért?

FÉRFI1: Hát, azt mondják. Meg hogy a Jancsi, a Büttös Jancsi ne akarja visszacsábítani a buziságba. Mert ha már van egy gyerek, akkor biztos nem buzi az illető, így mondják. Akkor már hiába is járna a nyakára a többi buzeránsok...

FÉRFI2: És akkor meg miért rugdosta volna ki belőle azt a gyereket a Ferike, ha már egyszer így egyeztek. Itt azért nem egészen stimmel valami.

FÉRFI1: Dehogy rugdosta! Dehogy! Egyetlen ujjal se nyúlt hozzá. Nem is volt olyan a Ferike. Főleg nem olyan, mint az apja. Sok mindent el lehet róla mondani, a Ferikéről, de hogy bántana egy asszonyt, főleg hogy terheset, azt nem. Szelíd gyerek volt az, túlságosan is szelíd.

FÉRFI2: Hát, pedig akkor is ezt vallotta az asszony a rendőrségen, én legalábbis így hallottam.

FÉRFI1: Persze, hogy ezt vallotta, hogy mentse magát. Miért, most őszintén, te nem ezt vallottad volna? (*legyint*) A nő azért jelentkezett be a kórházhoz, hogy kikapartassa azt a gyereket.

FÉRFI2: De miért akarta volna kikapartatni, ha már egyszer megegyeztek? Ez azért már tényleg nem megy a fejembe. Hogy hogyan van ez akkor...

KÓRUS (*valamennyi szereplő, az antik görög tragédiák kórusaihoz hasonló felállás, kántálva egyszínű hangon*):

A testben felhalmozódó idegen anyag
amúgy is kitaszítja
a gyengébben kötődő
sejteket, szöveteket.
Úgy tesz, mint aki helyet csinál.

Oh, irgalom atyja, ne hagyj el!

Nincs még mit mondani róla.
Nem tör utat magának.

Oh, irgalom atyja, ne hagyj el!

A koponyaacsont még nem forrt össze,
azzal van a legkevesebb baj.
Összenyomható, formálható.

Oh, irgalom atyja, ne hagyj el!

Majd a vállat.
A kulcscsontnál könnyen roppan.
Aztán a csípőt, utóbb a combcsontokat.

Fölről lefelé,
ahogyan az sorjában következnek.

Oh, irgalom atyja, ne hagyj el!

Véres csomóban a szív, a máj, a vesék
semmi sem moccan.

Maszatos kocsonya a tüdő,
csak a csöndje szörcsög,
mintha levegő után.

Oh, irgalom atyja, ne hagyj el!

Aztán azt se lehet tudni,
hogymint hová viszik,
mert nem is tartozik hozzá,
hogymint hová viszik az ilyeneket.
Azt a nejlonzacsakónyi maradékot,
húst, csontot, zsigereket.
Oh, irgalom atyja ne hagyj el!

(ZÁRÓ KÉP)

Kemény István

50+1 IRODALMI PILLÉR

– négy kisesszé a tizenkilencedik századi költészetből –

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY VERSEI

Csokonai nem passzol bele a tizenkilencedik században megkonstruált, és azóta is érvényes (modernséget, szocreált, posztmodern túlél) magyar irodalomtörténetbe. Ott és akkor, ahol ő élt, nincs helye öntörvényű, nagyformátumú költőnek. A tizennyolcadik század végén és a tizenkilencedik legelején egy-két Goethe-epigont kéne találni, akik a magyar nyelv szegényességén keseregve Vörösmartyt készítik elő. Nyelvet tsinosítgatnak, és bordalokba fojtják törvényszerű megkésett-ségük homályos sejtését. De ezen a helyen nemhogy Csokonait találjuk, hanem ott van még Berzsenyi Dániel is. Két nagy (hogyan lehet ezt rendesen mondani: világirodalmi rangú?) magyar költő egy olyan korszakban, amikor – bármilyen furcsa – egész Európában hiány van költészetből (majd a romantika változtat ezen). És akkor itt meg kettő is. Amikor gimnáziumba jártam, Csokonait egy megkésett rokokó költőnek mondták, akit a felvilágosodás eszméi neveltek. Azt hiszem, nem rokokó költő volt: titokzatos egyszerűségű gyönyörű nyelve közelebb áll a huszadik, mint a tizennyolcadik vagy a tizenkilencedik század nyelvéhez. Azt hiszem, nem volt megkésett. Versbe írta az ananászt, magyarul először – és sokáig társtalanul. Extrém trendérzéke lehetett. Vagy nevezzük ananászérzéknek? Ha van ananászérzékem, akkor csak tőle tanulhattam. Én se szeretek megkésett lenni. Csokonai szinkronban volt a korával. Sőt, azt hiszem, inkább megelőzte, és ismerte a folytatást. Ha belegondolok, éppen II. József reformjai (felvilágosult ámokfutása?) idején volt tizenéves, tehát a saját bőrén tapasztalhatta az iskolában – évekkal a francia forradalom előtt –, hogy mi az, hogy modernizáció. Lehet, hogy e tudás nélkül tényleg csak egy későbarokk verselő lett volna, de így modern költő lett. Korszakidegenségét egy ideig elviselte, de 1805-re a maga részéről végzett. Összes Versét, egy vékony kötetet otthagya az asztalon, és

elvitette magát a tüdőbajjal. A magyar irodalom pedig visszamegkésztettedett.

PETŐFI SÁNDOR: JÁNOS VITÉZ

Petőfi inkább a testemhez tartozik, mint a lelkemhez. Különösebben nem is szeretem. Olyan, mint egy testrészt. Amikor éppen porosnak és lejárnak érzem (sokszor), úgy bosszankodom rajta, mint a szemem miatt, hogy mért vagyok rövidlátó. De nélküle vak lennék. Petőfi olyan szem, amivel mindig fiatalon látunk. Persze csak óvatosan: a tekintete is kell? Akarjuk egy fiatalon meghalónak a tekintetét? Egy olyan, aki nem éri meg azt a bizonyos huszonhetedik évét, aki a halála pillanatáig korszerű, a halálával pedig megszűnik a kora? És Petőfi még ebből a típusból is kilóg: egyszerre, egyazon időben nacionalistának és világszabadság-hősnek, romantikusnak és realistának, természetesen és csinálnak, és ráadásul még következetesnek is lenni talán csak egyetlen költőnek sikerült, neki. Előtte is, utána is ezek a tulajdonságok szétverték volna egymást. A nemzeteszme még egyben volt: a sovinizmus (a nemzeteszme giccse) még csak készült. A Hármaseszméről is épp csak kezdett kiderülni, hogy a szabadság és az egyenlőség feszengenek egymás társaságában. Szóval Petőfinek még éppen megadatott, hogy ne kelljen felvennie az örjítő ellentmondásokat, amikkel egy időben élt. Ennek az ára a korai halál volt: meg is adta. Úgy vagyok vele, mint a többi hérosszal: túlságosan magasan van a lécz, mert Petőfihez képest csak sovinizsza, giccses, kirekesztő, szkeptikus, megalkuvó, hamis realista lehetek, vagy választhatok egyet-kettőt a tulajdonságai közül, és – egészséges életmód mellett – élhetek velük akár száz évig is, na de hol van akkor a Teljesség? (Hát – a *János Vitéz*ben például hiánytalanul.)

ARANY JÁNOS BALLADÁI

Arany János – Petőfivel ellentétben – majdnem teljesen korszerűtlen volt. Ez nem feltétlenül lenne baj, de őt, azt hiszem, zavarta. Eposzt akart írni, de valószínűleg egész életében érezte, hogy nem érdemes. Az eposz műfaja talán soha nem volt annyira korszerűtlen, mint éppen az ő idején. Se addig, se azóta. A tizenkilencedik század közepén, amikor már éppen készen áll a realista regény, Balzac és Flaubert, Stendhal és Dickens, Tolsztoj és Dosztojevszkij dolgozik, és dübörögve

gördülnek elő mindenfelől a regényirodalom legnagyobb művei (a *Don Quijote* kivétel), akkor akart Arany János eposzt írni. Mert vadul dolgozott Magyarországon, Kelet-Európában és a többi feltörekvő irodalomban a megkésetttség-kultusz: először is el kell jutni a nyugati szintre, és ennek lépcsői vannak. Kell egy magyar nagyeposz például. Arany János ennek a nagyeposznak lett a donkihótéja, pont annyi kudarccal és csodálatos részeredménnyel, mint Cervantes hősének: *Toldikkal és Bolond Istókokkal*, de Arany, azt hiszem, mégis boldogtalan maradt. Életműve minden sora csodálatos, de a kilencven százaléka korszerűtlen. És nem úgy korszerűtlen, hogy majd egyszer tán éppen ezért korszerűvé válhat, hanem úgy, hogy mindig érződni fog rajta a korszerűtlenség. (Mert ilyen van – és ezt nagyon szomorúan írtam le.) De van tíz százalék, amitől Arany János mégse marad pusztán egy csodálatos, örökrégi költő: ott vannak a balladák. A ballada mindig korszerű. Vagy inkább nincs korszerűsége, mint a vakolatlan téglaháznak. A ballada a jelenben létezik, és ha egy kőbaltás gyilkosságot mond el, akkor is érezzük benne a most-ot. És a módszere, a vágásai: a videoklip műfaja maga a ballada. Az Arany-balladák olyanok, mintha szerzőjük azt a feladatot kapta volna, hogy restauráljon egy klipet, aminek elveszett a hangsávja. Pótolni kéne a zenét és a szöveget. Lehetetlen. A monitoron egy szélkakas. Arany megvakarja a fejét, aztán leír pár sort: *Jó Budavár magas / Tornyán az ércakas / Csikorog élesen*. Zene, szöveg és élmény együtt. Benne ebben a három sorban. Sikerült a lehetetlen, de attól még lehetetlen. A „*Csikorog élesen*” sor az első lúdbőrös versélményem. Lehettem vagy négyéves. Legközelebb Verlaine hatott rám ennyire, tizenhárom év múlva.

MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

Az ötvenes évek többnyire csendesen zajlanak az utóbbi négy száz évben. Ülnek a negyvenes évek túlélői (nemegyszer börtönben), és próbálnak rájönni, hogy mi lett elrontva a század első felében. Érdemes-e nekivágni a második felének. Ötvenes években is történnek persze események, de ilyenkor a status quo erősebb. Ötvenes években nemigen tör ki forradalom, vagy ha itt-ott, valami félreesőbb országban olykor mégis, azt gyorsan leverik – és esetleg felírják egy cetlire, hogy itt és itt forr. volt, hogy azonnal feledésbe ne merüljön: valamire egyszer talán jó lesz, mondjuk lábjegyzetnek. Ötvenes években van a

legtöbb idő gondolkozni, mert aztán a hatvanas évektől élénkül a világ, és hamarosan már újra kapkodva cselekszik mindenki. Ül egy férfi egy ötvenes években valahol Közép-Európában, vidéken, egyedül, és Faustot ír. Nem utánezatot: a magáét. Világdrámát. Nemigen hisz abban, hogy előadják, mert egy meztelen nőt és egy meztelen férfit tesz a színpadra minden idők legprűdebb korszakában. Nem nagyon hisz semmiben: ahhoz, hogy az emberi életnek valami halvány értelmét, pláne célját bírja látni, kontrasztra van szüksége, egy jó cinikus főgonoszra. Kitalál egy figurát: Lucifert. Látja, hogy ez jó. Nekilát. Nekem Madách Lucifere tulajdonképpen „szakirodalom” lett, amikor sátáni figurákat akartam beszéltetni versben és regényben is. De a Tragédia a legerősebben a kedvenc filmemen keresztül hatott rám. Ez a 2001. *Űrodüsszeia*. Talán csak egy művet ismerek, ami ennyire felemelően bír szólni az Ember Valódi és Legnagyobb Tragédiájáról: az élet értelméről. A film vállalt unalma, rejtett humora, az eredendő bűn (tudás és ölés együtt) az elején, a főhős abszolút magánya a végén. Ami ezt a filmet áthatja, az a *mondhatatlan úr*, Madách Tragédiájának az ürje. És a galaktikus léptékű titokzatos kisbabafej a film legvégén: a *Mondottam ember: küzdj, és bízva bízzál!*

Balázs Imre József
ARANY JÁNOS GITÁRJA

Ha valaki végigsétált 1896-ban a budapesti „ezredévi kiállításon”, az irodalmár-ereklyék között, ott láthatta Kisfaludy Sándor aranyóráját, Toldy Ferenc fuvoláját – és Arany János gitárját is. Amennyire tudni lehet, ez Aranynak a harmadik gitárja lehetett. Az első, régi valószínűleg Szalontán maradt, a másodikat pedig, amelyiket az 1870-es évek elején ajándékba kapott Salamon Ferentől, a másik barát, Bartalus István visszaemlékezése szerint valósággal elnyűtte a szenvedélyes használat során: „Oly tüzzel kezdett aztán játszani, hogy egy pár év múlva jobb szerkezetű hangszerrel kellett gondoskodnunk. Ezt a fia megbizásából én választottam.”

Az tehát, ami akár ravasz áttételnek, metaforának is tűnhet, amikor a *Letésem a lantot*, de főleg a *Tamburás öreg úr* sorait olvassuk, egészen konkrétan is értendő amellet, hogy a művész és művészet szerepéről való elmélkedés mindkettő. Arany János ujjainak már diákkorában pontos emlékei voltak arról, hogy milyen, amikor valaki a húrok közé csap, és tudta, milyen, amikor egy idős úr „gémberedő ujját melegíti” pengetés közben.

Ha valaki az Arany-összesben nézelődik, felfigyelhet rá, hogy – mint Balassi vagy más költők – Arany már létező dallamokra is írt szövegeket. Néha, mint *A betyár* című töredék esetében, jelölt módon. Néha, mint a *Népdal* című vers esetében, inkább csak sejtjük, hogy egy általa ismert dallamhoz igazította a vers ritmusát. Az eddigiek alapján nem kell rögtön egy 19. századi Bob Dylant látnunk Aranyban, bár a népdalokat begyűjtögető-lejegyző Arany és a hat lemezből álló 1952-es *Anthology of American Folk Music*-ot karcosra hallgató, és annak inspirációjára dalokat költő Dylan közé akár máris odaeröltethetnénk némi analógiát.

A magyar dalszerzők jogvédő szervezete, az Artisjus 2016 júniusában szerződést kötött a Zeneszöveg.hu portállal, hogy távlatilag a honlap a dalszövegírók és zeneszerzők afféle hivatalos adatgyűjtő helyévé váljék. 2017 januárjában, amikor ezeket a sorokat írom, Arany János

81 dal szövegének szerzőjeként vagy fordítójaként szerepel az adatbázisban. Összehasonlításképpen: Bródy János 524 dalt jegyez, Földes László (Hobo) 363 dal szövegírója, Lovasi András 282-é, Lukács Laci a Tankcsapdából 188-é. A posztumusz együttműködés Arany Jánost olyan előadókkal hozta össze, mint Koncz Zsuzsa, a Kaláka együttes, Nagy Feró, a Hobo Blues Band vagy a Dalriada. Az Arany-dalok közül némelyik egészen közismertté vált az idők folyamán.

Az kevésbé köztudott, hogy ha ma Arany János belépési kódot kapna az Artisjus regisztrációs rendszeréhez, zeneszerzőként és akár előadóként is felbukkanhatna az adatbázisokban. Arany ugyanis, mint családja és kortársai beszámolóiból tudjuk, zenét írt némelyik verséhez, sőt Petőfi és Amadé László verseit is megzenésítette. Családi és baráti körben ezeket gitárján olykor elő is adta, Bartalus István erről így számol be: „Hogy eredeti dallamokat is költ, ezt ismeretes tartózkodó természeténél fogva, családi körén kívül senkivel sem tudatta, s hogy e dalok nyilvánosan is szerepeljenek, arra gondolni sem akart. A dalamokra megtanította a nejét s aztán az énekszót gitárral kísérte.” A dalok tehát, ahogy az *Őszikék* ciklus is, eredetileg Arany magánszférajában léteztek csak. Környezete unszolására végül mégis megmutatta, lejátszotta őket a zenész-zenetörténész Bartalusnak. Ő volt az, aki a költő halála után az Arany által írt énekdallamokat zongorakiséretre harmonizálta, a kottákat is közzétéve az *Arany János dalai* című kötetben. (Révai testvérek, Budapest, 1884.)

Bartalus összesen tíz olyan dalról tud, amelyekhez Arany zenét írt 1874 és 1882 között, ezeket teszi közzé a díszes kiadványban, az előszóban megjegyezve: „Minden dal homlokára szokott pontosságával felírta az évet, hónapot, több helyen a napot is.” Ezek közül öt saját szövegeihez íródott (*A hegedű száraz fája* – 1874; *Kondorosi csárda mellett* – 1874; *Igyunk biz azt egy-egy kicsit* – 1875. jan. 29.; *Zách Klára* – 1876. jan. 12.; *A tudós macskája* – 1882. ápr.), négy Petőfiére (*A tintás-üveg* – 1874. jan. 17.; *A toronyban delet harangoznak* – 1880. febr. 3.; *A kálomista pap s Csokonai* – 1880. febr. 8.; *Csillagnak születlél* – 1880. febr. 27.), egy pedig Amadé László szövegére (*Toborzó* – 1875. jan. 17.). A népi dallamvilággal való rokonság nem meglepő, főleg hogyha számolunk Arany népdalgyűjtői-lejegyzői foglalatosságaiával is, vagy a már említett *A betyár* című töredékkel, ahol Arany jelölte a népdalok címét is, amelyekre a szövegeit írta.

A választott Petőfi-versek közül kettővel nyilván lírai dalszerűségük miatt foglalatoskodott Arany, izgalmasabb viszont azt végiggondolni, amit Bartalus *A tudós macskája* című Arany-vers és a két közismert Petőfi-portrévers rokonságáról mond: „Mint Arany mondá, e dalt más két társával, Petőfi Csokonaijával s Tintás üvegével főképp azért írta, mert az elbeszélői tér zeneirodalmunkban egészen műveletlen. Mintául a kávéházakban s efféle nyilvános helyeken működő zugdalnokokat vette s hogy egykor ezek előadásait jól megfigyelte, bizonyítja három dalának könnyű elbeszélő népies hangja, mely a közönséges népdaloktól különbözik, a nélkül, hogy magyar jellegét elvesztené.” Arany mintegy megérezte-felerősítette azt a performatív-történetmondói jelleget, ami ott volt a szövegekben, és a „kávéházi zugdalnokok” produkcióihoz közeledett zeneszerzői-előadói vállalkozásában. Egy olyan kávéházban, amelyik ebben az életkorban inkább már csak saját fejében volt jelen, nem valós közegként. A versek iróniája-játékossága, a meg-megakasztott dikció egy ilyen performatív keretben hangsúlyosabban nyilvánulhatott meg. A barát visszaemlékezéséből azt érezhetjük, hogy Arany itt valóban dalszöveggként gondolt Petőfi és a saját verseire, ugyanakkor érezte a formabontás lehetőségét is ezekben a történetmesélő vidám dalokban.

És a balladák? Arany népiesebb balladáit, mint amilyen a *Zách Klára* is, természetszerűleg építhettek az egykori énekelt balladákra mint műfaji előzményre. Azoknál a balladáknál azonban, amelyek komplexebb szerkezetűek, mint amilyen *A walesi bárdok* például, Arany kései zenész-közreműködőinek más megoldást kellett választaniuk.

A walesi bárdok 1989-ben két különböző dallammal is megjelent – egyik változatban Koncz Zsuzsa harmadik *Verslemezén*, Bornai Tibor zenéjével, egy másikban pedig a Kaláka *Boldog, szomorú dal* című albumán, Huzella Péter zenéjével. Érdemes végiggondolni itt is a kontextust, amelybe a zene megpróbálja behelyezni a balladát, azt, ahogyan a hangszerelés kíséri vagy ellenpontozza a szöveget, ahogyan a hangszerek és az énekhang közül valamelyiket dominánsabbnak érezzük egy-egy helyen.

Koncz Zsuzsa változata kétségkívül drámaibb – határozottabb kísérletet tesz arra, hogy a történet sötét tónusát megjelenítse. A hangszerek nem tola-kodnak az énekhanghoz képest, de egyértelműen kortárs, nem archaizáló hangszerelésről van szó, elektromos gitár, szintetizátor,

zongora és basszusgitár egyaránt hallható már az első hangoktól kezdve, azt a dallamot pedig, amelyik majd a walesi bárdok közös, végső szólama lesz a dal végére, dudára emlékeztető hangszínen halljuk először. Ezzel teremti meg a dal először a történet „walesi” jellegét, és a több tételes műben további, motívumszinten archaizáló elemek is jelen lesznek, noha a hangszerelés maga mindvégig kortársi marad. Koncz Zsuzsa nem az előadásmód jellegében, csak annak drámai tónusában próbál „balladainak” lenni.

A Kaláka változata ilyen értelemben archaikusabbként indul – itt is duda adja meg a ballada „szigetországi” jellegét, ebben az esetben viszont a többi hangszer is akusztikusan szólal meg, a Kalákára egyébként jellemző módon. Huzella Péter inkább az egykori énekmondók előadásmódját meg-megidézve lesz balladamondó, ő nem érzékeltet drámaiságot. A bárdok énekének, illetve máglyára küldésének jeleneiben például a Koncz Zsuzsa – Bornai Tibor-féle verzió sokkal konfliktusosabbnak, keményebbnek mutatja a helyzetet, míg a Huzella-félében inkább csak szomorkásabbra váltanak a bárd-énekek, amelyek dalszerzőit a király aztán lágy hangon küldi máglyára.

Mindkét változat érzékelteti a ballada jelenetekre bomlását, polifón jellegét, és épít a szigetországi zenei világra is egy-egy motívum vagy hangszerelésbeli utalás révén, a ballada „felelgetős” jellegét Koncz Zsuzsa változatában inkább a zenei háttér változása teremti meg, a Kaláknál pedig több énekhang is megszólal.

Ugyancsak fontossá válik a több hangszínen jelenléte a Dalriada eredetileg 2003-as, aztán a 2009-es *Arany-albumra* felkerült változatában. A folk metál zenekar férfi és női hangokat egyaránt megszólaltat adaptációjában, igaz, nem teljesen következetesen ellenpontozza ezeket a már említett király/bárdok jelenetben – néhol a király és a walesi bárdok szólamát ugyanaz a hang szólaltatja meg. A Dalriada feldolgozása inkább olyan értelemben jelenít meg valami mást az előzőekhez képest Arany balladájából, hogy maga a zenei műfaj, a heavy metal, amellyel összekapcsolja Arany szövegét, szövegvilágában, motívumaiban gyakran épít a középkori mítoszokra, harcosok megjelenítésére. Az a zenei energia, amelyik ebből a feldolgozásból árad, képes arra, hogy érzékeltesse a ballada idejének kegyetlen, férfias világát, de ugyanakkor a ritmus és a hangszerelés másodlagossá teszi a szöveget – kevésbé szerves az összefüggés zenei dallam és váltások, illetve a

szöveg váltásai között. Motivikus szinten ugyanakkor ebbe a változatba is beépülnek archaikus, népzenei hangzások-idézetek.

A saját dallamok és mások szövegei, más dallamokra írt saját szövegek, mások által megzenésített saját szövegek labirintusában szépen keveredhet el, mi az a zene, amit hall, mi az, amire emlékezik, mi az, amit – a jövőbe vagy a jelenbe nézve – álmodik Arany. Ahogy a *Tamburás öreg úr*-ba kivetített alteregóról mondja:

Az öreg úrnak van egy tamburája,
S mikor az ihlet s unalom megszállja,
Veszi a rozzant, kopogó eszközt
S mulatja magát vele négy fala közt.

(...)

Néha egy új dalt terem önkint húrja,
S felejtí legott, már ő le nem írja;
Később, ha megint eszébe ütődik:
Álmodta-e, vagy hallotta? – tünődik.

Az Arany-versben az öreg hangszer és az öreg test egyazon hullámhosszra kerül, az elképzelt ideális hang csak odabent szólal meg – „magába’ szülemelő”, mondja egy helyütt a dalról, máshol pedig a hangszert mutatja meg egyfajta önkiterjesztésként: „A két öreg szerzőm egymásra utal.” Nem tökéletes ugyan a tambura hangzása, de mégis képes megidézni azt az átlépést, ami a saját vágyak tökéletességébe vezet, a képzelt vagy álmodott zenéébe. És hogy ez az átlépés nagyon is a testre, a testi megélésre van utalva, arról a fentebb már említett sor is tanúskodik: „Nem is a művész babérja hevíti, / Csak gémberedő ujját melegíti.”

Bob Dylan *Mr. Tambourine Man*-je első körben a cím hangzásával hív analógiák keresésére, de elég gyorsan kiderül, hogy angolul a tamburás öregúr legfeljebb *Mr. Tambura Man* lehetne – a *tambourine* ugyanis a csörgődobnak feleltethető meg. Annak ellenére azonban, hogy Dylan egy másik hangszer testétől indítja asszociációit egyik legismertebb dalában, a két dal mégis találkozik valahol – leginkább

az éber álmodozás, a képzelet terepén, ahová a zene eljuttathatja azt, aki játssza vagy hallgatja:

Varázs-hajókirándulásra vigyél innen el,
Megnyúzva az eszem, ernyedte a két kezem,
Na és semerre sem magam megyek, a cipőm talpa lök.
Akárhova elmegyek, akármit elhiszek
Magamról, csak veled lehessenek, hass reám,
Táncolj, míg el nem révülök.

Hé, játssz egy dalt nekem, zenélj, Csörgődobos,
Ébren vagyok, és nincsen hova mennem.
Hé, játssz egy dalt nekem, zenélj, Csörgődobos,
Követlek, és cseng és bong a reggel.¹

A Bob Dylan-dal látomásosságában az érzékek ugyanúgy kihunytak, kifáradtak, mit Aranyánál, csupán az idő ciklusai hurkolódnak vissza más lépték szerint: Aranyánál egy teljes életre vetítődik ki minden – a zene tulajdonképpen az időt figyelmen kívül hagyó fantázia másik világába visz át. Dylan is beszél a romokban álló időről („*foggy ruins of time*”), de végül is „csupán” a következő napban való létezésbe kell őt átsegítenie a zenének – a ciklikus idő nála egyetlen napba sűrűsödik.

Mindkét szövegben ott van ugyanakkor az az önirónia, amelyik a zenész lehetőségeire vonatkozik a többiekkel való kapcsolatban: Aranyánál a hallgatóság nem figyel, vagy ha mégis, akkor legfeljebb egy-két, kalapba hullatott fillérrel honorálja az öreg tamburás produkcióját. Dylan dalában háttérként ott a cirkusz világának motívumrendszere – a bohóc és a homokkal felszórt cirkuszporond. A zene tehát jelen van ugyan a „kinti” világban is, de lényegileg mindkét esetben valamiféle belső, illetve képzeletvilágtól képzeletvilágig zajló kommunikáció kiteljesítője.

1 Barna Imre fordítása. Az eredeti: „Take me on a trip upon your magic swirlin’ ship / My senses have been stripped, my hands can’t feel to grip / My toes too numb to step, wait only for my boot heels / To be wanderin’ / I’m ready to go anywhere, I’m ready for to fade / Into my own parade, cast your dancing spell my way / I promise to go under it. // Hey ! Mr Tambourine Man, play a song for me / I’m not sleepy and there is no place I’m going to / Hey ! Mr Tambourine Man, play a song for me / In the jingle jangle morning I’ll come followin’ you.”

Aranyt gitárja végül is önmagához vezet vissza – saját testét öreg hangszerként látja, dalba feledkezett önmagát pedig úgy éli meg, mint a szél ritmusába bekapcsolódott faágot: „Majd egyszerű dal (...) Pendül, melyen a tánc tétova ringat, / Mint lombot a szél ha ütemre ingat.” Próbáljunk egy pillanatra így gondolni Aranyra: mint egy szélbe feledkezett faágra.

Szörényi László

MIÉRT NEM FEJEZTE BE ARANY JÁNOS
A DÓZSA DÁNIEL *ZANDIRHÁM*JÁRÓL ÍROTT
KRITIKÁJÁT?

Dózsa Dánielről egészen biztos sokkal kevesebbet írtak volna, ha Arany nem érdemesítette volna arra, hogy belefogjon egy róla szóló kritikába. Önmagában ugyanis a székely költő – a családi hagyomány szerint Dózsa György egyenes ági leszármazottja – első-sorban politikus és jogász volt, költeményei és regényei már annak idején sem keltettek valami nagy visszhangot, és valószínűleg hiába emlegették őt mintegy Erdély Kemény Zsigmondjának, célozván arra, hogy az önkényuralom idején olyan szerepet játszott Erdélyben gróf Mikó Imre mellett, mint ugyanabban az időben báró Kemény Pesten Deák mellett¹, mint írók ma már senki sem olvasná, ha Arany nem írt volna róla. Németh G. Béla minden létező szempontot mérlegelve próbálta megállapítani, hogy a keltezetlen cikk mely évben keletkezett, és Arany vajon hova szánta; ám erre végül is nem lehet válaszolni, mivel édesatyja hagyatékát sajtó alá rendezve Arany László csupán annyit közölt, hogy ezt a befejezetlen cikket apja iratai között találta, de minden további információ csak találgatás.²

Az elkészült rész emlegeti ugyan a *Zandirhámot* mint egyedi alkotást, és elítéli a kritika lomhaságát, amely alig vett róla tudomást; továbbá a ránk maradt szöveg második, kisebbik felében érdemben is méltatja a *Zandirhámot*, de tulajdonképpen ürügyként használja ennek az eposznak a megjelenését, hogy tisztázza saját maga előtt mint a jövődében is az eposz műfajával foglalatatoskodni kívánó költő előtt és egyúttal kritikusként és irodalomtörténészként, hogy van-e értelme a 19. században, a világ költészetének adott fázisában eposzírással bajlódni. Ezekről a töprengéseiről itt most nem írhatok, mert hiszen

1 Vö. Kristóf György: Dózsa Dániel elbeszélő költészete (*Irodalomtörténeti Füzetek*, 63.), Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1938.

2 *Dózsa Dániel: Zandirhám. Székel hősköltemény a kilencedik századból. (Az író tulajdona.)* Kolozsvárt, Stein János bizománya = Arany János *Összes Művei*, szerk. Keresztury Dezső, XI. kötet, *Prózai művek 2., 1860–1882*, s.a.r. Németh G. Béla, Bp., Akadémiai Kiadó, 1968, 7–13, jegyzetek: 627–629.

kivétel nélkül szinte minden Arannyal foglalkozó komolyabb munka hosszan idézi hol egyik, hol másik gondolatát, méltatja azt, hogy képes megvédeni az általa elképzelt és megvalósításra méltónak tartott eposzmodellt az időszerűtlenség és az elavultság vádjától, valamint jó pár olyan megfigyeléshez is eljut, amely új fényben tünteti fel még a magyar líra egy-egy alakját is; vonatkozik ez persze leginkább Petőfire.³

Ha viszont az ember veszi a fáradságot és elolvassa Dózsa Dániel művét, akkor elképed a csodálkozástól, a hosszadalmas eposz ugyanis rendkívül furcsa. Képalkotása is szokatlan, verselése pedig mondhatni kísérleti. Ez utóbbit egyébként egy külön előszóban magyarázza el, metrikai képleteket is felsorakoztatva a költő. A Sándor-verset ugyanis megrövidíti, és ezt azzal indokolja, hogy tulajdonképpen a hexameterből is lehet tetrametert csinálni, ám ezt az eljárást nem viszi végig egészen következetesen, és ezért például Kristóf György alapvetően elhibázottnak tartja. (Igaz viszont, hogy a sorozatszerkesztő Császár Elemér ezt a nézetet nem osztja.⁴) Képalkotásának van egy jól megfogható irányultsága, ami nem más, mint az osszianizmus. Ráadásul egy olyan történelmi pillanatban újítja föl az osszianizmust, amikor azt már tulajdonképpen hajdani, Magyarországon sikerrel alkalmazó követői is elhagyták, tehát a hosszú költemény úgy tűnik, mint egy Vörösmarty iskoláskorából származó dadogó kísérlet.⁵ Azt másrésről viszont tudhatjuk, hogy Arany furcsa módon vonzódott Ossziánhoz, és van egy olyan költeménye 1848-ból, amely természetesen remekmű, de a korban úgy tűnik, egyedül a *Zandirhám* költő Dózsa próbálta meg követni. Ez nem egyéb, mint *A rodostói temető*. Lássunk egy példát a *Zandirhám* hatodik „költeményének” (a költő így nevezi a nagy egységet, vagyis amit általában éneknek szoktak nevezni), amelynek címe *Az őrjöngő Zoa*, harmadik „énekéből” (azaz epizódjából), *Zandirhám* és a Barnavitéz párbaját (*Zandirhám* a székely nép választott papi fejedelme, azaz a rabonbán, a Barnavitéz pedig maga Árpád

3 Vö. például magát Németh G. Bélát az idézett jegyzetekben, avagy: Dávidházi Péter, *Hunyt mesterünk, Arany János kritikus öröksége*, Bp., Argumentum Kiadó, 1992, például 168 skk. (A kritikai és eszmetörténeti feldolgozást tulajdonképpen már maga Péterfy Jenő elkezdte Arany epikus töredékeiről írott zseniális esszéjében.)

4 Vö. a szerkesztői megjegyzést Kristóf: *i. m.* 16. (2. jegyzet)

5 A Vörösmarty-hatást hangsúlyozza Kéky Lajos: *A magyar verses elbeszélő költészet a XIX. sz. második felében. Irodalomtörténet*, 1912, 227. Ezt elfogadja és további érvekkel támasztja alá Kristóf György is: Kristóf: *i. m.* 17–18.

apánk, egyelőre felderítőként, mert a magyarok már közelednek Oroszország felől).

*„Tán kívül estek a sirnak uralmán,
A kik urával ekint játszhattak?
Egyik sem vala vesztő fél itt,
Csak az enyészet doemona [sic!] vesztett:
Megrekedett az a dárdahegyek közt,
S a viadal perczében a nagy föld
Embere állata megszaporodtak:
Mert a tenyészet a semmisüléssel
E nagy órában nem versenyzett...!
Senki se félhete most a haláltól:
A farkas nem bántja a nyáját.
Szabadon élhet a nyúl a vadásztól,
A sas orrára lakat vala vetve, –
Tompá a hóhérok pallossa. –
Oh mért nem foly azóta e párharcz,
S mért nem foly a világ végéig?
Mily boldogság volna a földnek
Megmenekülni a sír rémjétől!”⁶*

Véleményem szerint Dózsa Dániel olvashatta a különben gyakorlati célból, tehát a szabadságharc népszerűsítésére írott Rákóczi-verset, és megragadta annak sajátos, északiasan „siri” hangulata.

*„Most, amint a sírok hős népe közelget,
Dobban a nyugvó szív és sebesebben ver;
Egy álom magaszt fel minden földi lelket:
Őket látja, őket hallja minden ember;
Túlvilági álom ez – nem szabad holnap
Emlékezni rája gyöngé halandónak.
De nyomát bevési a lélekbe, mélyen,
Oda, honnan a vágy, a sejtelmek jönnek,
Mik diadalt ütnek a számvető észen
És megváltoztatják rendjét az időnek,*

6 Dózsa Dániel: *Zandirhám. Székel hősköltemény a kilenczedik századból*. Kolozsvártt, Stein János, 1858, 127. – Ez a kiadás a Bayerische Staatsbibliothek honlapján elérhető. Modern nyomtatott kiadásához nem jutottam hozzá. Internetes adat szerint: Dózsa Dániel: *Zandirhám*. H. n., Nemzeti Örökség Kiadó, é. n.

*Hogy megáll az elme, mint egy bomlott gépely
S bámulja a lelket csodás ösztönével.”*

Az előbb azért voltam kénytelen tárgyi megjegyzéseket fűzni az epizód bemutatásához, mivel Aranyt az egész cikkben leginkább az izgatja, hogy lehet-e hiteles, eposzi mű alapjául vehető néphagyománynak tekinteni az úgynevezett *Csiki Székely Krónikát*?! Erre viszont azért van szüksége, mert az 1850-es évek második felében kialakított huntrilógia-konceptiója szerint a magyar honfoglalást úgy állítaná a cselekmény középpontjába, mint Attila maradékainak, azaz Csaba népének sok nemzedék utáni visszatérését, amely – mint Árpád itteni fölléptetése is mutatja – éppen a legalkalmasabb pillanatban történt, hiszen Csabának a Székelyföldön maradt maradékait a teljes megsemmisülés fenyegette, mert az összes szomszéd nép ellenük fordult, és el akarta őket törölni a föld színéről.⁷ A *Zandirhám*-kritika és Arany legmélyebb és hosszú válságokkal megszakított költői tervezgetéseinek az összefüggéséről a legalaposabban Grexa Gyula írt, két alkalommal is.⁸

A *Csiki Székely Krónika* valódiságáról felbukkanása óta azonnal megoszlottak a vélemények. Volt, aki már Aranka környezetében is hamisítványnak tartotta, de egészen Szádeczky (illetve 1914-től Szádeczky-Kardoss) Lajos műveiig többségben talán mégis azok voltak, akik – noha kételyeikre nem mindenkor volt válasz – nagyjában és egészében mégis elfogadták a dokumentum valódiságát.⁹ A mai történészek többsége is hamisítványnak tartja, noha vannak újra hívói is, vagy olyanok, akik új módon értelmezik.¹⁰ Közismert, hogy például

7 A koncepció történeti és politikai dimenziói már megragadták Babits fantáziáját is, aki egyetemista korában írt egy verset, amelynek nincs címe, de témája egyértelmű, és a kiadó is ezt a címet használta: *Arany Csaba-törédei olvasásakor*, ehhez l. Babits Mihály *Arany Jánosról*, szerk., vál., s.a.r. Pienták Attila, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2003, 108–109, továbbá 110–114; jegyzetek: 180–182.

8 Grexa Gyula: *Arany János Csaba királyfi-jának törédei*. ItK, 1917, 24–38., 151–168., 277–296.; *A Csaba-monda és a székely hunhagyomány*, Bp., a szerző kiadása, 1922.

9 L. Szádeczky Lajos: *A Csiki Székely Krónika*, Bp., MTA, 1905; Szádeczky Lajos: *Még egyszer a Csiki Székely Krónikáról. Székfoglaló értekezés*. Bp., MTA, 1911.

10 Vö. Egyed Ákos: *A székelyek rövid története a megletelepedéstől 1918-ig* (Bibliotheca Transsylvanica, 52.), Csikszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2006, kül. 7–15.; Kordé Zoltán: *A székelység eredetéről. Csodaszarvas: Östörténet, vallás és néphagyomány*. III. Szerk.: Molnár Ádám, Bp., Molnár Kiadó, 2009, 61–76.; Botár István: *Zandirhám hájában. Régészeti megjegyzések a Csiki Székely Krónikához*. In *Székelyföld*, XVII. (2014)/4, 149–158.; Sántha Attila: *Campi Chiglia = Cămpul Chilia = Onglosz (avagy hol húzódnak meg a székelyek Attila birodalmának elromlása után)*. *Székelyföld*, XVIII. (2015)/8., 56–92.

Jókai komolyan vette a *Zandirhám* alapjául is szolgáló csíki krónikát, legalábbis abban a formában, ahogyan azt leginkább Orbán Balázs műveiből megismerhette, és egy egész regényt, mégpedig igen szép regényt épített rá.¹¹

Arany a legfontosabb kérdést úgy fogalmazza meg, hogy az egyaránt vonatkozzék a *Csíki Székely Krónika* mint a *Zandirhám* forrásának eredetiségére, illetve arra, hogy létezhetik-e epikus költészet történeti alap nélkül:

„Ezért mondom én, hogy Zandirhám megjelenése figyelmet érdemel. Lássuk már a költeményt. Szerző, maga is székely, e kicsiny, de vitéz hegyi nép tetteit akarja dicsőíteni. Helyes tapintattal választja meg a kort, a székely önállóság, függetlenség korát. Ha a székelyek, mint hagyomány és krónika egyaránt bizonyítják, Etele húnjainak a bérces hazában visszamaradt töredéke, mely a magyarok bejöveteleig képes vala megőrizni függetlenségét: csak is ez önálló kora az, mely eposzilag fölvehető. Korábban a székely, mint székely, nem is létezett; Árpád után sorsa a magyaréval fonódik össze. A hún és magyar időszak közötti századok egyikébe kellett tehát szerzőnek eposzát helyezni: de melyikébe? Nem tekintve azt, hogy a hún birodalom enyésztere közvetlen következő időszak se mondai, se történeti alapot nem nyújt, – már azért sem lehet a költemény idejét ez első századokba tenni, mert a hún nemzeti hanyatlás leverő hatását a bármily hősi fényben felmutatott székely ivadék dicsősége nem ellensúlyozhatta volna. Szerencsés gondolat volt hát az elbeszélés korául a IX. század második felét, a székely önállóság utolsó éveit, választani, midőn a magyarok előre kilátásba helyezett dicsteljes megjelenése az egész eposz folytán lélekemelő hatást gyakorol. Mondai s illetőleg történeti alapját tekintve, jelen költemény részint az élő néphagyományra, részint s főleg azon sem elég teljes, sem eléggé világos feljegyzésekre támaszkodik, melyeket „Székely krónika” néven ismerünk. Nem egyszer volt már feszegetve, múlhatlan kellék-e eposzban a történeti vagy mondai alap. Vajon az afféle hősköltemény, mint például Tündérvölgy, Széplak, Két szomszédvár, Magyarvár, melyek, tudtommal semmi hagyományon nem épülnek, legfőlebb ha némi történeti háttérök van, veszít-e lényegesen e fogyatkozás által. A költő, mondják, azért költő, hogy teremtsen: kort és viszonyokat,

11 L. Jókai Mór *Összes Művei*. Szerk.: Lengyel Dénes és Nagy Miklós. *Regények*, 43., *Bálványosvár*, 1883, s.a.r. Téglás Tivadar, Bp., Akadémiai Kiadó, 1964, kül. 236–255. – Megemlítendő, hogy *Levente* című verses drámáját is részben a *Csíki Székely Krónika* felhasználásával írta.

hősöket és jellemeket, isteneket és mythológiát, szóval mindent, mindent; ez fog a phantasia próbaköve lenni. Szép feladat, de még nem ismerek oly nagy epicust, ki ezt megoldotta volna. Homér ugyanazon mondanakörhöz tapad, melyet utána, s valószínűleg előtte is – százan meg százan énekeltek; Virgil fáradtságosan szedi össze az Aeneas felől keringő hagyományos emlékeket és halássza ki ezek tengeréből a céljára tartozót; Firdusi a shah levéltáraiban, gyűjteményeiben évtizedeken át buvárolja nemzete múltját; vajon ezek s a többiek mind, phantasia nélküli szegény fuvolások voltak-e s azért kutatták a hagyományt, a históriát, mert képzeletből alkotni mit sem tudtak? Homér, például, nem lett volna-e képes Odysseus vagy Agamemnon helyett más, szem nem látott, fül nem hallott hőst teremteni? Azt hiszem, alakító tehetsége így is vonzó művet hozott volna létre; de nem hiszem, hogy mi azt olvasnók. Ily légből szedett eposz talán gyönyörködtet vala némelyeket; de soha sem fogott a görög nemzet véérébe átfolyni, a rhapsodok ezrei által firól-fira plántáltatni. De a görög ugyanazon mondanakat, regéket hallá az Iliasból, melyek bölcsője óta nyomon kísérik, csak hogy itt szebb, vonzóbb, teljesebb alakban. A monda évszázadok során históriai meggyőződéssé, nemzeti hitté változott: innen az eposz roppant hatása és népszerűsége. – Hogy újabb példát említsek, Ossian-nak minden bűbája elvesz, mihelyt föltesszük, hogy az Macpherson koholmánya; hogy Ossian meg hős atyja Fingal, hős fia Oscar, légi káprázat s a bárdok éneke felhős Caledoniá-ban, ha zengett is valaha, elzengett örökre, viszhang nélkül, nyomtalanul. A mű ugyanaz, de mily különböző a hatás!'¹²

Azt már az eddigi szakirodalom is leszögezte, hogy mekkora szerepet játszott Arany erdélyi, illetve székely történelem iránti érdeklődésében az a barátság, sőt komaság, amely őt Szabó Károlyhoz, nagy történészhez, nagykőrösi tanártársához fűzte. Ez tökéletesen igaz, és újabb adalékot is tudok rá hozni Szabó Károly munkásságából, egy olyan szöveget amely *Priskos*-fordítása után keletkezett, de megelőzi a későbbi, polemikus írásait. Ez pedig az a cikk, amelyet Arany feltétlenül ismert, mert hiszen állandóan forgatta az *Új Magyar Muzeumot*, amelyben tanárkollégája, Szabó, gróf Kemény József értekezéséhez való hozzászólásként, Mikó várának történetéhez döntő forrásként

12 Arany János: *Tanulmányok és kritikák*. II. (Csokonai Könyvtár, Források, Régi Kortársaink, 4.), vál., szerk., s.a.r. S. Varga Pál, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 346.

elfogadja a *Csiki Székely Krónikát*. Természetesen ismeri a felmerülhető kétségeket, éppen ezért röviden idézzük is azt a lábjegyzetét, amelyben ezt kifejti:

„*Lásd az eredeti latin szöveget: A nemes székely nemzet constitútiói. Pest. 1818. 287. 288. l. – Igaz ugyan, hogy e székely krónika hitelessége ellen, melyet a föntebbi cím alatti oklevélgyűjtemény névtelen kiadója (Killyéni Székely Mihály erdélyi kir. táblai elnök) eléggé hibás átiratban és számos értelemzavaró hibákkal tett közzé, a magyar tudós társaság ülésében több mint egy év előtt Jerney János kétséget emelt s azt egyenesen koholmánynak nyilvánította: azonban ő bizonyágaival az irodalom terén eddig föl nem lépven, e krónikát mind addig, míg annak valódi igazságáról magából a tartalomból merített meggyőződésemet cáfolhatatlan ellenokokkal le nem lesz rontva, bátor vagyok mint hiteles és őstörténetünkre nézve igen becses, bár másod kézbeli forrást használni, mint ezt előttem Kállay, Nagy Gábor, Kőváry s legújabban Benkő Károly tevék.*”¹³

Természetesen a másik fő közvetítő – mint ahogy erre több, már eddig idézett szerző is utalt – Kőváry László volt. Ő is kétely nélkül hitt a csiki krónika valódiságában, sőt ő ráadásul – és ez új adalék – még együtt is dolgozott egyik művének (*Száz történelmi rege*, 1857) írásakor Dózsa Dániellel! Erről így beszél a könyv előszavában: „*Nagy részét magam lestem le a nép ajkáról, néhányat Száva Farkas és Pataki Ferencz ügyszeretetének; a vers-alakot pedig egészen Dózsa Dániel barátomnak, ki gyűjteményemet meglátva, oly gyönyörét lelte benne, hogy néhány szöveget verssé rögtönzött.*”¹⁴ Ez még mindig nem elég: ugyanis az *Előszó* után az egyes gyűjtött szövegek elé írt még egy esszét, amelynek címe *Történelmi regéink philosophiája*. Ebben valósággal egy új irodalomtörténeti korszakolást állít fel, Kölcsey után szabadon, amely szerint Magyarország eddig már kétszer elpuskázta a hagyományok megmentését; először a Mátyás-féle reneszánsz idején (nem mondja ki nyíltan, de egyértelműen arra gondol, hogy Mátyás a nemzeti nyelv helyett választotta a latint az általa pártfogolt udvari kultúra nyelvévé), másodszer az erdélyi nemzeti fejedelmek idején (itt pedig arra céloz, hogy teológia és jog megszólalhatott már a protestáns Erdélyben magyarul, de az élő népköltéssel senki sem törődött); most van a

13 Szabó Károly: A régi Mikó váráról. In *Új Magyar Muzeum*, IV., 1854/1., 270–273., 272.

14 *Száz történelmi rege*. Össze gyűjté: Kőváry László, Kolozsvár, 1857, Stein János könyvkereskedése. Interneten: <http://mek.oszk.hu/03700/03745/03745.htm>.

harmadik és utolsó lehetőség arra, hogy megmentsük nemzeti hagyományainkat. Az egész rendkívül erős korszakos jelképpé tágított metaforát természetesen római példából meríti, Liviustól, ugyanis a szibillai könyvek sorsával példálózik:

„Sokan lesznek olvasóim közül, kik látva e bevezetés komoly czimét, elforgatják azt; de lesz néhány, kit e tárgy azon méla fájdalommal érdekel, mint engemet.

Kétségkívül ismerni fogják olvasóim a világ legismeretesebb, s e részben reánk nézt a legtanulságosabb regéjét Róma sybilla-könyveiről? Emlékezni fognak reá, mint vitt a cumai nő kilencz könyvet Róma királyához, s mert a király azokat a követelt nagy áron megvásárolni nem akará: előbb hármát, s azután ismét hármát tűzbe dobá, s midőn ekkor is a három megmaradott darabért ismét csak az előbbi magas árt követelné: – a király a nagy árt kifizette. S lett a könyv Róma védkönyve, mit aztán szentség gyanánt őriztetett.

Igy vagyunk, így leszünk mi a történelmi regékkel. A nemzet geniusza, a nemzet sybilla-könyveivel, a történelmi hagyományokkal és regékkel, már megjelent kétszer, s hat kötetet bedobott a feledékenység lángjai közé, az első hármát Mátyás, a más hármát az erdélyi nemzeti fejedelmek dobatták vele tűzbe; most ismét megjelent, elhozta az utolsó hármát is: ne legyünk gyengébbek a római királynál, ne engedjük lángba vettetni, vegyük meg, lapozzuk át, s meg fogjuk látni, hogy bennök a nemzet legszentebb ereklyéje lesz letéve.

Minden nemzet csak addig él, mig szívévének gyökere a nemzetesttel, a haza multjával össze van forrva, mig onnan táplálkozik. S amely nemzet ősei nyelvét, öltözetét, tánczát, szokásait, dalait, szóhagyományait, mondáit és regéit nem tiszteli, nem érzi s nem érti már: az nem nemzet többé, hanem egy bastard néptömeg, melynek tenyészést, mint korcsnak, a természet meg nem enged. Azon nemzet hasonlít a gyökerét vesztett fához, mely virágozik és gyümölcsözik ugyan, de nem ismerjük a perczet, mely az első vihar szárnyain el fogja sodorni.

E korra nem lehetend az utókornak panasza. Mondhatni a sybilla-könyveket megvette már; az ős emlékeket ereklyéi közé kezdi számítani. Nyelv, dal, táncz, zene, mindenünk mi nemzeti, csak romban maradt reánk; de így töredékeiben is már termeink szőnyegeig feljutottak; mindenkinek jövője van. Azonban van még egy, a népregék tündér világa, mit ez ideig csak az irodalom komoly emberei méltányoltak eléggé; a nemzet nagy tömege még nem akarja átlátni, mennyi nemzeti életmeleg rejlik bennök.

Megtanultuk csodálni Homert, az arab regéket, Ossiánt, nemzetek e rege-gyűjtőit; s mi nem akarjuk méltányolni nemzetünk nagy költőjét, mely nemzetünk multját oly ragyogó színekkel megénekelte. Bámulunk minden idegent; s nem akarjuk kihallgatni a hazai költőt, kinek nyelve maga a virágzó tavasz, érzelme maga a gyöngytermő tenger, phantáziája a legéde-sebb tündér-szárnycsattogás; mely mint a Memnon szobra, ha sugár lövel felé, dalt zeng, felemel, bánattal tölt, lelkesít.

Nem gondolnám, hogy ne képzeljék, ki ez ismeretlen nagy költő, mely most mint próféta áll elő, s egyik kezét a nemzet ó-testamentomára a történetre, más kezét a nemzet új-testamentomára a fiatal nemzedék lelkesedésére nyugtatva, oly igéző szépen szól; majd előáll mint költő, s leülve a hazai romokra, dalban zengi el a hős tetteket, oly nyelven, mit a férfi szeret, mire a gyermek hevül, s a lány könyeket ejt.

E költő ki lenne más, mint a nemzet géniusza, a népköltészet szelleme. Egy szellem, mit nem látunk, csak műveiben ismerünk. Egy nemzeti sybilla, mely multunkat hozta le a nép ajkán, s mely jövőt csak úgy ígér, ha miként Róma e könyveit, mi is szüzekkel őriztetjük. Át kell őket a dal honába, szüzeink keblébe ültetni, át kell tenni azon szívek melegébe, mely alól a nemzet jövője fog felvirulni: s a nemzetiségnek oly oltárt emelénk, mit, a bibliával szólva: sem a tolvajok el nem lopnak, sem a rozsda meg nem emész."¹⁵

Grexa óta rengeteget írtak arról is, hogy vajon melyik évben és milyen példányban olvasta Arany János egyik fő ihletőjét minden őstörténeti és hunygyben, Ipolyi Arnoldot. Szerencsére erre a kérdésre lehet már válaszolni, ugyanis Sáfrán Györgyi megtalálta az Akadémiai Könyvtárban Arany széljegyzetekkel teleírt saját Ipolyi-példányát, és ezt át is helyeztette a Kézirattárba.¹⁶ Szerencsénkre Arany rengeteg helyen jelölte meg a könyv egyes passzusait, és ezért világos, hogy mit olvasott különös figyelemmel, mint ahogyan tanulmányomban azt próbáltam bemutatni, hogy hogyan állott össze az itt olvasott forrásanyagokból a *Csaba királyfi* egyik tervvázlata. Ilyen fejezet a tizenötödik

15 Uo.

16 Vö. tanulmányomat: Szörényi László: Arany János Csaba-trilógiája és Ipolyi Arnold Magyar mythológiája = A két Arany, Összehasonlító tanulmányok. In *A Csonka-toronybeli Arany János Múzeum centenáriuma rendezett nagyszabotai konferencia* (1999. augusztus 27–29.) anyagából. Szerk.: Korompay H. János, Bp., Universitas Könyvkiadó, 2002, 67–79.

is, amelynek *Papok* a címe.¹⁷ Arany ezt rögtön az elején olyan nyíl jellel látja el, amelyet akkor használ, ha az egész fejezetet különösen érdekesnek találja. Természetesen először jönnek a táltosok, amelyeket ő jól ismert Szalontáról, és e tudás egy részét beépítette *Az elveszett alkotmányba* is; más részét rekonstruálhatjuk már Arany László magyar népmeséiből, amelynek tetemes része Szalontán gyűjtött anyag, más része pedig székely! Külön megjegyzések találhatóak a táltoslóról (449.), a Mátyás korában élt Kampó nevű táltosról (450.), az Attilának adott, Irnák fiáról szóló jóslatról (453.); tudjuk, hogy később Irnák nevét azonosították Csabáéval. A székely krónikát teljes egészében hiteles forrásnak tekinti Ipolyi és a benne található fő hagyományt természetesen Zandirhám főrabonbánnal együtt röviden elő is adja a 474–475. lapon.

Úgy tűnik tehát, hogy Szabó Károly, Kőváry és Ipolyi egyaránt képesek voltak egy ideig eloszlatni Arany aggodalmát, de azért mindenestől nem tudta mégsem elfogadni Dózsa Dániel konstrukcióját, szerintem ezért emel ki csak egy mozzanatot, amelyet teljesen hitelesnek tart abban az értelemben, hogy élő hagyományra támaszkodik. Idézzük: „*Episodjai közt legkitűnőbb a Rapsonné leánya, mely régi mondán alapúl, a többieket is igyekszik a szerző mondákból venni, vagy legalább hagyományos nevekhez, személyekhez és helyekhez csatolni; s általában a topographia biztossága egyike fő gondjainak.*”¹⁸ Ugyanis Arany külön aláhúzta Ipolyi könyvében a 85. lapon azt a passzust, amely a Rapsonné-szerű tündérekről szól, akiket Ipolyi egyébként a görög mitológiából a három Moirával azonosít, akiknek a rómaiaknál a Párkák felelnek meg, a germán mitológiában pedig a Normák. Azért vannak hárman, mert a múltat, a jelent és a jövőt látják, illetve irányítják. Pontosan ebben az összefüggésben hozza fel magyar megfelelőként Ipolyi – egyébként Kőváry alapján – Rapsonné és testvéreit, a két másik tündért, Firtost és Tartódot, akik végül aztán két alakba olvadtak, Rapsonnéba és Firénébe.¹⁹

17 Ipolyi Arnold: *Magyar mythologia*. Pest, Heckenast Gusztáv, 1854, 447–486. Jó haszonnal forgatható a hasonló kiadás, amelyhez a kísérő kötetet a bibliográfiával, jegyzetekkel, fordításokkal és minden magyarázattal Hoppal Mihály szerkesztette, illetve írta (Bp., Európa Könyvkiadó, 1987.).

18 Arany: *i. m.*, 347.

19 Előbb idézett művében Kőváry Rapsonné mondájának külön fejezetet szentel. L. Kőváry: *i. m.*

Tehát ha visszatérünk ahhoz a kérdéshez, amellyel tanulmányunk elején fárasztottuk a jámbor olvasót, hogy tudniillik miért nem fejezte be ezt az izgalmas és alapvetően fontos kérdéseket tárgyaló tanulmányát Arany, akkor először is annyit talán mondhatunk, hogy elsősorban nem Dózsa Dániel költeménye érdekelte, hanem jó alkalomnak tartotta arra, hogy beszéljen az eposzi hitel és a magyar megfogható vagy képzelt hagyomány viszonyáról. Miután ezt elmondta, természetesen illett volna rátérnie a költemény részletes elemzésére, ez azonban, úgy látszik, már nem izgatta. (Egyébként nem csodálom, mert sok helyen retorikusan puffogó, más helyen horrorba hajlóan morbid, mikor a régi hadi szokásokat, mint például a halott ellenség levágott koponyájának velőtlenítését, majd kifőzését, majd az így elkészült edénykében szerelmi varázslathoz felhasználható varázssital-készítést részletezi); ahol pedig szerelemről esik szó, ott a szentimentális ájuldozás és az akaratlan pornó között ingadozik.²⁰

A kérdés második felére talán akkor tudunk válaszolni, ha ez esetben nem csupán Arany szándékait próbáljuk rekonstruálni, hanem fiáét is, aki mégis kiadta a csonka tanulmányt a hagyatékból, noha ezt más alkalommal sohasem tette meg. Szerintem ennek is két oka lehet: az egyik az, hogy ő maga imádta a Székelyföldet, tizenhat éves korában ment el oda először a nyári vakációban, akkor gyűjtötte azokat a szövegeket is, amelyeket pár év múlva megjelentetett, beleolvasztva Juliska gyűjtését is.²¹ A másik ok pedig az lehetett, hogy minden, ami a székelyekre, illetve a hunokra vonatkozott, Arany Lászlót politikai szempontból is érthető módon nagyon izgatta. Persze költészetében is, de a nemzetsorsról szóló trilógia töredékeit ugyanilyen okokból adta ki, és egyébként költészete is mélységes és részben rejtelmes módon folytatója édesatyja kezdeményeinek.²² És ha ez így van, akkor nyilvánvalóan már megjelenésekor elolvashatta Dózsa Dánielnek ezúttal nem az eposzát, hanem az 1863-ban kiadott röpiratát, amelyben a

20 L. például Dózsa: *i. m.*, 62. (a Halál allegóriája), 84. (Adorján kéjes álma az átlátszó ruhájú nőről), 90. (Zoa, a púpos szörny), 155–156. (Székelyföld retorikai laudációja), 169. (A leszúrt amazon), 172–173. (elhunyt nagyok, köztük Etele, kíváncsian nézik a fellegek mögött bujkálva, hogy ki győz a csatában, Etele boldogan nyugtázza, hogy a magyarok mindenütt győztek, Palermónál, Moszkvánál, Szentimrénél, Kenyérmezőn és Rákosnál), 189. (Zelemir begyűjt száz levágott fejet), 195. (már az elesett fővezér fejét főzögeti kifelé) stb.

21 Vö. Novák László: *Arany János és gyermekei Nagykorörsön* = *A két Arany, i. m.*, 22–38.

22 L. S. Varga Pál: *A hunok harca a két Aranynál – avagy egy irodalomszemléleti hagyomány vége* = *A két Arany, i. m.*, 98–120.

szerző a kor leghírhedtebb erdélyi román nacionalista ideológusának, Alexandru Papiu-Ilarianak *Erdély függetlensége* című röpiratára válaszolt.²³ A román szerző úgy kívánta az Osztrák Birodalmon, vagyis a Habsburg Monarchián belül függetleníteni Erdélyt, hogy hozzácsatolná a Kárpátoktól északra fekvő és az ausztriai császárság integráns részét képező Bukovinát, valamint a Magyar Királyságból (amely akkor Erdélytől független) a Tiszáig terjedő teljes országrészt. Szegény Arany László, vagy akár Arany János is, átérezhette Dózsa iróniáját, amellyel érintette azokat a vonatkozásokat, amelyek a magyar keblet Tiszán innen és Tiszán túl esetleg megzavarhatják ettől a különben nagyszerű és zseniális tervtől. Idézem: „*Szegény székely nemzet, mely végig nézted ős rengetegeidről a rómaiak, dákok, gothok, gépidák kóbor és átfutó uralkodását Erdély bércei fölött, a nélkül, hogy ellen meghódíthatta volna tiszta ős scytha földedet; állj készen beolvadni egy új Romániába a Tiszán túli magyarok azon szerencséjeért, hogy ott ők testvéreikül elismertessenek. Szegény tiszamenti magyarság, feledd el minő jogod van neked ama rónasághoz, melyet ezer év viharai közt véreddel s érez melleddel védettél ozmán, tatár és német ellen, s melyet 1848-ban megosztván becsületesen a testvérnepekkel, azt nyerted, hogy most saját birtokodban idegennek akarnának tekinteni.*”²⁴

Arany János fiataalkora óta szeretett volna eljutni egyszer Erdélybe. Szabó Károly ráadásul mint barát Kolozsvárra költözése után egyfolytában könyörgött neki, hogy menjen már és főleg a Székelyföldre ismerje meg, mert az használna neki egészségileg is, meg lelkileg is, tehát a gyógyfürdők mellett a Csaba-trilógiára is célzott.²⁵

Arany nem indult el Kolozsvár felé, pedig örökre vágyott Erdélybe. Fia, László talán ezért döntött úgy, hogy ha csonkán is, de megmenti az enyészettől a *Zandirhám*-kritikát.

23 Dózsa Dániel: *Csatározás a daco-román törekvések ellen. (Vonatkozva Ilarianu Papiu „Erdély függetlensége” – című röpiratára)*. Kolozsvárt, Stein János, 1863. – Elérhető az interneten is: http://mtdaportal.extra.hu/dozsa_daniel.html.

24 Uo., 36. – Papiu Ilarianról vö. Sorin Mitu: *Az erdélyi románok sztereotípiái a magyarokról a 19. század első felében*. Ford.: Kisspál Klára = *Tér és terep V., Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Szerk.: Bakó Boglárka, Papp Richárd, Szarka László, Bp., MTA Kisebbségkutató Intézet–Ballasi Kiadó, 2006, 392–404.

25 Vö. például Arany János *Összes Művei*. Szerk.: Korompay H. János, XVIII., *Levelezés 4. (1862–1865)*, s.a.r. Új Imre Attila, 1833. sz. levél (469–471.), 1850. sz. levél (490–493.), 1995. sz. levél (627–628.); továbbá: XIX., *Levelezés 5.*, s.a.r. Korompay H. János (1866–1882), 2248. sz. levél (228–230.)

Oláh-Gál Róbert

ARANY JÁNOS SZÜLETÉSI DÁTUMÁRÓL

*Nagyapám, Bordás László (1903–1977)
és bátyám, Oláh Zoltán (1956–2016) emlékére*

Közismert dolog, hogy Arany János 1817. március 2-án született. De vajon honnan tudjuk? Akkoriban még nem voltak államilag kezelt anyakönyvek, az egyházakat illette a születési, esketési és elhalálozási anyakönyvezés kötelessége. Viszont a születési anyakönyvekbe főleg a keresztelési dátumot jegyezték be. Ha ügyes és előrelátó volt a keresztelési anyakönyvet kezelő pap, akkor beírta a születési dátumot is. Arany János esetében is csak a keresztelési dátum volt beírva, születési dátum nem.

Honnan tudjuk mégis, hogy Arany János 1817. március 2-án született? Erre csak egy feljegyzés szolgált. Édesapja, Arany György beírta a családi bibliába, hogy „Fiam Gergely nap előtti 2. vasárnap született”¹. Nos, ez a tény vezetett oda, hogy a költő születési dátumát 1817. március 2-ra rögzítették. Ez a kérdés még Arany János életében is felmerült, mert a költő két versében is megemlékezett erről a tényről. Az egyik költemény *Almanach 1878-ra* című verse:

Aztán jön, amely „gólyafőt mos”,
A híres márciusi hó,
Ha „Gergely megrázza szakállát” –
No meg böjt, executio.
E hó egy napját ültem én is
Már két közép embernyomig:
„Simplicius” napján születtem:
„Simplex” maradtam holtomig.

Tehát a lényeg: „*»Simplicius« napján születtem: / »Simplex« maradtam holtomig*”.

1 Nagyon lényeges volna megválaszolni, hogy hol van ma e családi biblia? Sajnos, erre nem tudok választ adni! Nagy valószínűséggel nagyapám, Bordás László nagyszalontai jegyző és helytörténész vagy olvasta, vagy első kézből hallotta ezt az információt! Olvasd lennebb ennek a hátterét!

Ez pedig azt jelenti, hogy ő is elfogadta édesapja feljegyzése alapján, hogy 1817. március 2-án született, mert a római katolikus egyház is március 2-án ünnepelte Simplicius pápa születésnapját. Érdekes kérdés, hogy mit is jelent a *simplex maradtam holtomig* megjegyzés. A matematikában a „simplex” egy geometriai fogalom, egészen pontosan több dimenziós térben az egyszerű sokszöglapokat hívjuk simplexeeknek. A síkban vannak az egyszerű alakzatok: háromszög, négyzet, téglalap, trapéz, ezeknek térbeli analógiái a sokszög lapok: tetraéder, kocka, téglatest, gúla stb. És ezeknek több dimenziós analogonja (3-nál nagyobb dimenzióban) a simplexelek. Viszont Arany János idejében még nem ismerték a matematikában használt simplex fogalmát. Arany János a versében azt akarta mondani, hogy Simplicius pápa napján született, és egyszerű emberként (= simplex) élte le az életét.

Lássuk akkor, mit ír a Wikipédia Szimplicius pápáról:

„*Szent Szimpliciusz (latinul: Simplicius), (? – 483. március 10.) volt a 47. pápa a történelem során. Hilár pápa utódaaként került a keresztény egyház élére 468. március 3-án. Haláláig viselte tisztségét. Pontifikátusa még mindig a nagy hatású I. Leó pápa nyomait viselte. Legfőbb elvei között találhattuk a féktelen hitet és a római primátus fontosságát. Egy olyan korban uralkodott, amikor Róma politikai helyzete megingott, és végleg hanyatlani látszott.*

Tivoli városában látta meg a napvilágot Itáliában. Családja szigorú keresztény neveltetést biztosított neki. A történeti forrásokból tudjuk, hogy apját Castinusnak hívták, és szabad római polgár volt. A papi hivatást választotta, és itt Leó elveit alapul véve szigor és hit jellemezte. Amikor 468-ban Hilár pápa meghalt, és Simpliciusz lépett helyébe, kortársai úgy jellemezték, mint akit nehéz megingatni szigorú hitelveiben. Keménykezű irányítására szükség is volt, ugyanis Itáliát barbár hadak fenyegették. A germán herulok hadai végigdúlták a félszigetet, és 476-ban vezérük, Odoaker elűzte trónjáról az utolsó nyugatrómai császárt, Romulus Augustust, és magát Itália királyának nevezte ki. Szimpliciusznak sikerült kivívnia az új királynál Róma viszonylagos függetlenségét. Odoaker alig változtatott az addigi adminisztrációs rendszeren, így a nép könnyebben el tudta fogadni új urát.

Az új világi hatalommal való egyezkedés leterhelte Simpliciusz erőit, így a Róma primátusát mindig is ellenző keleti egyházak ismét kikezdték a

pápai hatalmat. Új erőre kaptak a monofiziták, és immár egész Bizáncot maguk mellé állítva küzdöttek a római apostoli szék hitelvei ellen. A viták a 451-es khalkédóni zsinat óta nem simultak el teljesen. Ezen a zsinaton I. Leó elítélte a monofizitákat, és ezt az egész zsinat elfogadta. A történet igazán 482-ben vett nagy fordulatot, amikor Zénón keletrómai császár kiadta a Hénótikont. Ez az írás elismerte az Első nikaiai zsinat határozatait, de a Khalkédónban tartott gyűlés döntéseit elvetette. Ez azt jelentette, hogy a császári hatalom a monofiziták oldalára állt.

Szimpliciusz nem akarta elfogadni a Hénótikont, és kitartott az orthodoxia elvei mellett, valamint amellett, hogy a monofiziták tanai eretnek. Több levelet is írt Konstantinápolyba, amelyben a pápai hatalom és az egyetemes zsinatok elsőbbségét védelmezi. Akakiosz konstantinápolyi pátriárka kezdetben Simplicius oldalon állt, de végül befolyása növelését látta a monofiziták támogatásában. Ezért még ugyanabban az évben aláírta a Hénótikont. Ez a keleti és nyugati egyházak első szakadásához vezetett, amely 519-ig tartott.

Pontifikátusának legnagyobb részében Simpliciusz gigászi küzdelmet vívott a nyugati egyház összefogásáért. A birodalom összeomlása után az egyház legfőbb feladata volt a lelki támasz nyújtása az embereknek, és a pogány hordák közti misszionárius tevékenység. A pápa legnehezebb feladata mégis az volt, hogy a hirtelen különböző királyságokba szakadt egyházmegyéket összetartsa, és ne hagyja őket elpusztulni. Sok feladatot és nehéz pontifikátust hagyott maga után, amikor 483. március 10-én meghalt. Halála után szentté avatták, ünnepnapját halála napjára tűzték ki.”²

A mai római katolikus naptárakban már nem szerepel Simpliciusz pápa napja, de Arany János korában még szerepelt! És főként születésének esztendejében szerepelt, ahogy a mellékelt naptárrészlet bizonyítja. A Wikipédián azt olvashatjuk, hogy március 3-án van Simpliciusz napja, de már a Katolikus Lexikonban³ jól szerepel, március 2-án, és Arany János idejében is március 2-án ünnepelték Simpliciusz pápa napját.

Ezeket a tényeket Bordás László, nagyszalontai jegyző és helytörténész nagyapámtól hallottam. Ő bízta meg a bátyámat (Oláh Zoltánt)

2 https://hu.wikipedia.org/wiki/Szimpliciusz_p%C3%A1pa

3 Magyar Katolikus Lexikon, XII. kötet: Seq-szentl. Budapest, 2000, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Kiadója, pp.136–137.

és engem, még 1970-ben, hogy a Teleki-Bolyai Könyvtárban keressünk ki egy 1817-es naptárt, és ellenőrizzük ezeket a tényeket. A korabeli naptár pedig egyértelműen bizonyította ezt a dolgot! Eleinte nagyapám maga készített egy számítást, és megkérdőjelezte ezt a dátumot. De azt hiszem, hogy miután a bátyám elküldte neki a korabeli naptár kivonatát, akkor megnyugodott, és elfogadta a március 2-át.

Kedves Nagypapa, Nagymama, Szatmármama, Jci, István!

Tegnap augusztus 13-án a Teleki könyvtárban megkaptam egy 1817-es "Erdélyi Magyar".... (a többi sajnos nem olvasható mivel az idők folyamán lekopott.) naptárt.

Szerencsésen megértünk, itthon mindenki nagyon jól érzi magát.

Nagy öröm, hogy megkaptam a régi naptárt és kimásoltam a március hónapot (névnapokkal együtt), de van egy "baj"... A másolatból kitérnik ez a "nagy baj".

Mindenki szeretettel csókol:

Putyi

U. i. az aláírási dátumok: vasárnapok!!

Oláh Zoltán levele nagyapánkhoz, 1970-ből

A Teleki-Bolyai Könyvtár eredeti, 1817-es naptára, melyben azonosítható, hogy 1817.

Még kényesebb kérdés, hogy hol van ma Aranyék családi bibliája, amiben Bordás László olvashatta Arany György beírását!

Arany János megmaradt személyes tárgyairól nagyon szép és átfogó könyv is megjelent (szép színes képekkel)⁴. A könyv közli a nagyszalontai Csonkatorony-beli Arany János Emlékmúzeumban lévő tárgyak listáját is. Sajnos, nincs ott Aranyék családi bibliája. Vitathatatlan, hogy volt családi biblia, melyet Arany György sokszor forgatott, és valószínű, ez volt Arany János elő olvasmánya is! Szerintem a családi biblia Arany Lászlóhoz, Arany János fiához került! Arany László özvegyét Voinovich Géza Arany-kutató vette feleségül, és szerintem hozzájuk kerülhetett a bibliájuk is. Ismert tény, hogy a Voinovich-villát 1945-ben bombatalálat érte, és sok más értékes Arany-kézirattal, -relikviával a családi biblia is elégett!

4 Arany János családi relikviái. Budapest, 2009, Petőfi Irodalmi Múzeum.

Nagyapán mint nagyszalontai jegyző még eredetiben olvashatta és forgathatta a református egyház anyakönyveit, melybe feljegyezték Arany János és testvéreinek keresztelési és temetési időpontjait. Írtak is Dánielisz Endrével közösen egy forrásértékű közleményt: *Arany János korán elhunyt testvérei*⁵ címmel. Abból a dolgozatról látható, hogy Arany János 10. gyermekként látta meg a napvilágot, akkor édesapja, Arany György 55 éves, édesanyja, Megyeri Sára 45 éves volt, és csak az elsőnek született Sára nővére maradt életben, aki Arany János születésekor már férjezett és kisbabás asszony volt, és szoptatta is a kisöccsét!

Fontosnak tartom még megemlíteni, hogy Arany Jánossal egy napon született Rozvány András is, akivel Arany János szobatárs volt, amikor nevelősködött Rozvány György családjánál, és tanította Erzsébet nevű lányukat! Közismert, hogy Arany János igen jó kapcsolatot ápolt a Rozvány családdal.⁶ (Ennek kevésbé ismert részleteit egy későbbi írásomban szeretném kifejteni.)

Az Arany család életében szerepe volt a bibliaolvasásnak. Erre találtam utalást egy Arany-életről a Biblia Múzeum irodalmi kávéházából:

„Miközben anekdotákat idéztek fel a költő életéből, Arany református kötődésének számos vonatkozására fény derült. Például arra, hogy a költő édesapja, Arany György kálvinista emberként jól ismerte a Bibliát és tudott valamelyest latinul is. A négyesztendős Janikát hamuba írt betűk segítségével vezette be az írás-olvasás mesterségébe. A későbbi költő első olvasmányai a Biblia, a zsoltároskönyv és egy-két népies füzet voltak. A zsoltárok közül sokat kívülről is megtanult. Hatévesen, amikor iskolába adták, már tudta, értette a latin Miatyánkot és a Hiszekegyet, jól írt és olvasott.”⁷

Ma egyértelműen elfogadott tény, hogy Arany János 1817. március 2-án született, de jó, ha tudjuk, hogy ez egy kikövetkeztetett adat! Aki pedig Arany János születésének körülményeiről és a családi fészek helyzetéről többet szeretne megtudni, azoknak ajánlom nagyapám és Dánielisz Endre már említett közleményét, melyet Arany János korán elhunyt testvéreiről írtak!

5 Bordás László – Dánielisz Endre: Arany János korán elhunyt testvérei. In *Nyelv-és Irodalomtudományi közlemények*, XI. évf. 1967. 2. szám, pp. 289–295.

6 Sáfrán Györgyi: Arany János és Rozvány Erzsébet. Budapest, 1960, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézet.

7 <http://www.parokia.hu/v/arany-a-kincsek-kozt/>

Zenovie Cârlugea

„BESZERVEZÉSI” KAMPÁNY AZ ’50-ES ÉVEKBEN: A CONSTANTIN BRÂNCUȘI-ÜGY

Miként az emigránsok többsége, úgy Brâncuși is a román hírszerzés figyelmének középpontjában állt, mi több, egy sikertelen „beszerzési” kampány is irányult ellene. Nagy szerencséjét e téren annak köszönhetette, hogy hangosan és széles publikum előtt sohasem exponálta magát politikailag, azon egyszerű meggondolásból kifolyólag, hogy ne tegye ki személyét semmilyen fenyegető veszélynek. Hiányzott belőle a politikai elhivatottság, ám azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a Târgu-Jiu-i szoboregyüttest a művész, aki követte a hazájában zajló eseményeket, Arethia Tătărescu „megrendelésére” készítette el, aki a liberális miniszterelnök, George Tătărescu (II. Károly király koronatanácsának tagja) felesége volt. A Tătărescu-kormány bukása után, és azt követően, hogy a művész távollétében sor került a Târgu-Jiu-i szoboregyüttes leleplezésére 1938. október 27-én, majd a háború kitörésével, és különösen azzal, hogy a világháború után beindul Románia sztálini elvek alapján történő erőszakos kommunizálása, végleg szétfoszlottak Brâncuși hazalátogatásának reményei.

A rendszerváltozás, a régi politikai elit (köztük G. Tătărescu) bebörtönzése és ezt követően a Tătărescu családra szakadó meghurcolási felhajtás minden bizonnyal befolyásolta Brâncuși-t abban, hogy fenntartásokkal viseltessék az új hatóságokkal szemben, jóllehet azok az 1956–57-es években „egész kampányt szerveztek a művész hazacsábítása érdekében, amelynek azonban messzehangzó sikertelenség lett a vége”, ahogyan Ovidiu Bozgan kutató minősíti a történeteket.¹

Az új rendszer hitelessé tétele, legitimálása érdekében a hatóságok néhány kiállítást szerveztek, amelyek közvetlen célja az lehetett, hogy hangot adjanak a művészek megbecsülésének és a kultúrpolitikában megnyilvánuló új értékítéleti „nyitásnak”. Minekutána 1950-ben Theodor Pallady festőt a milícia nonkonformizmus és kémkedés

1 Vö.: Doina Lemny – Cristian-Robert Velescu: *Brâncuși inedit*. București, 2004, Editura Humanitas.

vádjával letartóztatta, hirtelen pálfordulattal most rehabilitálják, és művészete teljes elismertetését kifejezendő, 1956. július 11-én megszervezik a „Retrospektív Theodor Pallady-kiállítást”. 1956. október 6-án Gh. Anghel szobrász is hasonló esemény főszereplőjévé válik. A fentiekkel egybehangzó „rehabilitációban” és „elismerésben” részesül a kormánypárt és az állami szervek részéről 1956. december 1-jén C. Brâncuși is, akinek 13 szobra szerepeltetésével a Bukaresti Művészeti Múzeum szervez kisebb gyűjteményes kiállítást (ezt megelőzően, ugyanez év augusztusában a Craiovai Művészeti Múzeumban állították ki a művész néhány szobrát).

Tanulmányozva Brâncuși nemrég megjelentetett levelezését azokkal a személyekkel, akik bejáratosak voltak az Impasse Ronsin 11. szám alatti műhelyébe, számot adhattam magamnak arról, hogy milyen galád „beszervezési” eljárás folyt a művész „hazacsábítása” érdekében: érdekes tények kerültek napvilágra ez ügyben, amelyek összehangolt „beszervezési kampány” tényére engednek következtetni.

De mindenekelőtt szólnom kell arról, hogy jóval a romániai totalitarista rendszer uralomra kerülése előtt Brâncuși párizsi műhelyében valóban számos tanítvány, különböző beállítottságú csodálók sokasága megfordult, vagy egyszerűen olyan honfitársak, akik átmenetileg tartózkodtak csak a francia fővárosban, olyanok, akik őszinte érdeklődéssel és csodálattal viszonyultak a nagy művész személyéhez. Voltak olyanok is, akik személyes előnyöket, anyagi hasznot próbáltak a művésztől kicsalni, személyes ügyeik intézéséhez kísérelték meg igénybe venni ennek segítségét, vagy csak egyszerűen némely szolgáltatásokat próbáltak meg tőle kicsikarni (lásd a Pătrașcu-családdal folytatott levelezést!).

Ha közelebbről, tüzetesebben megvizsgáljuk az '50-es évekbeli levelezőtársak listáját, olyan levelekre, üzenetekre bukkanunk, amelyek arról vallanak, hogy ezen levelek feladói az Impasse Ronsin 11. szám lakójának belső ismeretségi köréhez tartóztak (jó ismerősök, intim barátok, „a ház vendégei”). Ezek közül például Ioana és Hortense Cisek 1954 karácsonyán, valamint 1955-ben Konstantin- (Szilárd) és Ilona napkor Münchenből küldenek üdvözetet; Viorica és Edmond Drouhet 1954. július 27-én Tirolból küldik „tiszteletteljes üdvözetüket”, a „szomszédnak szánt kedves köszöntésüket”; Constantin-Virgil Gheorghiu, az avantgarde vonzáskörébe tartozó költő és zongoraművész

(1905–1977), aki 1948. szeptember 18-i üzenetében mint a brâncuși-mű csodálója, kellő tisztelettel kéri a művészt, hogy „a közelében tartozkódhassék, és szolgálhassa őt”; Daniel Gheată festő, aki a rhone-i szanatórium betegeként mint megismételt orvosi műtétek szenvedő alanya, testi nyavalyáit érzékeny lélekkel, de méltósággal viselve fordult a művészhez kisebb anyagi juttatásokért; Maria és L. Popovici 1953-as santanderi utazásuk alkalmából 1955. május 21-én Madridból köszöntik Brâncuși-t; G. Cota abbeli reményének ad hangot, hogy újra „látni fogja, ha helyre áll az egészsége”; Leonardo Steehouvers 1949. december 16-án Rotterdamból küldi köszönetét „az Önnel, valamint Istrati és Dragu barátainkkal eltöltött szép órákért”; V. és Ludmilla Málnar „a Szent Húsvéti Ünnepek alkalmából” köszönti 1953. április 5-én...

A művész közeli ismeretségi köréhez tartozik az akkoriban „hivatalossági” szerepkört is betöltő román festő, Petre Suțianu (1910-ben született, az 1930-as években a különféle szalonokban állított ki több alkalommal), aki 1951. november 12-én Santiago de Chiléből keltezi a művésznek küldött levelét. A szóban forgó festő Brâncuși-sal történt párizsi találkozása után azért utazott Buenos Airesbe, hogy találkozzék az itteni volt román konzullal (akivel Brâncuși levelezésben állt), és hogy nyomára bukkanjon George Theodorescunak, a bohém életvitelt folytató Brâncuși-tanítványnak, aki dél-amerikai bolyongásai során valamilyen súlyos nyavalyában megbetegedett. Buenos Airesből, ahol felkereste honfitársait, Petre Suțianu az Andok gerincén át keres magának (szó szerint!) repülőutat Santiago de Chile irányába. Innen küldi óhaját, hogy ha a Jóisten megsegíti, „Párizsban fogok majd újra leszállni, hogy viszontlássuk egymást”. Ugyancsak ez a távoli és hűséges „nagyrabecsülő” fejezi ki rosszállását amiatt, hogy „senki az Impasse Ronsin 11. szám alatt lakók közül nem ír és nem válaszol egyetlen sort se már sokadik postalapomra” (1952. május 13-i levél). Vajon miért nem? Ám „ha úgy adja majd a Jóisten, újra találkozni fogunk mindannyian, ugyanúgy, mint máskor is az Impasse Ronsin 11. szám alatti műhelyben” (1955. december 21.). Fent nevezett szerző egy másik, Santiago de Chiléből írt, dátum nélküli levelezőlapjában annak az óhajának ad hangot, hogy jó egészségben lássa viszont a művészt, és hogy majd elkoccintsanak együtt egy pohár jó „rouge”-t, ugyanakkor a Santiago de Chile-i „szép és hamis lányokról” cseveg.

Vajon a Nagy Brâncuși nyomkövetésére és megfigyelésére kirendelt operatív gépezet eszköze volt-e ez a Petre Suțianu is, aki diplomatai fedő-beosztással távolról figyelgette a szobrász életének megnyilvánulásait, vagy pedig valamely kalandvágyó, dél-amerikai tájakon kóborló szellemmel van dolgunk, mint amilyen a sorsverte George Theodorescu is lehetett?

A tudományos és művészeti érdeklődésű párizsi román egyetemisták egy szervezete működött ekkor a francia fővárosban. Ennek a *Cercle des Étudiants Roumains* (Román Egyetemisták Köre) nevű szervezetnek a tagja volt egy Emil Damian nevű festő is, Brâncuși jóbarátja, akinek a haláláról majdan a feleség, Zoe E. Damian tudósítja otthonról a szobrászt (1920).

A művészeti és tudományos szakkör tagjai között ebben az időszakban ott találunk egy bizonyos Jean C. Levadittit is, akinek birtokában volt a *Supliciu* (Gyötrődés) című Brâncuși-szobor egyik változata. 1953. szeptember 12-én kelt levelében fent nevezett személy az édesapja haláláról értesíti a szobrászt, amiből kiderül, hogy baráti viszonyban állt ezzel a családdal, az édesapát betegsége alatt személyesen, virágcsokkal kereste fel.

Isten mentsen attól, hogy Jean C. Levadittit valamiféle implikációval is vádolnánk a Brâncuși-ügyben, ugyanúgy, mint ahogyan nem illeti vád Brâncuși első monográfia-írójának, V. G. Paleolognak Párizsban tartózkodó fiait, Dispré és Tretie Paleologot sem, akiket a nagy művész kicsi gyermekkorukban a térdén ringatott, s akiket az édesapjuk a Brâncuși iránti megbecsülés és tisztelet szellemében nevelt, és akik, felnevekedvén, a szobrász őszinte híveivé váltak. Őáltaluk őrizte a kapcsolatot Brâncuși hajdani jóbarátjával, az odahaza tarózkodó V. G. Paleologgal, aki az ideológiai elnyomásnak abban az időszakában (ugyanúgy, mint Petre Pandrea) Corlate-Dolji ősi birtokán teljes elszigeteltségben és visszavonultságban a gazdálkodásnak szentelte életét.

A már említett Román Egyetemisták Köre mintájára az '50-es években megalakult Párizsban a *Centre Roumain de Recherches sous l'Égide de l'Académie de Paris* (a Párizsi Akadémia Égisze alatt Működő Román Kutatóközpont), amelynek tiszteletbeli elnöke maga Mircea Eliade volt. 1950. július 18-án a Kutatóközpont főtitkára, Octavian Vuia a szakkör munkájáról levélbeli tudósítást küld Brâncuși-nak, és felkéri,

hogy csatlakozzék tiszteletbeli tag minőségben olyan neves filozófusok társaságához, mint Martin Heidegger, Ortega y Gasset, Eugenio d'Ors, valamint a kor más kiválóságaihoz. A Nyugatra szakadt román előd-generációk kulturális, akadémiai hagyományainak eszméjével példálózva, de ugyanakkor hízelkedve is, ami a levél szellemében és betűjében kifejezett abszolút magasztalást illeti, ez az üzenet beszédes példája annak a megbecsülésnek, amely bizonyos párizsi román körök részéről fogalmazódott meg a szobrász iránt, s akik igyekeztek megőrizni a nemzeti öntudat élő hangját az egyetemes értékek nemzetközi koncertjében. Még megemlíthjük, hogy a heideggeri filozófia kiváló ismerője, Octavian Vuia, aki a *Keresztény világ* című adás szerkesztője volt a Szabad Európa Rádióban, egy kiváló tanulmány szerzője is ugyanakkor, amely román fordításban még nem jelent meg: *Remontée aux sources de la pensée occidentale* (Visszatérés a nyugati gondolkodás forrásaihoz).

Íme az 1950. július 18-i, Mircea Eliade jóváhagyásával Brâncuși-nak elküldött levél:

„Nagyrabecsült Mester!

Nem tudom, hogy hallott-e már valamit a Román Kutatóközpont tevékenységéről, amelynek tagjai között ott találjuk a Nyugatra szakadt fiatalabb román generációk legkreatívabb elemeit, akiknek vezére a híres román orientalista és író, Mircea Eliade. E román kutatási központ megszervezésének ötletét, amely mint szabad felsőfokú tanulmányi intézmény működik a Párizsi Egyetem keretében, a történelem nagy megpróbáltatásainak úgyszintén kitett előző, 1848–58-as román emigráns-generáció példája szolgáltatta számunkra. Ugyancsak itt, Párizsban Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Cuza fejedelem példája. Az egyetlen magas, akadémiai szintű nyugati román intézményről lévén szó, ez mind aktív, mind pedig tiszteletbeli tagjai sorába tömörítette már eddig is a nagy román nemzetközi hírességeket, akik közül Ön a legjelentősebb. A nagy francia festő és teoretikus, Del Marle úr, aki az ősszel fog előadássorozatot tartani a kutatásközpontunk keretében, elsősorban Önt említi úgy, mint akinek a modern művészeti forradalomban meghatározó szerepe van. Ugyancsak ismerős előttünk az Ön ódzkodása minden konvencionális formától. Ami azonban az általunk létrehozott intézmény szigorúan rigurózus kutatási munkáját illeti, távol áll tőlünk mind a felületes nagyvilági szellem,

gondolkodás, mind pedig az olcsó öntömjenezés gyakorlata. Felajánljuk Önnek, hogy szíveskedjék elfogadni a tiszteletbeli tagságot, olyan hírességek mellett, mint Martin Heidegger, Ortega y Gasset, Eugenio d’Ors, Louis Lavelle, Mendez y Pidal vagy Dr. Maranon és mások. E célból kérem beleegyezését abba, hogy még e hét folyamán személyesen találkozhassunk, amely alkalomból részletesebben kifejthetném kutatóközpontunk eddigi tevékenységét és jövőbeli terveit.

Hón szeretett Mester, fogadja legmagasabbrendű elismerésünket!

*Octavian Vuia,
a Párizsi Román Kutatóközpont főtítkára”*

Figyelmünket rendkívüli módon felhívta magára Aurel Pampu két levele, amelyekre a Brâncuși-levéltár legutóbbi publikációi között akadunk. Fent nevezett nem más, mint „ancien assistant de l’Université de Cluj-Roumanie, attaché de recherches au C.N.R.S.” (a Kolozsvári Egyetem egykori tanárhelyettese, kutatási attasé a C.N.R.S. keretében), fent nevezett felesége pedig, Hélène Pampu asszony „licenciée ès lettres de l’Université de Paris” (a Párizsi Egyetem bölcsészkarának licenciátusa). A Brâncuși-levéltár a feleség három és a férj két névjegykártyáját őrzi.

Az egykori asszisztens, Aurel Pampu, miután közli a művésszel, hogy éppenséggel a Sorbonne rektora, Gustave Roussy, valamint Francis Jourdin „öreg mester” és Louis Marin volt miniszter fejezték ki óhajukat, hogy meg szeretnék látogatni, és nagyon sajnálják, hogy erre mindezidáig még nem kerülhetett sor, a következőket írja ebben az 1945. június 25-én kelt levelében:

„Tisztelt Mester,

más személyek is megkértek már arra, hogy ismételjük meg a műhelyében tett legutóbbi látogatásunkat. A nagyvilág érdeklődik Ön iránt, és nagyrabecsüli művét. Az idő rövidsége azonban nem tette lehetővé, hogy valamennyien mind meglátogassák azok a személyek (áthúzott szövegrész), akik ígéretükben ezt megfogadták. Továbbá, az Ön által megszabott látogatói szám nem teszi lehetővé, hogy mind meglátogassák azok, akik el szeretnék jönni. Ószintén remélem, hogy legközelebb – az Ön beleegyezésével – valamennyiük érdeklődését kielégíthetjük. Szívepesve várom a

vizszontlátás napját (telefonon fogom kérni előtte az Ön jóváhagyását), ezennel zárom soraimat, kérve alázattal, hogy fogadja őszinte nagyrabecsülésemet és csodálatomat.

*A. Pampu,
rue Thouin, 12,- Paris (5e)."*

A második levélből a rejtett szándék méginkább kiviláglik. A levélben, amely 1956. december 30-án kelt, a Nagy Brâncuși „beszervezési” („hazacsábítási”) kapány-időszakának csúcspontján, a román nép és állam általi általános elismertetés kivitelezését megígérő levélíró nyilvánvalóvá teszi a címzett előtt (akit hazahív) az ebben a rendszerben elfoglalt saját pozícióját akkor, amikor személyesen hivatkozik arra, hogy „azonnal meghozza e célból a szükséges intézkedéseket”. Amikor „az erre felhatalmazott emberek nevében” beszél, Aurel Pampu fennhangon hirdet egy olyan retorikát, amelyet Brâncuși bizonyára megmosolyoghatott: „hazánk készen áll arra, hogy annyszor fogadja Önt, ahányszor csak idelátogatni kedve támad...” De legjobb lesz, ha ideírom a levél teljes szövegét, amely mind betű szerint, mind pedig szellemében a szobrász „beszervezése” és „hazacsábítása” érdekében az 1955–56-os időszakban folytatott széleskörű kampány hiteles dokumentuma:

„Igen Tisztelt Mester!

Nem tudom, hogy még emlékszik-e rám. 1950-ig a feleségemmel együtt számtalanszor meglátogattuk. Egy alkalommal egy brosúrával is megajándékoztam, amelyet az idős és becsületes műkritikus, Paleologu írt Önről. Emlékszik-e még erre? Békésebb időket éltünk még akkor, jobbnak tüntek az emberek is, késznek mutatkozva arra, hogy több megértést tanúsítsanak egymás iránt, mint a mostaniak. 1951 óta én is és a feleségem is idehaza élünk, és gyakran gondolunk mind Önre, mind pedig a magasztos műre, amelyre oly büszke ma az országunk. Néhány napja nyílt meg a Köztársaság Művészeti Múzeumában egy ragyogó C. Brâncuși-kiállítás (1956. december 1-jén – a Szerző megjegyzése). Csak sajnálhatjuk, hogy mégis hiányoznak innen a legnagyobb művek, amelyeket az Ön zsenije adott az emberiségnek. Művészeti és állami vezetőink szerették volna, ha lehetőségünk lenne minél több munkáját kiállítani Önnek. Hivatalos személyek szájából hallottam, hogy ha Ön óhajtana látogatóba jönni, most vagy a tavaszon, akár egy-két hónapra is, a művészetek hercegéhez méltó fogadtatásban részesülne,

olyanban, amely kijár a legnagyobb lángésznek, akit ez az ősi föld adott Eminescu és Enescu óta. Hiszem, hogy ha jönne, alkalma adódnék meglátogatni szülőföldjét, Gorj tájait, a festői Gorj vidékét évszázados erdőségeivel és elragadó völgyeivel, felszökkenő, tovairamodó vadcsapatokkal és ezüstös vízeséseivel. Hazánk készen áll arra, hogy annyiszor fogadja Önt, ahányszor csak idelátogatni kedve támad..., megszállhatna akárhol, ahol éppen kedve tartja, hetekig, hónapokig, ameddig a szíve óhajtana. Ha éppen úgy akarná, hozhatna magával nagyszerű munkáiból, akár csupán csak a kiállítás idejére, akár – esetleg – eladás céljából a mi Művészeti Múzeumunk számára. Itt-tartózkodása idejére, biztosíthatom, hogy Bukarestben vagy akárhol az országban a lakhatására villát bocsátanának majd a rendelkezésére, ahol mindennel ellátnák, amit a szíve-lelke kíván. Tudomására hozom, hogy ezen a nyáron 2-3 hónapra látogatást tettek a hazában olyan Amerikába szakadt honfitársaink, akik közül sokan 30-40 éve nem látták szülőhazájukat. Jöhettek, mehettek, járhatták az országot széltében-hosszában kedvük szerint, teleszívhatták tüdejüket az itthoni erdők tiszta levegőjével, könnybelábadt szemmel olthatták égő honvágyukat végigbarangolva újra szülőfalujuk tájait. Kérem, Drága Mester, miután döntött a fent elmondottak tekintetében, néhány sorban szíveskedjék értesíteni engem is, hogy azonnal meghozzam e célból a szükséges intézkedéseket. Az új, 1957. év küszöbén jó egészséget kívánok Önnek, tiszta szívemből óhajtva azt, hogy a szülőhazában egészségben újra láthassuk Önt. Őszintén hiszem, hogy a nép számára az Ön látogatása nagy ünnepet fog jelenteni majd. Éljen sokáig, Drága Mester, 100 évig legalább, alkotó erőben és egészségben, amilyennek szerencsénk volt, nekem és a feleségemnek Önt megismerni. Maradok, a legközelebbi viszontlátás reményében, az Ön leghűségesebb csodálója, és zárom soraimat a legmélyebb hálaérzet kifejezésével a feledhetetlen lelki gyönyört jelentő órákért, amelyeket a művészet templomának számító műhelyében az Ön jóvoltából együtt eltölthettünk,

Aurel Pampu”

*

1957. február 28-án Octavian Bârlea egy Rómából küldött, géppel írt levélben adja tudomására a szobrásznak egy tudósokból és művészekből álló társaság megalakulásának a tervét, amelyet a „Nyugaton élő elit értelmiségiek” kezdeményeztek, felkérve, hogy „csatlakozzék”:

„Igen Tisztelt Mester!

A Nyugatra szakadt értelmiségiek legjobbjainak összefogása céljából jött létre a tudományos és művészeti életben tevékenykedő szakemberek szövetségének statútum-tervezete, amelyet bátorítottam e levélhez mellékelni. Állhatatossággal kérem Önt, Nagyrabecsült Mester, hogy szíveskedjék csatlakozni e kezdeményezéshez, és megosztani velünk a jelen tervünkkel kapcsolatos észrevételeit.

Igen Tisztelt Mester, kérem fogadja részemről kiváló nagyrabecsülésem biztosítékát!

Brâncuși Mesternek
Impasse Ronsin 11. Paris, 15e”

Természetesen Brâncuși-t nem érdekelte a tervezet, így nem is csatlakozott a kezdeményezéshez, mint ahogyan távol tartotta magát bármely „beszervezési” próbálkozástól, függetlenül attól, hogy milyen formában, külsőségek között nyilvánult is az meg.

*

Sok mendemonda született arról, ami az utolsó éveit élő Brâncuși és a román állam közti feszült viszony fennállását illeti, sőt, annak a híre is szárnyra kelt, hogy a kommunista hatóságok visszautasították a nagy művész által halála előtt tett nagylelkű felajánlást: mégpedig halhatatlan műveinek a román állam számára történő birtokbaadása tekintetében. És hogy ebből eredeztethető a művész azon döntése, hogy a francia államra hagyományozza örökségként műhelyét, a művész halála bekövetkezése pillanatában benne fellelhető valamennyi műalkotással, szerszámokkal, berendezési tárgyakkal egyetemben, mint ahogyan ezt a tényállást az 1956. április 12-én hivatalosan megszüvegett testamentum is megőrökíti, a végrendelet végrehajtásáért felelős személyül Pascu Anastasiut hatalmazva fel, örökösként pedig az Alexandru Istrati és Natalia Dumitrescu családot nevezve meg.

Időközben, természetesen, a román hatóságok tudomására jutott, hogy Brâncuși még 1952-ben kérvényezte a francia állampolgárságot (amelyet 1952. augusztus 1-jén meg is kap). Ámde ez a dolog az után következett be, hogy (helyi kezdeményezésre) elhatározást nyer a Târgu-Jiu-i *Végtelen oszlop* lebontása, amelynek előzményei között

megemlíjtük a Román Népköztársaság Akadémiájának 1951. február 28-i és március 7-i üléseit, amelyek Brâncuși szobrászművészetét „kozmetopolitának”, a „formalizmus kifejeződésének”, „realizmusellenesnek” bélyegzik. A Brâncuși-ra és művészetére vonatkozó minősítések között szerepelt továbbá, hogy „ő az a művész, aki körül tömörülnek a művészetek antidemokratái”, és „művészete ellentmond a tükrözés lenini elveinek”.

Idézzünk a március 7-i ülés jegyzőkönyvéből:

„Oprescu akad. elvt. mondta, hogy Călinescu elvt. jegyzéke tisztázott egy sor fontos kérdést. Őurasága rámutat arra, hogy az adatok és tények, amelyeket Őurasága (ti. Călinescu) Brâncuși-sal kapcsolatosan idéz, aki egy kevésbé ismert alak, kiemelik őszinteség-hiányát, tehetséges emberként jellemzik, aki előtt nagy jövő állt, különösképpen tevékenysége első szakaszában, de aki divatos párizsi szobrászok hatása alá kerülve, akik a határtalanság és kubizmus művelői, formalistává vált, és még akkor is, amikor a népművészetekből vesz kölcsön bizonyos elemeket, bizarr formavilágával a polgári társadalom morbid ízlésére alapoz.”

Továbbá:

„Graur prof. elvt. ellenzi Brâncuși szobrainak, aki körül tömörülnek a művészetek antidemokrata alakjai, az R.N.K. Művészeti Múzeuma általi elfogadását (átvételét). Őurasága kéri, hogy a szekció ülésén tárgyalják meg a jövőben a jelentés szerzője által megoldott, közzétett és megvitatásra javasolt problémákat.”

A fentiekből szerzünk tudomást G. Călinescu akadémikus ígéretéről, hogy közleményben fogja „tisztázni” a problémát. A közlemény megvitatására sor került, a nagy irodalomkritikus jobb ügysző méltó buzgalommal áperté az alábbiakat jelenti (minimalizálva ezzel a Végtelen oszlop és mindmegannyi halhatatlan szobrászati remekmű alkotójának érdemeit):

„Valamennyien emlékszünk még a – mondhatni – viharos ülésre, de amely mégis megmaradt az akadémizmus határain belül, amelyen Jalea szaktárs a művészetekben érvényesülő realizmusról értekezett, vehemens

kritikát fogalmazva meg a formalizmus ellen, elítélve a »kései« Pacioreát, és hogyha az emlékezetem nem csal, elmarasztalva Brâncuși-t is. (...)

Amikor tehát Brâncuși megtagadja Michelangelót, beefsteak-gyártónak nevezve a reneszánsz alkotót, a saját szobrászat-ellenes mentalitását árulja el, egybehangozva a saját maga által művelt dekoratív, érzéki és absztrakt, ám egyáltalán nem plasztikus produkcióival. Izom nélkül, amely az emberi érthetőség anyagi kifejeződése, nem képzelhető el szobor (...). Összefoglalva: az én ellenvetésem nem utasítja el viszonylagos érvényességét Jalea szaktársunk nézőpontjának, hanem különbséget tesz lényeges és mellékes között. Brâncuși talán a szobrászművészet olyan alkotója, aki a szobrászat sajátos eszközeire alapoz? Ebben az esetben – természetesen – az impresszionisztikus kifejezési eszközöknek kötelező jelleggel magából az alkotásból kellene származniuk, és mint ilyenekhez kellene hozzájuk viszonyulni. (...)

Hogyha Brâncuși, mint ahogy tűnik (különben ő maga is ezt tartja saját magáról) művészeti motívumokkal operáló személyiség, esztéta, plasztikus mutatványokkal demonstráló eretnek, az egész vita didaktikai és formalista szintre tevődik át.

Jalea elvt. azt állította, hogy Brâncuși számot tarthat szocialista érdeklődésünkre, mivelhogy a folklórra támaszkodik. Azonban éppen itt a bökkenő! A szocialista művészet, magára vállalva a klasszicizmus alapvető álláspontját, mint meghatározó tényezőre elsősorban a népre alapoz, és csupán ebbe az irányba haladva jut el a folklórig (...). A képzőművészeti folklórt művelve Brâncuși, mint ahogy azt Oprescu szaktárs jogosan vette észre, vérmérséklet szempontjából a szürrealizmus vonalán helyezkedik el, amely lelkesedik a primitív művészetek képzőművészeti automatizmusaiért, »kizárva – mint ahogyan Bréton megjegyezte – a tudatosság által gyakorolt legkisebb kontrollt is.« Brâncuși művészete még a Gaugin által gyakorolt festészet nivóját sem éri el, mivel ezen utóbbi művészetében végbemegy az exotikus lélek klasszicizálódási folyamata azáltal, hogy a sohasem tapasztalt formakincs felhasználásával az ésszerűt kutatja, amely megzavarhatja egy pillanatra nyugati öntudatunkat. A szürrealista jellegű folklorizmus a tömegek számára megközelíthetetlen, hisz ők a művészetben az érthetőt, felfoghatókat kutatják, amaz pedig az érzéki különcködők vadászterülete. »A művészet a népé. Legmélyebb gyökereivel kell behatolnia a legszélesebb dolgozó néptömegek közé.« Ez a lenini meghatározás tökéletes összhangban áll a klasszikus esztétika elveivel. (...)

Brâncuși művének jelentéséről azt mondják meg nekünk, hogy realista jellegű-e a szó valódi, nem pedig közhelyszerű értelmében, hogy Brâncuși a világ képzőművészeti értelmezéséhez kínál-e megoldást? Hogyha igen, a technikai jellegű kísérletezések csak ezután jönnek számításba. Ezeket az elméleti jellegű megjegyzéseimet csak azért sorakoztattam fel, hogy közelebb vigyenek az igazság megtalálásához, nem pedig azért, hogy valamiben is Jalea kollégának kellemetlenséget okozzak. Azonban én azt a megállapítást is tettem, amelynek értelme csak most vált teljesen világossá, hogy ideológiai szempontból Paciurea és Brâncuși művészetének íve a realizmus nevében történő elmarasztalástól a Brâncuși felmagasztalásáig 180 fokos fordulatot tartalmaz. Ezt azért jelentem ki, mert nagy meglepetésemre egy elvtárs, aki a szekciónkban fontos ellenőrző szerepet tölt be, tehát kiemelten politikai jellegű tényezőnek számít, kijelentette, hogy vitánkat (a fenti hozzászólást is beleértve) két tévedés mätelyezte meg: az egyik az anekdotának tett engedmény (e váddal Oprescu kollégánkat célozva meg, aki nem követett el egyebet, mint azt, hogy lejáratta Brâncuși művészetfelfogását), a másik pedig, hogy a szigorúan szakmai vitába ideológiai elhajlásra vonatkozó kifogások keveredtek. (...)

Amikor eleget tettünk a meghívásnak, hogy az RNK Akadémiájának a tagjai sorába felvegyenek, nagyon is világos volt előttünk, hogy az Akadémia ideológiai jelleggel bír, osztály-, így tehát politikai jelleggel, hogy a helyes ideológiai pozíciót éppenséggel ez a mostani kapitális kérdés megválaszolása jelenti, amelyről nekünk elmélkednünk kell (...). A mi esetünkben maga a tárgyválasztás és a tapsolással megerősített javaslat, ami a vita meghosszabbítására vonatkozott, tünhet kockázatosnak. Még abban az esetben is, hogyha a művészettörténet valamiképpen helyet szorítana Brâncuși számára, pontosan tudjuk, hogy jelen pillanatban őt dicsőíteni az elhangzott formalizmus-ellenes expozé után, éppenséggel tüntetésszámba menne, de legalábbis elkülönülésnek minősülne, mintha valaki megpróbálkoznék azzal, hogy itt most Urmuzról emlékezzék meg, és az ő Pálnia și Stamate (A tölcser és Stamate) című művéről...”

Íme, milyen ideológiai, kulturális és politikai szöveggörnyezetben került forgalomba ez idő tájt Romániában Constantin Brâncuși neve. Természetesen, maga a művész tisztában volt azzal, hogy mi folyik a hazájában, és a hatóságok minden látszólagos jóígyekezete ellenére, akik arról akarják meggyőzni, hogy 1956-ban meglátogassa a hazáját,

még hogyha a művész hajlandóságot mutatott volna is erre, nem volt olyan egészségi állapotban, hogy megtehesse. 1955. január 6-án egy esés következtében eltörte a combcsontját, emiatt május 3-áig a suresnes-i Foch kórházban kezelik. A Miess van der Roche és Doina Lemny által elképzelt, a New York-i Seagram-épület elé tervezett óriási Úrmadár-szobor, tervét tekintve kivitelezetlen marad, s hasonlóképpen, a művész megromlott egészségi állapota miatt csupán a fenséges elképzelés fázisáig jut el a rozsdamentes acélból tervezett monumentális, 40 m-es *Végtelen oszlop* a Michigan-tó partján, amelyet a chicagói városháza rendelt, úgyszintén csupán az ideák szintjéig jut el a párizsi Unesco-parkba tervezett saját emlékmű megvalósítása is.

A romániai kommunista hatóságoknak a visszautasítás miatt nem marad más választása, mint hogy a 80. életévét betöltött mester ünneplésére (Európában elsőként) Brâncuși-emlékkiállítását szervezzék a Bukaresti Művészeti Múzeumban. (1956. december 1.). A kiállítás – végül is – az utókor részéről történő „tiszteletadássá” sikeredett, mivel az idős mester – sztoikus beletörődéssel viselve az életkor és betegségek miatti terheket – 1957. március 16-án párizsi műhelyében visszaadta lelkét a Teremtőjének, azon személyek által virrasztatva, akiket végrendelete végrehajtóivá léptetett elő.

*

Valós tény, hogy a szobrász meghívást kapott az ország meglátogatására, mint ahogy ezt a cikkünkben közreadott, A. Pampu által 1956. december 30-án írt levél is igazolja, amelyben a levélíró arról számol be, hogy „autorizált személyek” megbízásából küldött meghívólevelet az idős mesternek. Ebbe a „beszervezési” kampányba tartozik a román államnak az a gesztusa, amelyről a néhai, gorji illetőségű Constantin Peștișanu számol be közvetlenül halála előtt, levélformában megírt emlékiratában:

„A Brâncuși-ügy

1965-ben kabinet-igazgató voltam a Minisztertanácsban (Miron Constantinescu főnöksége alatt), aki Constanța Crăciun kultuszminiszterrel egybehangzóan a következőket mondta nekem: »Te peștișani-i vagy, ismered-e Brâncuși-t és a Târgu-Jiu-i alkotásait?« Azt válaszoltam, igen! »Megpróbálkoztunk azzal, hogy hivatalos úton rávegyük arra, hogy a

Kormány meghívottjaként meglátogassa Romániát, de visszautasította. Megtudtuk azt, hogy létezik egy unokahúga, Ioana, a lánytestvére gyermeke, és hogy te is, a szüleid révén, egyik távolabbi, ám elismert unokaöccse vagy! Utasítás: kutatsd fel ezt a Ioana (Jeana) nevű unokahúgot, abban a minőségemben, amivel rendelkezelsz, és hívd meg Brâncuși-t, hogy látogasson el Romániába, a Román Állam kizárólagos költségén (itt tartózkodhat, amennyi ideig akar, azt látogathatja meg, amit éppen óhajtsz stb.).«

Felvettük a kapcsolatot egy építésszel, aki egyúttal hozzáértő fotográfus is, és azzal a feladattal ruháztuk fel, hogy hozzon össze egy albumot, színes fotókkal (Franciaországból szereztünk be megfelelő filmet), Hobitán, Brădiceni-en, Peștișani-on, a craiovai útról, a művész itteni iskoláiról készült felvételekkel, a craiovai, majd Bukarestben kifejtett tevékenységéről, egészen addig az ideig, amíg elhagyta Romániát.

Miután elkészült az album, megrendeltünk és beszereztünk Peștișani-Hobitáról egy lehántott, fehér fűzfavesszőből font kosarat és egy faragott fakulacsot saucái cujkával megtöltve, gorji varrottásokat és egyéb, fából faragott, peștișani-i népművészeti tárgyakat helyezve még a kosárba. Még azt a tanácsot is kaptuk, hogy a meghívólevelet ne írógépen, hanem kézzel írjuk. A felsorolt dolgokkal így megpakolt kosarat a Külügyminisztérium révén a párizsi román nagykövetségre juttattuk el, hogy a mester számára kézbesítsék.

Az első melléfogás (szabotázs talán?) az volt, hogy a nagykövetségek az ajándék átadását éppenséggel augusztus 23-ára időzítették. A szobrász köré összeverődött »család« (emigránsok egy csoportja), akik szigorú ellenőrzésnek vetették alá mindazt, ami bejutott Brâncuși-hoz vagy kijutott onnan (a személy, aki a csomagot vitte, jelentett minderről), azonnal közbelépett, mondván: »Nem veszed észre, hogy a Román Kormány mesterkedése ez is, abból a célból, hogy elkapjanak, és Romániába tuszkoljanak? Augusztus 23-án hozták a csomagot, kommunisták az unokáid is mind, és a Kormány szolgálatában állnak!« Tudtam (hallottam róla), hogy megveszekedett antikommunista az öreg.

S az eredmény? Visszautasította a meghívást (azt már nem tudom, hogy az ajándékot is!), és mégcsak nem is válaszolt írásban a meghívásra! Ugyanez év őszén az R.N.B. egyik alelnöke (pénzügyminiszter-helyettes) egyik hivatalos párizsi útja alkalmából meglátogatta. Hazatérve, mielőtt jelentésadásra bement volna Miron Constantinescuhoz, felkeresett engem, és a következőket mondta: »Peștișanu, az Öregúr nagyon beteg (szélütés!),

már nem sok ideje van hátra, a 'család' pedig, amely köréje telepedett, annak az ürügye alatt, hogy román ételeket főz neki, gutaités esetén ellenjavalt töltöttkáposztával tömi, és egyéb, egészségre ártalmas, nehéz ételekkel táplálja. Négy szemkört beszélgetve vele, megemlítette a ti meghívóleveleket, ahogy mondta, a 'maga ágyán' szeretne meghalni, Romániában, de már nem képes utazni, ám ha mégis, valaki, az unokahúga vagy unokaöccse közül kísérje haza.«

Második melléfogás! Miron megtudakolta, hogy kinek készítettünk útlevelet és vízumot, hogy elutazhasson Brâncuși után? Én azonnal azt mondtam, hogy Ioana lenne a legalkalmasabb, mert annak idején a nagybátyja Târgu-Jiuba utazott az ügyében, és felment Tătărescuhoz, hogy biztosítson valamilyen állást a számára (az unokahúg az ő – Brâncuși – költségen végzett líceumot és egyetemet).

Én személyesen csak 1937-ben vagy 1938-ban ismertem meg, V.-es vagy VI. osztályos lehettem, Hobițăba jött, és egy délután meglátogatta édesapámat (ismerték egymást). 1956-ban, hogy valaki nem-hivatalos személy Párizsba utazhassék, meghívót kellett kieszközölni egy állandó jelleggel Franciaországban lakó személytől. Elküldtük a levelet a vízum kiállítására céljából, megtörtént az útlevél jóváhagyása, ezzel lejárt az 1956-os esztendő, beléptünk az '57-es évbe, Ioana megkapta a vízumot (maga Brâncuși adta beleegyezését a látogatásba).

Nem tudhatom, hogy a környezetében élők mikor kérhették meg, hogy írja alá a meghívólevelet, vagy mikor szólhattak egyáltalán neki, hogy létezik egy olyan kérés Ioanától, amelyben a Franciaországba való belépésért folyomodik, de amikor Ioana megérkezett Párizsba, Brâncuși már halott volt.

Megjegyzés:

Részletesen és pontosan igyekeztem beszámolni az esetről, annál is inkább, mert azt olvastam az újságokban, különböző, volt disszidensek beszámolóiban, a sajtónak, rádiónak adott interjúkban, kommentárokból, hogy Brâncuși nem kapott hivatalos meghívót a hazatérésre, hogy Románia Kormánya nem tartott igényt a művész által felajánlott műkincsekre stb., stb.

Végkövetkeztetésem:

A körülötte összegyülekezett disszidensek, képtelenek lévén arra, hogy saját erejükből, tehetségükből, munkájukból megéljenek, elszigetelték őt, és még ma is (az unokáik is!) a Brâncuși-tól adományba kapott vagy tőle kicsalt műkincsekből élnek. Láttam a művek egy részét kiállítva a Párizsi Modern Művészetek Múzeumában, nagyon széleskörű, jól reprezentált

válogatást, de tilos volt lefényképezni a kiállított alkotásokat, a két tulajdonos által a művekről készült reprotokat volt szabad megvásárolni csupán.

Még megemlítem a következő hozzájárulásomat az ügghöz: 1957-ben, Brâncuși halála után, és azt követően, hogy a hazahozási intézkedéseink balul végződtek, Constanța Crăciun művelődési minisztertől a következő utasítást kaptam (akkoriban a Nevelési és Művelődési Minisztériumban az építési és beruházási igazgatóság főnöke voltam): »Peștișanu, hogyha sehogyan sem sikerült Brâncuși-t hazahozni, nézz utána, hogyan lehetne kivitelezni egy emlékház építését és berendezését Hobitán, és Gorj megye tanfelügyelőségének költségvetésében irányozzatok elő a szükséges pénzalapokat!« Betettük a költségvetésbe a szükséges alapokat, és Gheorghe Peștișanut bíztuk meg az emlékház létesítésének kivitelezésével.»²

Bartha György fordítása

² Az eredeti (román nyelvű) szöveget lásd: *Portal-MÁIASTRA*, XII. évf., 2. (47.) szám (2016), p. 27–30.

Mihály János

MINDENNAPOK A XVII. SZÁZADI
UDVARHELYSZÉKEN

Arégész a múltat, az egykor élt ember mindennapjait az ásatások során felszínre került tárgyak segítségével kelti életre. A történész munkájának alapanyaga az írott forrás, amelyeket levéltárak mélyéről kell előbányászni. A kiadatlan levéltári források feltárása, elemzése, közlése egy-egy adott korszak tényszerű megismerése érdekében, nehéz, de elengedhetetlenül fontos feladat. Nehéz, de ugyanakkor örömteljes is. Ahogy örömet okozott nemrég a sötétkamrában klasszikus technikával dolgozó fotográfusnak, hogy vegyszerek segítségével sikerült előhívnia fotópapíron az általa rögzített világ rövidke pillanatait „fehéren-feketén”, úgy szerez örömet manapság a történész számára, ha a múlt elmosódott képét újabb források bevonásával sikerül élénkebbé, láthatóbbá, közelebbé tenni, ha úgy tetszik „kiélesíteni” a mai ember számára. Természetesen a múltba látás élességét meghatározza a vizsgált forrás szűkszavúsága, avagy bőbeszédűsége is. Az általunk átnézett XVII. századi udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek (*protocollumok*)¹ többségére inkább a bőbeszédűség jellemző. Éppen ezért rendkívül érdekes és színes képbontakozik ki belőlük a korabeli Udvarhelyszék mindennapjaira vonatkozóan. Demény Lajos és Pataki József történészek, akik e magyar nyelvű forrásanyag betűhív közzétételét megkezdték, jó néhány évtizeddel ezelőtt így fogalmaztak: „Megfigyelésünk szerint alig van még a protocollumokhoz fogható forrás, amely hasonló bepillantást engedne a mindennapi élet mélyébe. Általánosan tudott, hogy a szék törvényszéke elé – mint elsőfokú joghatósághoz, és még inkább, mint fellebbezési fórumhoz – a legkülönbözőbb természetű peres ügyek kerültek. A székbeli nemcsak a közönséges bűncselekmények nyomán keletkezett károk jóvátétele végett fordultak a bírósághoz, hanem gyakran vitték őket ide a hagyatéki osztozkodás nyomán felmerülő

1 Az eredeti jegyzőkönyvek mai őrzési helye: a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatala. F16 Udvarhelyszék Levéltára (A továbbiakban *USzL*). *Protocollumok* II.

nézeteltérések is, és ugyanitt kerestek védelmet a jogaikban megsértettek – elsősorban a szabad székelyek – a tisztségviselők különféle formában megnyilvánuló erőszakosságával, visszaéléseivel szemben. [...] Igazi értékük azonban abban áll, hogy a valóságnak megfelelően tükrözik a székely faluközösségek életét, a gazdasági, társadalmi, katonai és családi élet majd minden vetületét.”²

A szóban forgó törvénykezési jegyzőkönyvek tartalmából ugyanakkor a technika-, kultúra-, település-, gazdaság-, művelődés- vagy családtörténet, valamint a történelmi demográfia szempontjából is sok új adatot nyerhetünk a már eddig ismert, vagy közreadottakhoz képest, egyes településekre vonatkozóan is.³ A fenn már említett Demény Lajos történész szavait idézve: „Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az udvarhelyszéki településekre vonatkozóan [...] nincs más korabeli forrás, amely annyira gazdag információt nyújtana, mint a törvénykezési jegyzőkönyvek.”⁴

Az alábbiakban néhány olyan kiadatlan, perbehívó vagy idézőlevél (*citatória*) tartalmát ismertetjük a XVII. század első feléből, az 1630–1634 közötti időszakból, amelyek esetenként tanúkihallgatással, vallomástétellel is kiegészültek. Bennük nemcsak a per (amely sok esetben évekig elhúzódott) lefolyásának menetét követhetjük részben nyomon, hanem tartalmuk megismerésével egy pillantásnyi időre betekintést nyerünk az önálló erdélyi fejedelemség korabeli Udvarhelyszék egyes településeinek – Kadicsfalva, Keresztúrfalva (ma Székelykeresztúr része), Kőrispatak, Sófalva, Rava, Homoródkarácsonfalva, Medesér, Énlaka, Küsmöd, Bágy, Agyagfalva, Fenyéd, Székely-

2 *Székely Oklevéltár. Új sorozat I. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek 1569–1591.* Közzéteszi Demény Lajos és Pataki József. Bukarest, 1983, Kriterion Könyvkiadó, 11–12.

3 A teljesség igénye nélkül lásd: Imre István – Pataki József: Adatok Udvarhelyszék mezőgazdaságához (1570–1610). In *Aluta*, 1969, 131–141. és Adatok Udvarhelyszék állattartásához. In *Aluta*, 1970, 169–184.; Tóth Levente: Udvarhelyszéki schola-mesterek a XVII–XVIII. századi biráskodási jegyzőkönyvekben. In *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok VI.* Székelyudvarhely, 2006, 6–23.; Mihály János: Házak, utcák szomszédságok, örökségek a 17. századi Székelyudvarhelyen és határában. In *Lustra*, I. évf. (2014) 1. szám. 30–34.; Mihály Tibor: Pereskedő fanciesaliak. Bepillantás a XVI–XVIII. századi faluközösség életébe. In *Falu az Avas tető alatt. Tanulmányok Székelyfancesal történetéből.* Oroszhegy, 2015, 33–56.

4 *Székely Oklevéltár. Új sorozat III. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek. 1598–1600.* Közzéteszi: Demény Lajos, Pataki József és Tüdös S. Kinga. Budapest – Kolozsvár, 1994, Európa Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó 30. (A továbbiakban *SzOkl. III.*)

udvarhely, Kénos, Bibarcfalva, Abásfalva, Homoródszentmárton – perpatvartól hangos mindennapjaiba is.

ANNO DOMINI 1630

A felperes, kadicfalvi Tibáld Péter feleségével együtt, prókátoruk, Szombatfalvi János deák által azért citálták az alperest, ugyancsak kadicfalvi Tibáld Lőrincet törvénybe 1630. Szent Jakab apostol napja (júl. 25.) körül, mert megrágalmazta őket. Tibáld Pétert „hamis hitűnek” mondta, a felesége felől pedig azt, hogy „Karácsony éjjén felhajtották az karazsia⁵ szoknyáját, tudva lopott abroszt tartott, titkon” s lopott szalonnát főzött. A felperesek kilátásba helyezték: be fogják bizonyítani, hogy ezek az alperes szavai és illendő törvényt kértek. „Valamivel jámbor tisztességét szokta oltalmazni”, ők is „mindenekkel” oltalmazzák magukat, s kérték, hogy „ítélje meg az törvény”, hogy rágalmozó szavaiért az alperesre milyen büntetést szab ki („díján vagyon-e vagy nyelvén”).⁶

A felperes, korondi Molnos Miklós alsóboldogasszonyfalvi pap („*minister ecclesiae AlsóBodoghazzonfalviensis*”) azért szólította törvénybe 1630. jún. 22-én az alpereseket, keresztúrfalvi nemes Nyújtódi Ferencet és feleségét Anna asszonyt, mert azok a felül megírt eszterdében, Pünkösöd előtt való szombaton, az országúton Keresztúrfalván (az alperesek háza és Danka Miklós veres drabant öröksége szomszéd-ságában) rátámadtak, szidalmazták („beste kurva fia”), halálát akarták. Evvel nem elégedve meg, Nyújtódi Ferenc ráment és „egy sombottal”, lova hátán, amint akarta, úgy verte. Miatta a felperesnek lováról le kellett fordulnia a földre. A tettelegességig fajult incidens közben így biztatta az alperes asszony az urát: „Üsd az Krisztus tagadó [unitárius] papot, mert nem igaz pap.” Ezek után még meg is fenyegették azt üzenve, hogy ha törvényhez hívja s megkárosítja őket, „megszorul az útja” Keresztúrfalván.

Az alperes viszont feleletében egészen másként adta elő az incidenst (amelynek okai feltételezésünk szerint hitelvi kérdések lehettek). Elmondása szerint ő a felperesnek semmit sem vétett, hanem csak

5 Posztófajta. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette: Szabó T. Attila. VI. kötet (K – Ki), Budapest – Bukarest, 1993, Akadémiai Kiadó – Kriterion Könyvkiadó, 178. (A továbbiakban *EMSZT*)

6 *USzL*. II/11. 37.

együtt jöttek alá az úton. A felperes utánajött, s mikor mellé ért, megölelte, és „az több emberek társaságából” kihívta. Utána „neki fordult arccal” és azt mondta: „Aha, te hitetlen ember, te vagy ez vesztő ebem az megyében az vallás dolgából, mert mind te *consulaltad*” (tanácsoltad) a többi embert is. Az alperes kérte szép szóval, hogy menjen el, ne „támadozza” őt az országúton, melyre a felperes ilyen választ tett: „Nem megyek, fattyú lélek kurva fia, hanem halált szenvedek itt, ebben a helyben.” Mások is kérték, hogy „menj el, ha pap vagy”. „Azonban lováról leszállván az pap, süvegét a földre verte, ütte” s azt mondta, hogy „nem pap” ő köztük. Mivel az alperesnek haza kellett mennie, a kettőjük közti szóváltás megszakadt. Azt viszont nem tagadta, hogy a felperes pap lova farát nem „legyentette” volna meg, hogy az elálljon előle. A felesége azonban ott sem volt, „semmit is nem cselekedett”, s erről *doceálni* (bizonyítani) fognak. A Szék az alperestől bizonyítást kért, „mert maga *obligálta* (kötelezte) rá magát.”⁷

A felperes, sepsiszentgyörgyi Beke Dániel, az udvarhelyszéki Bardóchoz tartozó ekléziáknak⁸ prédikátora, Udvarhelyszék unitárius ekléziáinak *seniora* (esperese), Bardócon lakó, ügyvédje, nagykedei Fekete István által azért citáltatta az alperest, kőrispataki nemes Kelemen Mártont, 1630. jún. 20. körül törvénybe, mert a Kőrispatakon lakó Somosdi Istvánt, a bözödi és kőrispataki unitárius ekléziák prédikátorát „gyalázatos szókkal és fenyegetésekkel illette”. Megfenyegette, hogy ha „ez hűtetlen lélek kurva [pap] oda megyen ahhoz a házhoz [tudniillik, amely házat maguknak az unitáriusoknak rendelték prédikálásra Kőrispatakon, úgymint az Imre István házat], úgy veri ki onnan, mint egy híres kurvát”. Azzal sem elégszik meg, hanem saját házára megy, s onnan is kiveri, sőt a faluból is kikergeti („mint egy híres kurvát alá verem az úton”). Másnak azt mondta: „te neked pallost adok a kezedbe s szegezd az oldalában”. Mivel így szidta és fenyegette, a felperes azt kívánta, hogy az *articulusban* (országgyűlési végzéseken) megírt bírságot fizesse érette, s mivel meg is gyalázta, a széki bíróság döntse el, hogy „nyelvén vagyon-e érette, avagy az artikulusban beírt *poenan* (büntetésen) csak”.

7 Uo. II/11. 47–48.

8 Egyházközség. *EMSZT, II.* Bukarest, 1978. 734.

Az alperes, Kelemen Márton prókátora, Szombatfalvi János deák a fenti keresetre a következő választ adta: „azt mongyuk, hogy mi Somosdi István uramat, őkegyelmét sem szidtuk, sem fenyegettük, sem nem *diffamáltam* (rágalmaztam) őkegyelmét, semmi gyalázatos szót őkegyelme ellen nem szólottam, hanem mondtam azt a szót, hogy az templomban akaratomból nem prédikál őkegyelme, holott az törvény nekünk [reformátusoknak] ítélte.”⁹ Az alperes válaszából fény derül arra, hogy a korabeli Kőrispatakon a két protestáns felekezet között vita folyt a templom tulajdonjogáért, amelyet végül a reformátusok kaptak meg.¹⁰

A felperes, sófalvi Lőrincz György nemes embernek, ügyvédje, nagykedei Fekete István által, azért kellett az alperes Sófalvi István deákot a törvénybe citáltatnia 1630. Keresztelő Szent János nap (jún. 24.) „tájékában”, mert az nem tudhatni, mire való gondolatában „megállotta útját harmad magával, fegyveres kézzel, éjnek csendességében, [az] országúton, Sugónál”, a sófalvi határban, Felső-mezőben, amellyel határos „minden felől az Józsa Balázs földje és öröksége”. A felperes, hogy útját „megállották”, s meg akarták ölni, fejéhez „csapván”, a széki bíraktól azt várta el, hogy „jó lelkiismereti[k] szerént” döntsenek az alperes tettéről, „micsoda *poenan* (büntetésen) vagyon érette, halálakaráson, avagy tolvajságon”. Ha pedig „valami részét tagadozná” tettének az alperes, ő bizonyítani fogja annak „szavait és cselekedeteit”.¹¹

A felperes, nagysolymosi Szász Tamásnének, prókátora lengyelfalvi Orbán Péter által, azért kellett az alperes Illés Gáspár ravai nemes embert a Szék elejébe citáltatnia, mert az 1630. „Húsvét nap előtt való szerdán”, nem tudni, milyen okból a felperes apjától maradt örökségére és házára, amelyben Szász Tamásné benne volt, ráment és őt *potentia mediante* (erőszakos úton) a házból kivonatta. „Rút, módnélküli rongálással, úgy annyira, hogy most is nyavalyás ember [...] miatta.” Mivel az alperes semmiképp rá nem mehetett volna, hiszen sem a házhoz,

9 USzL. II/11. 151–152.

10 A kőrispataki református templom építésének idejét nem ismerjük. „Az unitáriusok első temploma fából volt, mely a mellette álló haranglábbal együtt az 1670-es évek végén épült.” L. Benkő Elek: *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*. Budapest, 1992. 104.

11 USzL. II/11. 69.

sem az örökséghez semmi köze nem volt, cselekedetéért a *maior potentiae* (nagyobb hatalmaskodás) vétkébe esett, e felett „az földre esésnek terhén vagyon”. Amiért az alperes a földön „vondoztatta”, fájdalmáért tíz forintot, a rajta cselekedett gyalázatért pedig öt forintot követelt törvény szerint Szász Tamásné.

A *factum* (bűntett) Udvarhelyszéken, Ravában történt, egyfelől Márton Anna „szabad renden való” háza öröksége mellett, másfelől Sebe János Kornis Ferencné asszony jobbágya szomszédságában. A *citáció* (idézés) „lött” 1630. Keresztelő Szent János nap (jún. 24.) tájban.¹²

ANNO DOMINI 1631

A felperes, Bodó Péter [homoród]karácsonyfalvi veres drabant, prókátora, máréfalvi Nagy Pál által azért idéztette meg az alpereseket, [Homoród]karácsonyfalván lakó Baczoni Istvánt és Bálintot, veres drabantokat, 1631. Úrnapja körül, mert azok Pünkösöd napján „déleesti prédikációról” hazamentükben az országúton („mely ország úta jó alá [...] Almás felől és megyen Oklánd felé”) rátámadtak. Hozzá baltájukkal „annyéra csabottak”, hogy az egyik ujját elvágták. A pálcáján „kilenc ütéseket és vágásokat” olvasta meg. A felperes szerint az országúton való rátámadásért az alperes a nagyobb hatalmaskodás (*maior potentiae*) vétségébe esett, s „ütéséért és vágásáért” külön-külön 24 gíra bírságon maradjon.¹³ A felperes fájdalmáért még 25 forintot is kívánt. Ezenfelül mivel uja elvágása miatt „egy mész kemencének rakásától is elmaradt”, abbéli kárát is az alperesen követelte.¹⁴

A fenti bűntett a már megnevezett országúton történt, Homoród-karácsonyfalván, mely országútnak egyfelől szomszédja „az nemes Dimény Pál háza, öröksége”, másfelől „az karácsonyfalvi megyének csúré”.

Mindezekkel az alperes nem elégedett meg, hanem a felperes fiát, aki a marhákat legeltetni az erdőre úzte, hazajövet „elől találta” (a Fal

12 *USzL*. II/11. 193.

13 Gírában meghatározott bírság. A gíra a forinttal és a márkával egyenlő értékű pénzegység volt. *EMSZT*, IV. Buk. 1984. 588–589.

14 A mészégetés alapanyaga a mészkő (kálciumkarbonát) gyakran előfordul a Kis-Homoród menti falvak (Lövete, Homoródmás, Homoródkarácsonyfalva, Oklánd) és a szomszédos erdővidéki Vargyas határában. A szükséges követ tehát volt honnan beszerezniük a karácsonyfalviaknak, akik a mészégetést, a földművelés mellett, kiegészítő jövedelemforrásként üzték, már a XVII. század első felében (szerz. megj.).

bükk nevű helyen) s „puskáját hozza fogta [...] és rút szitkokkal szidalmazta, [...] azt mondta, hogy addig meg nem nyugszik, míg meg nem öli”. A felperes azt kívánta a törvénytől, hogy az alperes mindezekért „halálakaras terhén” tolvajságért elmarasztalódjon. Az alperes „mindeneket tagad vala”. A Szék felkérte a feleket, hogy bizonyítsanak.¹⁵

A felperes, medeséri Pál János veres drabantnak azért kellett megidéztetnie ugyancsak medeséri Ferencz János lófőt, ügyvédjével, lengyelfalvi Orbán Péterrel, 1631-ben Gál napja (okt. 16.) körül, mert őneki az alperes gazdája lévén, rátámadott fegyveres kézzel (*armatis manibus*), s úgy öklelte arcul, hogy a fogaiból kihullottak. Ennek felette mindaddig verte, rontotta, hogy „holt számban” hagyta, sőt az ujjait is „egybe rontotta”. Ő, mivel „szegény szolga és árva legény”, semmit sem tett ellene, csak könyörgött, hogy ne verje, taglalja. Kérte, hogy ha vétett, „vagyon törvény”, verje azzal meg, de gazdája nem *cessalt* (engedet), hanem „így nyomorította meg”. A rátámadásért ezért *maior potentián* (nagy hatalmaskodáson) kívánja elmarasztaltatni, s hogy a fogát szájából „ki öklelte, rontotta”, a *Decretumban* megírt¹⁶ büntetést várja el, fájdalomdíja pedig 25 forint.

Az alperes gazda a potenciát (hatalmaskodást) patralta (véghezvitte) Medeséren, azon a helyen, mellyel egyfelől Benedek Mihály szántóföldje és a Kede felé menő út (a bércen) volt határos, másfelől Gál Máténé szántóföldje.

A gazda úgy replikázott, hogy ő „hegyes törrel” nem öklelte, hanem „szekerességre” (fuvarozni) akart menni, s hívta magával a szolgáját, de az nem ment. „Az ostort kezembe adván el futa.” Mivel az „úr szavát nem akarván fogadni”, azért cselekedte azt, amivel a felperes őt vádolja, tehát őt semmi büntetés ezért nem érheti.

A felperes, Pál János szerint az ura útközben visszabocsájtotta őt szokmányáért¹⁷, és meghagyta, hogy Gagy felé menjen utána. Ő „oda is fogott”, de mivel gazdája másfelé ment, nem találta. Ezért öklelte őt „hegyes törével mód nélkül és ok nélkül is”. A széki bíróság mindkettőjüktől bizonyítást kért.

15 *USzL*. II/11. 1-2.

16 Lásd a 17. számú jegyzetet.

17 „Vastag, szürke, barna vagy fekete, ványolt posztóból készült, zsinórdíszes kabátféle, székely felső” *L. Magyar Néprajzi Lexikon*. Főszerkesztő Ortutay Gyula. Ötödik kötet (Szé-Zs). Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó, 72.

ANNO DOMINI 1632

A felperes, Szász András, Énlakán lakó nemes ember, ügyvédje, lengyelfalvi Orbán Péter által azért hívta törvényhez az alperes, ugyan Énlakán lakó nemes nagyobb Fülöp Andrást és fiait, Jánost, Andrást és Istvánt 1632. Vízkereszt nap (jan. 6.) tájban, mert azok *armatis manibus* (fegyveres kézzel) éjszaka rátámadtak. Az elmúlt, 1631. esztendőben Szent Mihály nap (szept. 29.) táján, ugyancsak Énlakán, a Vészi Dániel veres drabant házánál, éppen akkor, amikor búcsúzni készült („ott való mulatásomból mikor búcsúznám”). A felperes szavai szerint az alperesek „hátam megett elé jövőn, úgy ütének, hogy egy padon mindjárast által esém, és ott az mint akartak úgy vertek”. A rajta *patralt potentiaért* (véghezvitt erőszakért) az alpereseket főbenjáró bűncselekménnyel vádolta („minden javoknak elvesztésén vannak”), s mert a földre is leverték, a törvény szerint egyenként 24 gíra bírságon maradnak.¹⁸ A fájdalomért 50 forint kártérítést követelt. Az egyik alperes, nagyobb Fülöp András, közvetlenül nem vett részt a tettlegeségben, „de egy értelemben volt [...] a fiaival”. Ez a felperes szerint kitetszett abból, hogy a szállása kapujában „lesett”. Az erőszaktevés énlaki nemes Bándi Ferencné Zsófia asszony öröksége, másfelől ugyancsak énlaki Német János veres drabant, „ki most kék gyalog”¹⁹, öröksége szomszédságában történt. Később újabb szomszédokat (Bálint Péterné veres drabant asszonyt, Énlaka utcáját, Vas István ugyancsak veres drabantot) nevezett meg a felperes, aki az énlaki bíró, Kovács István nemes ember elejében hívatta az alpereseket, de az „meg értvén az dolgot, nem tön törvényt, hanem a Székre bocsáttá ez *causát* (peres ügyet)”. 1632-ben a felperes meg is üzentette Farkas Ferenc széki vicekapitány által, hogy az alperesek *cirkálásra* (a széki tiszték vizsgálatartásakor) tartoznak vallomást tenni.

18 A törvénykezési jegyzőkönyvekben szereplő bírságokat és díjakat rendszerint az 1555. évi székelyudvarhelyi *Konstitúció*ban rögzített székely jog alapján szabták ki. L. Kordé Zoltán: *A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről*. Csikszereada, 2001, Pro-Print Könyvkiadó, 209–217. A XVI–XVII. századi székelyföldi bíraskodást azonban „a magyar jog és a székely jog egyidejű alkalmazása jellemezte”. Ennek megfelelően mind a prókátorok, mind az ítélethozók gyakran hivatkoznak a *Decretumra*, vagyis Werbőczy István magyar jogot rögzítő *Hármaskönyvére* is (SzOkl. III. 24).

19 Vagyis a fejedelmi testőrség tagja. Egyenruhájuk kék színe után nevezték őket „kékeknek”, kék drabantoknak. L. B. Szabó János – Somogyi Győző: *Az erdélyi fejedelemség hadserege*. Budapest, 1996, Zrínyi Kiadó, 42.

Az alperesek ügyvédje patakfali Ferenczi Balázs deák replikájában elmondta, hogy amely *factumért* (büntettért) ügyfelét, Fülöp Andrást a felperes keresi, abban az „semmit sem cselekedett”. Hogy kiáltást hallott, ágyában fekve, csak egy ingben, úgy szökött fel s ment „az dolognak látására”, nem „gonosz végre” ment oda, s nem is cselekedett semmit. Természetesen a verekedést sem látta, de „ha lőtt volna is valami”, amit ő nem tud, a felperes az oka minden *disturbiumnak* (zavarkeltésnek), s ez be fog bizonyosodni. A Szék mindkét felet bizonyításra kérte fel.²⁰

A felperes, Váraljai István, Küsmődön lakó nemes ember és kis Vitális János alperes, Martonosban lakó veres drabant 1632-ben, Húshagyókedd táján bizonyos *contractus* (szerződés) felől pereltek, amely még az elmúlt 1621-ik esztendőben kelt, Szent Márton nap (nov. 11.) tájban. E szerződésben abban állapodtak meg a felek, hogy tizenkét esztendeig együtt lagnak, és e végre a felperes egy hűgát („ki immár megholt”) adta az alpereshez. A kereset szerint a felek a szerződésben azt rögzítették, hogy mind az alperes örökségét, mind a felperesét „együtt bírják”, és ha valami haszna lesz az örökségeknek, azt együtt költik el. Az alperes a szerződésben foglaltakhoz nem tartotta magát, hanem „valami haszna az maga örökségének, jószágának lőtt, azt mind eppen maga számára tartotta” és csak a felperesét éltek közösön. Annak felette, amikor a felperes „az üdvözült fejedelemmel [Bethlen Gáborral] oda fel [Felső-Magyarországon] hadba volt”²¹, az alatt az alperes a felperes híre s akarata nélkül házától „elköltözött”. És nemcsak a maga „jovait, marháját”, hanem a felperesnek is „sok egyetmását”, úgy mint vas szerszámát, süvegét, búzáját s zabját magával vitte, amelyeket Váraljai István „hűttel való számadással mind vissza kívánt”. Azokat a javait is, amelyek távollétében vesztek el, mert ő akkor az alperes helyett is „úgy ment hadban, mint maga helyett”. Ha volt valami haszna az alperes jószágának az együtt lakásuk alatt, legyen az gabona vagy gyümölcs, annak is „éppen a felét” megkívánta a szerződés szerint. A felperes fogadott volt két bérest, azoknak is mind az övéből fizetett, ezért azt kívánta, hogy az alperes „fele fizetését

20 *USzL.* II/12. 209–210.

21 Bethlen Gábor fejedelem 1623. évi vagy 1626. évi Habsburg-ellenes hadjáratáról van szó. L. Demény Lajos: *Bethlen Gábor és kora.* Bukarest, 1982, Politikai Könyvkiadó, 129–155.

le tegye”, annál is inkább, mert amikor ő hadban volt, az a béresekkal „mind magának dolgoztatott.” Együttlakásuk alatt Váraljainak egy ezüst poharát is eladták, s búzát vettek az árával, ezért annak is fele árát „megkívánta”. Ha pedig az alperes mindezeket tagadná, a felperes törvényt kér és *docealni* (bizonyítani) fog.

Az előadott keresetre az alperes ügyvédje, szentábrahámi Fekete István által replikázott. Elismerte a köztük való „alkolmat”, olyan formán, hogy ő azzal a feltétellel vette el a felperes hűgát, ha a „maguk jovaiban” befogadják. Be is fogadták és együttlétükben, „az mi elkölt, elkölt”, rajta hiába keresi a felperes. Az ezüst pohár árából is csak három forintra vettek búzát a közre, a többbit a felperes magára költötte. Ami javai az alperesnek voltak, azt ő közre nem bocsájtotta, amit jóakaratóból odavitt a felperes házához, csak azt hozta el, mert „szabad volt vele”.

Feleletében a felperes továbbra is igazát hangoztatta („Én meg bizonyítom, hogy úgy volt az *contractus*, hogy ő is közre bocsájtson mindeneneket.”), de az alperes állította, „hogy nem bocsáttá ő közre a maga jószágát, se annak hasznát”. A Szék mindkettőjüktől bizonyítást várt.²²

A felperes, bágyi Balácsi János veres drabant, az ugyancsak bágyi alperest, Orbán Péter *primipilust* (lófőt), 1632. Szent Kereszt felmagasztalás napja (szept. 14.) körül azért kellett a széki bírák elé citálnia, mert ráment egy földjére (Bágy határában „mely tartományt hínak Kőhöz tartónak”, Zólya Pál szántóföldje és Dáné Ferenc szántóföldje szomszédságában), és készen megaratott zabjából „egy kalongyát és 14 kévét elvitt”. A gazdaasszony, Balácsi Jánosné Török Margit ugyan oltalmazta az alperestől, hogy „ne vigye el a zabot, miért, hogy hozzá való jussát nem tudta”, de az alperes „ahhoz is vasból csinált dárdát fogott és öklelni akarta”. A felperes, amiért az alperes ráment a földjére és *potentiose* (erőszakkal) zabját elvitte, a nagyobb hatalmaskodás (*maior potentiae*) vétke alatt szerette volna törvény elé állíttatni. Ugyanakkor azt is megkívánta, hogy az elvitt zabot az alperes *restituálja* (adja vissza), azonfelül, „miért, hogy a gazdaasszonyhoz fegyvert fogott öklelni is akarta”, az alperesen a halálakarásnak (gyilkosság szándékának) terhét is kereste, azaz 24 gíra bírságot követelt. Az alperes

22 USzL. II/12. 217–218.

prókátora, a karácsonyfalvi Karácsonyfalvi Ferenc azt válaszolta a felperesnek, hogy ügyfele nem vétkes, mert a sajátjáról vitte el a zabot, ugyanis szóban forgó földet ő bírta, s ha kell *doceál* (bizonyít) is felőle.²³

A felperes, Egyed János, Agyagfalván lakó nemes ember 1632. Szent Mihály nap (szept. 29.) tájban citálta az ugyancsak agyagfalvi nemes Sándor Mihályné Ilonát a széki bíróság elé. A prókátora, lengyelfalvi Orbán Péter szerint azért, mert az alperes őt „czigánnak” mondta. Ugyanis a felperesnek volt egy nénje Bögzöbzen, felső Farkas Ferencné, aki „adott volt valami számos méheket itt Udvarhelyszékben Udvarhely lakó Magyar Györgynének”. Az alperes azzal rágalmazta meg a felperest, hogy ő „azoknak az eladott méheknek a jóvát” eladás után kiválogatta és rosszakat rakott helyükbe. A felperes természetesen az „orságot [...], kiért halált is érdemlett volna”, tagadta, és azt kívánta a törvénytől, hogy mivel az alperes ártatlanul *diffamálta* (hírbe hozta, rágalmazta), fizesse meg annak a díját. A bírák bizonyításra szólították fel a feleket.²⁴

A Fenyéden lakó felperes, nemes Molnár János azért citálta a széki bírái elé az alperest, az ugyancsak Fenyéden lakó Nagy Balázs veres drabantot, 1632. Szent Ferenc nap (okt. 4.) tájban, mert az ártalmas szókkal illetve, jámbor emberek hallatára *orvnak* (tolvajnak) nevezte és lopással gyanúsította („te or beste kurva fia elloptad a más ember láncát”). Továbbá azt is állította az alperes, hogy a juhok tejének megmérésekor a felperes miatt minősítették gyengének két juhát („te czigán beste kurva fia, te miattad veték ki két johomot, hogy túrót nem adának rea”). A felperes azt kívánta a törvénytől, hogy ha az alperes „mondásának”, ártalmas szavainak jó okát nem adja, nyelve „mettessék ki érette”, s mivel őt „kereszténységétől megválasztotta”, marasztalják el és az alperes fizessen neki fájdalomdíjat szitkozódásáért, mert ő „sem or, sem czigán”. A Szék mindkét felet bizonyításra szólította fel.²⁵

A felperes, Szász Lénártné Barbara asszony, [Székely]udvarhely városában lakó adófizető, azért folytatott pert – ügyvédje, Szombatfalvi János deák által –, az ugyancsak [Székely]udvarhely városában lakó alperessel, Kádár Ferenc *primipilussal* (lófővel) 1632-ben, a fenn már

23 Uo. II/12. 193.

24 Uo. II/12. 145.

25 Uo. II/12. 129.

említett nap körül, mert az részegen ráment, „rút, éktelen szidalmakkal” szidalmazta „lélek beste lélek kurvának”. De azzal nem elégedett meg, hanem meg is csapdosta, verte, rongálta, úgyannyira, hogy ha mások meg nem védték volna tőle, életét „fogyatta volna el, mint olyan ittas ember”. A felperes a rajta esett nagy hatalmaskodásért abban reménykedett, hogy fej és jószágvesztést ítél a törvény, avagy az alperes „fél kezének elvágását”. A periratból az is kiderül, hogy az alperes a *potentiát* (az erőszakot) *patrálta* (véghezvitte) „az Udvarhely városán által menő ország útján, mely a piacon megyen alá Szombatfalva felé”. A tetthely szomszédjai voltak: egyfelől Böcskei Márton háza és felesége, Barabás Anna házuk, Márkosfalvi Márton és felesége, Bögözi Barbara asszony házuk, másfelől a varga szín és Udvarhely városának közönséges piaca. A felperes asszony sietett kijelenteni, hogy tulajdonképpen az alperes apját, nemes Kádas Györgyöt hívta, kereste azért, hogy megkérdeje, „ha felel a fia felől”, mert ha nem, fiát idézi törvény elé, de választ nem kapott. Az utóbbi ügyvédje, máréfalvi Nagy Pál által azzal mentette magát, hogy sem őt, sem a fiát a felperes az ügybe nem citálta „ergo [tehát] nem tartoznak okot adni” távolmaradásuknak. A felperes jelezte, bizonyítani fogja, hogy citálta a fiát és büntetéssel fenyegetőzött, mire az alperes hasonló választ adott.²⁶

ANNO DOMINI 1633

1633. Szent György napja (ápr. 24.) táján a felperes, néhai Kénosi [Sándor] Pál deák özvegye, Jó Kata, prókátora [homoród]karácsonyfalvi Karácsonyfalvi Ferenc által a bágyi bírót, Török Mátét citálta a törvény elé, mégpedig falustól. Ugyanis egy leányát, Sándor Borbála asszonyt, akit kénosi Kovács István lófőnek ígért házastársul, azelőtt való nap, amelyen a lakodalom lett volna, ismeretlenek, híre nélkül és kedve ellen éjjel, titkon, Bágyba szöktették. A felperes ezért arra kérte az egész falut, hogy bűnöst nevezzenek meg és állítsanak elő, ellenkező esetben a törvény szerint keresete az egész falun marad. Vagyis kárát ők kell, hogy megtérítsék. Többek közt annak díját, hogy ő már valamennyi atyafiát a lakodalomra behívatta („kik voltak 50 számúan”). Ezenfelül a vőlegényét is, aki „emberségesen az hagyott napra” házához eljött „násznépével és nyoszolyóval”, de a menyasszonyjelölt elszöketeése következtében a lakodalomra nem kerülhetett sor, s így a vőlegény

a felperes „ígéretében megfogytatkozva” minden költést és fáradságot rajta kért számon. Többek közt saját násznépének („kik voltak ötven ketten”) és annak a hatökrű szekérnek a költségeit is, amelyet a leány „egyet-másáért” küldött.

A felperes asszony, prókátora által, gyanúsítottjait is megnevezte, sőt keresetéből az is kiderült, hogy a szöktetést jó előre megtervezték. Először is a fő kitervezője bágyi Zólya Gergely, „magától kötést tett ugyan bágyi Balácsi György fiával, Istvánnal”, hogy Sándor Borbálát ő „oda szerzi”, ha Balassi István elveszi. Másodszor a felperes asszony azt állította, hogy Zólya Gergely már korábban megmondta neki, hogy hiába ígérte el leányát másnak, „mert harmadnappal elébb a lakodalomnál elviszi”, melyet végbe is vitt, mind a felperes, mind pedig a vőlegény atyafiainak „nagy rettenetes” gyalázatukra. Ezért kártérítést követeltek, s az anya leányát is „kezébe” kívánta.

Az alperes, a falu képében eljáró bágyi bíró, bűnösöknek többeket is kiadott: Zólya Gergelyt, kis Zólya Mihályt, Jó Ferencet, Jó Mártont, hogy mentsek és *expurgálják* (mossák ki) magukat a vádból. A többi közül nagy Zólya Pál, Zólya János, Zólya Mihály, Zólya Lukács és Balácsi Márton el is mentették magukat, hogy az „emberlopásban” nem bűnösök. A perbe beleavatkozott mint tiszt, Farkas Ferenc széki vicekapitány is, de annak végső kimenetelét nem ismerjük.²⁷

A felperes, bibarcfalvi néhai nemes kisebb Tókos György özvegye, nemes Kénosi *alias* (másként) Máté Judit 1633. október 2-án citáltatta törvénybe az ugyancsak bibarcfalvi nemes Tókos János alperest. A felperes ügyvédje, a máréfalvi Nagy Pál által a széki bíróságon ügyfele nevében előadott keresetet elolvasva nemcsak a per okát ismerjük meg, hanem azt is megtudjuk, hogy a korabeli Bibarcfalván milyen pompával kísérték az elhunyt lófőt az utolsó útjára: „Ugyan *eadem anno et die prenotata* [a fenn megírt évben és napon]; Az Istenben el nyugut meg nevezett szerelmes hütös uramot akarván az földnek az ő Anyjának megadni és kicsin állapotunk szerént tisztességesen temetni; Hideg teteminek utolsó tisztességére földünknek szokása szerint azon üdvözült uramtól elmaradt [...] kék szőrű lovát fékbe, nyeregbe és egyéb szerszámba felöltöztetvén, ugyan bibarcfalvi [...] nemes Osvát Máté ez dologbeli szolgálatot magára vállalván, páncél-

27 USzL. II/13. 335–336.

ban, sisakban felöltözvén, mely fegyver is azon *denominált* (megnevezett) szegény uramtól maradt el; Azon meg nevezett lovon temetések szegény uramnak koporsóját és hideg tetemít az temetőhelyre késérte.”²⁸ Osvát Máté szolgálatának eleget is tett, de amikor „késérő útjából azon felöltöztetett lovon” a megboldogult háza felé tért volna, az alperes, Tókos János „útját meg állotta, és az lónak fékit fogván *violenter* (erőszakkal) mind lovat szerszámostól s mind az megírt Osvát Mátét bevitte maga házához”. Az özvegy a „lovat, szerszámot” megkérte „törvényre, kezesre”, de az alperes „meg nem adta”, hanem magánál tartotta. Ezért a felperes asszony már nemcsak a felszerszámozott lovat követelte rajta, hanem három-három gíra bírságot is mindazon napokra, amióta az alperes az elhunyt javait magánál tartotta. Ugyanakkor keresetében nem mulasztotta el hangoztatni, hogy „az egész keresztény világba sehol itt nem hallani, hogy valakit ilyen utolsó tisztessége idején így *spoliáltak* (fosztották) volna, elmaradt javaitól, mint az én szegény uramat”. Holott az alperes az elhunytal *divisus* (osztályos, vagyis megosztott) atyafi lévén, annak sem lovához, sem szerszámához semmi köze nem lett volna, mint ahogy *Decretom*nak az I. rész 99. cikkelye arról rendelkezik.²⁹ A perben több tanút is kihallgattak, akik részt vettek a temetésen. A hiányos tanúvallatási jegyzőkönyv szerint többek közt a 26 éves bibarcfalvi nemes István deákot, a 27 éves fülei nemes Fosztó Istvánt és a 32 éves száldobosi nemes Ferencz Pált.

István deák azt vallotta, hogy mikor felmentek a temetésről Tókos György házához, már „vetekedék vala” Ferenczi István Tókos Jánossal, hogy „miért olyan mód nélküli dolgot követ”. Ezalatt a frissen megözvegyült asszony, Balázs deák által „törvényre, kezesre kérte” meg a lovat szerszámostól, majd a szolgáját is elküldte, hogy ha megadják, elhozhassa. Tókos János azonban a ló kiadásának fejében, olyan „kötést” kívánt Tókos Györgynétől, „hogy az lovat ki nem veszi a jószágból”. Tókos Györgynek ilyen „nem ada”, hanem elküldte Fosztó Istvánt és István deákot, hogy törvényben citálják Tókos Jánost. A többi tanú is hasonlóan vallott.³⁰

28 A felszerszámozott ló és a páncélba öltözött lófő az elhunyt „méltóságát, vitézi állapotát” jelképezték. Bíró Vencel: Az erdélyi fejedelmek temetkezése. In *Ódon Erdély. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Válogatta, sajtó alá rendezte, szerkesztette, az előszót írta és a jegyzeteket készítette: Sas Péter. Budapest, 2004, Neumann Kht., 74–91.

29 Lásd a 17. számú jegyzetet.

30 *USzL*. II/13. 83–86.

A perben, [Székely]udvarhely városában először viceszéken 1633. október 31-én hoztak ítéletet, Farkas Ferenc vicekapitány és Udvarhelyszék *assessorai* (ülnökei). A felperes keresetén hagyták az alperest és végrehajtókat (felsőboldogasszonyfalvi Incze Jánost, bardóci Jánosi Istvánt, száldobosi Ferencz Pált és Borbát [Istvánt], olaszteleki Barta Pétert, Keresztes Illyést és Markó Pált, kisbaconi Benedek Keresztélyt, bibarcfalvi Osvát Birtalant és Mátét, Gál Andrást és Gergelyt, valamint István deákat) rendeltek ki rája.³¹ Az alperes azonban valószínűleg fellebbezett, mert a peresek 1634-ben is megjelentek a törvény előtt.³²

ANNO DOMINI 1634

A felperes, László Pálné Erzsébet asszony, Jánosfalván lakó nemes személy, prókátora, agyagfalvi Goró Miklós által citálta törvény elejébe 1634. Szent Margit asszony napja (júl. 13.) körül az alperes abásfalvi nemes Zsigmond Mártont. Mégpedig azért, mert a felperes asszony első ura, Zsigmond Pál testvére volt az alperesnek. Együtt laktak osztozatlanul, de az „Isten ez világból ki szólítván” az asszony urát, annak minden javai rá, mint özvegyre maradtak. Mindezek felől meg is alkudtak az elhunyt testvérevel, Zsigmond Mártonnal, de az időközben meggondolta magát s meghagyta a [homoród]szentmártoni papnak, hogy arról az alkuvásról írt levelet ki ne adja, mert nem tartja az ahhoz magát. Az özvegyasszony azonban nem hagyta annyiba a dolgot. Azt mondta, „minden elvégzett dolognak patvar az kötele”, s törvény elé idéztette egykori sógorát, követelve „mindenféle marhákból” az ő részét: lóból, ökörből, ménes lóból, juhokból, disznókból, házi eszközökből, vas szerszámból, szekér szerszámból, cséplett és csépeletlen búzából, zabból. Hasonlóképpen szalonnából, sajtból. Az asszony az ura „testamentom levelét is meg kívánta”. Az aranyról, pénzekről, tallérről, ezüst marhákról pedig „hittel való számadást” követelt. Arról a készpénzről is, amely az ura halála után maradt kezénél, s kit a sógor elvett tőle. Követelt ugyancsak egy palástot, amely a néhai ura anyjáról maradt rá, azt is a jegyruhájával együtt „magának kívánta”. Hogy milyen eredménnyel, nem derül ki a keresetéből...³³

31 Uo. II/13. 453

32 Uo. II/13. 86.

33 Uo. II/13. 337.

A felperes, [homoród]szentmártoni Bíró János nemes ember, prókator, agyagfalvi Goró Miklós által, 1634-ben, ugyancsak Szent Margit asszony nap (júl. 13.) tájban citáltatta törvény elé az alperes Fekete Mátyásné Kata asszonyt, recsenyédi drabant személyt, a fia, Mátyás, *alias* Fekete György vétke miatt, aki még ekkor gyerekszamba ment. Az alperes asszony fiának bűne a felperes szerint az volt, hogy a [homoród]szentmártoni „kastélyban”³⁴ lévő háza és bástyája ereszenek padlását „felvetette, feszítette”, mivel az azon levő lakatot fel nem nyithatta („még kését [is] az lakat nyitáson el törte”), s onnan másfél köbölnyi szilvát elvitt, „úgy mint két úttal”. A legényke a *potentiat* (hatalmaskodást) először Szent Gergely pápa napja (márc. 12.) körül, másodszer Húsvét táján cselekedte. Bíró János „kastélyban” levő kifosztott bástyájának szomszédja volt „mindkét felől az falu Sz[ent]márton falva bástyája”, s maga a templom is. A nagyobb baj az volt, hogy a szilva mellett elvittek – Bíró uram állítása szerint – a „bástyában való házából” egyebet is. Mégpedig egy kis ládát, melyet egy barátja bízott rá, hogy gondját viselje, s melyben értékesebb dolgok voltak: patyolat, keszkenő, egy zabla, egy kengyelvas, egy csizmára szegező sarkantyú, diribdarab bársony kamuka, örölt bors, szegfű[szeg], gyömbér, ezüst gyűrű, zefír arany. Egyéb, sok egyet más, apróság volt a ládában, amelyek állítólag többet értek volna 25 forintnál. A felperes a láda eltűnésében is Fekete Mátyásné Kata asszony György nevű fiára gyanakodott, és készen állt bizonyítani („fejére rakni”) a törvény előtt is, hogy ő cselekedte a ház feltörését, a vétkesre kemény ítéletet követelve („fél keze el vágattassék és azután feje is elessék érte”).

34 A homoródszentmártoni templomvár 1613 után épült. Lásd: Jánosfalvi Sándor István: *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett I. Utazás a Külső- vagy Nagy-Homoród mellett*. Sajtó alá rendezte: Benczédi Pál. Kolozsvár, 1942, Minerva Rt. kiadása, 45–65.; Kelemen Lajos: Adatok öt székelyföldi unitárius templomkastély történetéhez. In *Művészettörténeti tanulmányok*. I. Bukarest 1977, Kriterion Könyvkiadó, 214., 217–218.; Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981, Kriterion Könyvkiadó, 170–174.; Gyöngyössi János – Kerny Terézia – Sarudi Sebestyén József: *Székelyföldi vártemplomok*. Budapest, 1995. 129–134.; Gyöngyössi János: *Székely templomerődök*. Negyedik kiadás. Székelyudvarhely, 2013, 68–71. 2011–2014 között Sófalvi András régész (Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely) vezetésével régészeti kutatások folytak itt. Ezek „eredményei megerősítették, hogy a templomvár kiépülése két évtizedig elhúzódott”. L. Tóth Boglárka – Sófalvi András – Botár István – Grynaeus András: Udvarhelyszéki templomtornyok és történeti faszerkezetek dendrokronológiai keltezése. In *Lustra*, II. évf. (2015.) 1. szám, 9–10.

Az alperes tagadta, hogy ő semmit nem hatalmaskodott, s amit a felperes *proponál* (előterjeszt), abban semmi vétsége nincsen, ez ki fog bizonyosodni, és egyébként is meg fogja magyarázni. A törvény mindkét felet bizonyításra kérte fel, s ennek érdekében több szentmártoni és szomszéd falusi tanút is kihallgattak. A vallomásukból kiderül, hogy több gyerek is részt vett a „szilvalopásban”.

Kobori András, abásfalvi lófő renden lévő tízéves gyermek vallomásából megtudjuk, hogy mikor a Boka György fiával [Gergellyel] hívta a pap szolgája [Fekete György], hogy hozzanak „egy edényt ki a kastélyból”, ő nem akart bemenni, de addig hívta, hogy végül mégiscsak bement. Mikor látta azonban, hogy a Bíró János bátyájába akar bemenni, „oda akar felhágni”, ő maga visszatért. Meg is szidta a pap szolgája érette, hogy „hova mégy beste kurva fia, meg raklak én”. Ugyan aztán kijött s mondta, hogy a „deszkát felfeszítették, de nem mehettek be”, ám ő nem látta, és azt sem, hogy „szilvát is hozott volna”.

Felszegi Lukács, gyalog renden lévő 12 éves tanú azt hallotta a pap szolgájától, hogy Boka György fia „feszítette fel a deszkát”. Ő ráhágott, hogy ropogni kezdett a deszka, úgy ugrándoztak le aztán. A tanú egyebet nem tudott. Nem látta azt sem, hogy „hoztak volna szilvát, vagy egyebet ki” a kastélyból.

A 15 éves Ferencz Tamás, lófő renden lévő tanú ugyanazt vallotta, mint Felszegi Lukács.

Az ügyben a helybeli tanító (*rector scholae*), a 29 éves Papolci György is megszólalt, de semmi bizonyosat nem tudott mondani, csak azt, amit másoktól többször is hallott, hogy a pap szolgája bontotta fel az ereszt. Először hallotta [Bíró] Pál deáktól, a Bíró János fiától, s ugyancsak Bíró Jánosné asszonyomtól. Utána a gyermekektől ugyanazt, hogy a Boka György fia és a pap szolgája bontotta fel az ereszt. Úgy volt-e vagy sem, azt nem tudta. A saját szolgája [Kóbori András] is mondta, hogy igen szidta a pap szolgája „lélekkal”, hogy egyet nem értett velük, s ezért öléssel fenyegette. Ugyancsak tőle tudja, hogy a Ferencz Tamás fiát is hívta a pap szolgája „szilvára”, de az sem ment el vele. Hallotta továbbá azt is, mondák a gyermekek, hogy szilvája van [az] ágyában, de „hol vette, azik sem tudták”.

Ezek után újabb tanúkat hallgattak ki.

Sós Pál drabant megesküdött, hogy semmi sem látott. Boka Gergely, mintegy tízéves gyermek vallotta: látta, hogy a padlást csákányával

felvonta Fekete Mátyás fia, György, be is nézett a házban, de odaszorult a nyaka. Vele vonatta el a deszkát a nyakáról, mert alig „hirczel vala el” (hörögött/sípol a melle). A tanú tudta azt is, hogy a gyanúsított a [kénosi] „Gál Ferenc uram bástyájában is felhágott és a puskaport ellopta”.

Boka György, 43 éves tanú csak annyit tudott, amennyit az előtte szóló gyermek, azt is tőle.

Bencze Boldizsár a padlás felhányását látta, „és az szilvában is, hogy elvittek”, mert Bíró Jánosné megmutatta neki, hogy hol mentek be és vonták fel a padlást.

Keresztes Gergely gyalog puskás is látta azt, hogy „fel volt vetve a padlás és a szilvában is elvittek volt”. Mutogatta neki mindezeket Bíró Jánosné, de ki cselekedte, ő sem tudta.

Ferencz Bálint hallotta, hogy „mondta a gyermek, Boka *Geczi*, hogy Fekete György vetette fel a padlást”, de különben nem tudott semmit.

Ferencz Tamás nem vallott semmit, mert egyszer már megfelelt. Kénosi Kovács Miklós azt hallotta Kóbori Andrástól, hogy az ő kését Fekete György „az lakaton törte el”. Ferencz Márton drabant látta egykor [Fekete Györgyöt], hogy Bíró János bástyáján „az könyöklőn ki szökvén, beszélget vala alá” Miklós Tamással, a karácsonyfalvival, „hogy [a] kertet [a templom körüli kerítést] fedék vala”.

1634. júl. 26-án utasították a széki tisztek a felperest, hogy a „bizonyások mellett” ő is esküdjön meg arra, hogy az alperes asszony fia cselekedte a bástyája feltörését, és őmiatta vallott kárt.³⁵ Hogy ezt megtette-e vagy nem a felperes, az nem derül ki a rendelkezésünkre álló törvénykezési jegyzőkönyvekből. Azt azonban tudjuk más forrásból, hogy az alperes sem kezét, sem fejét nem veszítette el, ahogy a felperes kívánta. Nevével jó egy év múlva Kovács Bálint deák által az 1635. november 18-án Homoródszentpálon összeírt udvarhelyszéki hadkötelesek jegyzékében találkozunk, amelyben Fekete György és testvérei, Ferenc és András, mint „egy kenyéren élő” régi gyalogpuskások (*pedites pixidarii veterani*) szerepelnek Recsenyéről.³⁶

35 USzL. II/13. 379–383.

36 *Székely Oklevéltár. Új sorozat V. Székely népesség-összeírások 1635.* Bevezetéssel és jegyzetekkel közléteszi: Demény Lajos. Kolozsvár, 1999, Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 228.

Cseke Gábor

UTAZÁSOK RÉGEN VOLT KÉZIKÖNYVEKBEN

1.

1900 januárjából származó újsághírben olvashatni, hogy „*a most kezdődő év folytán tehát a még forgalomban lévő 5 frtos és 50 frtos államjegyek el fognak tűnni a forgalomból s részint öt koronás ezüstpénzek, részint 10 koronás bankjegyek fognak helyükbe lépni. Új-évtől kezdve most már mindenütt koronákban számítanak.*” (huszadikszazad.hu)

Az új század ezek szerint pénzügyi cezúrát is jelent, aminek viszont még nyomát sem leljük abban a Kincses Kalendáriumban, amit „a gyakorlati élet általános útmutatójaként” dobott piacra feltételezhetően még az új évszázad beköszönte előtt Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata (VIII., Röck Szilárd-utca 4. szám).

Az antikká kopott-öregedett kalendárium kalandos úton jutott birtokomba, s amikor belelapoztam, azt láttam, hogy benne még minden árjegyzék, reklám, hirdetés, a feljegyzésekhez külön biztosított naptári rovatok forintban és krajcárban tartják nyilván az árakat.

Ez sugallta, hogy a jelenkori ember szemével próbáljam meg némileg szűrőpróbaszerűen szemlélni azt, amit e kalendárium anyagiakban és szellemiekben átmentett az éppen lezáruló tizenkilencedik századból.

SZOBOR, 5 FORINTOS HAVI RÉSZLETRE

Mindjárt a címlap bal belső lapján oldalas reklám hirdeti a hamburg-amerikai hajójáratot: közvetlen német posta- és gyorsgőzhajó szolgálat, Hamburg–New York via Southampton és Cherbourg, tengeri út krlbl. 6 nap. A társaság hajóaja áll 75 nagy óceánjáró gőzösből, összesen 406.600 tonna térfogattal. Majd a Hamburgból kifutó útvonalak következnek, az amerikai földrész valamennyi fontosabb célállomásába, északra és délre egyaránt.

Mint tudjuk, a Titanicot nem ez, „a világ legnagyobb gőzhajós társulatának” tartott szolgálat működtette, korábbi fénye tehát a világszerte ismert tragédiáig már érezhetően leáldozhatott.

És vajon mi lett a „Könyves Kálmán” Magyar Irodalmi és Könyvkereskedési Részv.-társ. Budapest sorsa, aki akkor divatos, nagy hírű festmények reprodukcióit kínálta „passe-partout nélkül, a művész vázlata után készült aranyozott keretben” 30, „passe-partout-val, ugyanolyan keretben” 36 forintért? A csomagolásért még két újabb forintot számoltak fel, s havi részletfizetés lehetőségét is kilátásba helyezték.

Hasonló módon népszerűsíti a kalendárium Zala György nevezetes budavári honvédszobrának ércbe öntött, kisebbített alakú változatát. *„Fémталapзату szobor: 60 frt; fehér márványталapзату 70 frt. Magassága talapzattal 75 cm, talapzat nélkül 52 cm... A magyar szoba mindeddig nélkülözött oly művészi becsü alkotást, mely a magyar képzőművészet maradandó becsü alkotását viszi be falai közé. De szűkölködtek ilyenben egyesületi helyiségeink, a tanácskozó-termek és az iskolák is. Ez a minden ízében magyar műemlék, melynek sikerült voltát a sajtó egyhangulag elismerte, e célra kitünően fog szolgálni. Megszerezhető 5 forintos havi részletekben is. Megrendelések Lampel Róbert (Wodiáner F. és Fiai) cs. és kir. udv. könyvkereskedésébe, Budapest, Andrásy-ut 21. címzendők.”*

Lampel Róbert üzletére pedig 1904-ben is találni utalást korabeli lapokban, ami azt jelenti, hogy az új század elején még prosperált. Hiszen ugyanő az, aki kiadja a Radó Antal szerkesztésében az igen népszerű Magyar Könyvtár című füzetes sorozatot, amelyben a magyar- és a világirodalom jelesei, az irodalmi jelenségeket elemző legfontosabb anyagok olcsón megjelennek. Igaz, hogy a Lampel-vállalkozást még a századforduló előtt Wodianer Fülöp, az egykori negyvennyolcas debreceni kormány hivatalos nyomdása és bankjegypréselője vásárolta meg, de 1899-ben ő maga is elhunyt, fiai pedig még negyedszázadon át viszik tovább az üzlet fényét, náluk jelent meg ugyanis a legtöbb korabeli iskolai tankönyv, népszerű és ismeretterjesztő kiadvány. A vállalkozást végül a Franklin Társulat kebelezi be. A Kincses Kalendáriumban jelen van a Magyar Könyvtár 1899. augusztus haváig megjelent 123 füzetének a pontos listája, megrendelési útmutatóval, miszerint *„Egy-egy szám ára 15 kr. Minden füzet egyenként kapható.”*

Ugyanez a kalendárium hirdeti, hogy *„Sikkes egyenruhákat cs. és kir. és m. kir. tábornokoknak, törzs-, fő- és altiszteknek, önkénteseknek, valamint vasuti hivatalnokoknak és postatiszteknek, csendőrségnek, tűzoltóknak, pénzügyőröknek és anyakönyvvezetőknek készítenek Blum és Társa Budapesten, IV. csak Sütő-utca 2.”*, továbbá reklámokat találunk gumi-

babákra és játékszerekre, mindenféle „lapdá”-ra, dicsérik a Kwizda fluid gyógyerejét, illetve Buziás gyógyfürdőt, ahová vasúton jut el a rászoruló páciens, s ott kényelmes lakások, ízletes konyha, villámvilágítás és jó zenekar várják, dr. Szerényi Gyula tulajdonossal és igazgató-főorvossal egyetemben...

KRONOLÓGIA ÉS ÖRÖKNAPTÁR

Ám hagyjuk a hirdetések már akkor mindent rózsaszínben ábrázoló világát, bár igaz, hogy az a néhány oldal, amit idáig fellapoztunk, maga a tömény gazdaságtörténelem, s lássuk a „tartalom rövid foglalátát”:

A család. – Örök naptár. – Időösszehasonlító tábla. – Az 1900-iki esztendő. – Az 1900. év kronológiája. – Vásárok. – Naptár az 1900-iki esztendőre. – Magyarország története dátumokban (1711–1825). – A XIX. század története. – A világ tengeri hadereje. – A magyar honvédség fegyvere. – A föld. – Európai uralkodók gyermekei. – A magyarok története (a királyok arcképcsarnokával). – Rendjelek. – Idegen szavak gyűjteménye. – Pályaválasztás. – Vívás. – Krokett. – A gyermek gondozása. – Kutyaidomításról. – Ujságok. – Színházak.

A tartalom után mindjárt néhány üres, rovatokra osztott oldalt találunk a család számára, feljegyzendő a születéseket, keresztelés, bérmlás, az első szó, az első fog, az első lépés, a házasságok időpontjait, a születésnapokat, emlékezetes évfordulókat, a szülők testalkatát, súlyát, beoltásának adatait, ugyanezt a gyermekekről is, mellette gyakorlati útmutatóval, hogy miként is készítsünk családfát.

Ha az 1900. év kronológiájában tallózunk, úgy többek között meg tudhatjuk azt, hogy ez az:

- 5347-ik év a vízözön óta,
- a 903-ik Sz. István magyar trónra jutása óta,
- a 659-ik a tatárok győzelme óta a magyarok felett,
- a 408-ik Amerika fölfedezése óta,
- a 189-ik a szatmári békekötés óta,
- a 105-ik Martinovics és társainak összeesküvése óta,
- 93-ik a vasuti lokomotiv első kísérletei óta,
- 40-ik Széchenyi István gróf halála óta,
- 6-ik Kossuth halála óta...

Akit az akkori védőszentek érdekelnek, ugyanott megtudhatja, hogy a magyar sz. korona alá tartozó országokban a következők:

Magyarországban: Szent István (aug. 20.)

Erdélyországban: Szent László (jún. 27.)

Horvátországban: Szent Illés (júl. 20.) és Szent Rókus (aug. 16.)

Tótországban: Szent Iván (jún. 24.)

Dalmátországban: Szent Spiridon (dec. 12-én az ó-naptár szerint)

Magyar tengermelléken: Szent József (márc. 19-én) és Sz. Vid (jún. 15-én).

Négy oldalon át üres sorok várták a kalendáriumban a boldog tulajdonos beírni való könyvtárjegyzékét, majd a kiadós, könyvelési adatoknak is helyet adó naptár-rész után érdekes bemutató összeállítást olvashatunk a leköszönő 19. századról.

Ennek a terjedelmes fejezetnek tulajdonképpen az a veleje, hogy a huszadik századot megelőző száz év változásai igazából a 18. században gyökereznek, vagyis hogy az idő gyakorlatilag eltéphetetlen, skatulyázhatatlan szövevényben folyik át Európa és a világ életén.

RÖGTÖNZÖTT SZINTÉZIS

A 19. század bár a nagy afrikai felfedezések kora, s ugyanekkor nyílnak meg Ázsia, Ausztrália és Dél-Amerika fehér foltjaihoz vezető utak is a felfedezők – s még inkább a kereskedelemmel hódító utakra vállalkozók – előtt, ezek a küldetések jóval közelebb állnak a 20. századi expedíciók jellegzetesen tudományos-katonai-birodalmi jellegéhez.

Jó példa erre Alexander Humboldt később egész iskolát teremtő expedíciós vállalkozása a 19. század első éveiből. Az összegző írás szerint, fontossága abban áll, hogy *„az addig csak inkább helyi ismereten alapuló földismeret tudományát a természetkutató szemével nézte. Rosszul mondják, hogy ő Amerika második fölfedezője. Nem. Ő a klimatológia és a plasztikai földrajz, a tenger természettanának és a növényvilág földrajzának a megteremtője; ő ismerte meg a vulkánok sorszerinti csoportosulását, a delejes erők helyenkénti különböző intenzitását; az ő kutatásai révén a geológia és a csillagászat, a növény és ásványtan ismeretei mód fölött gyarapodtak.”*

Ez az az időszak, amikor megtörténik Dél-Afrika belsejének módszeres feltárása, illetve Cook nyomán a francia, orosz, német kutatók

versengése a Csendes-óceán szigetvilágának feltárására. Számos országban – pl. Angliában, Oroszországban – valósággal „államföladattá” vált a földrajzi kutatás, az akkor létesült földrajzi társaságok jóval többek voltak tudományos vitakluboknál: akár a gyarmati birodalmak stratégiai vezérkarainak is tekinthetők, amelyek nem a saját szakállukra kutatnak, hanem küldetéseket, megbízásokat hajtanak végre. Ilyen küldetés volt a Niger-probléma megoldására szervezett expedíciók sokasága, amelyekbe – a nem túl gyorsan beköszöntő sikerig – rengeteg pénzt öltek bele. Az első kísérlettől számítva negyven esztendő megfeszített kutatómunka, áldozatos utazókedv kellett ahhoz, hogy a rejtély megoldódjék, s ezalatt egy fél világrész belső titkaira is fény derüljön.

Ipar és közlekedés terén a nagy fordulatokat – a már említett kalendáriumi összegzés szerint – a gőzkalapács, az esztergapad, a hidraulikus sajtó, a varrógép és a lokomotív hozták meg; ez utóbbi valósággal forradalmasította a távolabbi vidékek közötti szorosabb és biztosabb kapcsolatokat, majd hamarosan megteremtette vízi szövetéséget, a gőzhajót is, amelynek kerekés változata után a hajócsavarral működő megoldás jelentette az igazi áttörést és a távolsági utazások, a globálisan is hatékony postajáratok meghonosodását.

Amilyen merészen fejlődtek a műszaki tudományok, úgy kanyarodott el a korszerűség ösvényéről az építészet. A napóleoni kor empire stílusa a császárság bukásával ki is múlt Franciaországban; ámde Németországban, Ausztriában valóságos klasszicizáló építészeti divat honosodik meg ez időben. Magyarország nem követi példájukat, kitart az empire mellett. Angliában ugyanakkor makacsul ragaszkodtak a gótikus hagyományokhoz.

Érdekes formája az anyagi-műszaki fejlődésnek az ipari kiállítások, seregszemlék divatjának az elterjedése.

Magyarországon az első műipari kiállítás például 1842-ben nyílt meg a Redut termeiben, ahol 213 kiállító 298 tárgyat állított ki, a látogatók száma pedig meghaladta a 15 ezret. A négy év múlva rendezett vásáron pedig ezek a számok mintegy megkétszereződtek, ami elárulta, milyen erőteljes lendületet jelentettek a magyar gazdaságnak azok a századközepi, reformkori esztendők. A kiállítások divatja pedig még azokban az években befogta – Budapesten kívül – Nagyszebent, Kolozsvárt, Gyórt, Sopront is.

A Kincses Kalendárium szintézise szerint a 19. század legrohamosabb fejlődési ívét a fotográfia írta le, amelyben úgy tetszik, „*nincs megállapodás. A hiúságot legyezgető arcképező művészetből a tudomány minden ágát hasznosan segítő társ vált belőle. A sokszorosító művészetek terén hatalmas versenytársa lett a réz- és fametszetnek, sőt, hovatovább ki is szorítja ezeket. A gyógyászat, a hadviselés és a mérnöki tudomány pedig manap meg se lehet már a fotográfia nélkül.*”

Ehhez hasonlítható sikertörténet a gyorsírás elterjesztése és mindennapos meghonosítása a közéletben, az igazságszolgáltatásban. Országgyűlési karrierjét a gyorsírás 1840-ben kezdte magyar környezetben, igazi lendületet azonban „*csak az 1875-diki országgyűlés megnyitásakor vett, amikor Kónyi Manó és Fenyvessy Adolf szervezték az országgyűlési gyorsírodát, amely jelenleg a fejlettségnek nagyon magas fokán van*”. (Azóta természetesen tudjuk, hogy a hang- és képrögzítés fejlett műszaki találmányai viszonylag gyorsan háttérbe szorították a némileg a kódolt írás tudományával rokonítható gyorsírást, és egy olyan foglalkozási ág látványos eltűnéséhez vezetett, mely valamikor – a tolmácsokhoz hasonlóan – nélkülözhetetlenné tette magát a közélet legfelsőbb rétegeiben is.)

A 19. század második fele már a felzárkózás és a kibontakozás szakasza volt a megkezdett fejlesztésekben. Sikeres magyar felfedezők és utazók írták be nevüket a tudomány nagykönyvébe: Magyar László, Teleki Sámuel gróf, Kőrösi Csoma Sándor, Vámbéry Ármin, Xantus János, Berzenczey László, Zichy Jenő gróf csak kiragadott nevek a földrajzi felfedezések panteonjából.

A rögtönzött szintézis utolsó passzusa a 20. századot előzetesen megalapozó ipar, közlekedés és technika csúcseit veszi számba, ide sorolván a fapapiros gyártását, a galvanoplasztikát, a különböző gőzjárműveket, a gyújtót, a személy- és teherszállítás ipari megszervezését, a gyutacsot, a különböző lőfegyvereket, a revolvért, a srappelt, a petróleum- és gázmotort, majd mindjárt a benzinmotort is, a mindenféle szerszámgépet, a szivattyúk gazdag családját, a szedőgépet, a szemafort, a fonógépeket, a kötő-szövőgépet, a kábelt, a betűnyomtató telegráfot, a morsét, majd a drótnélküli távirót, telefont, mikrofont, telefonhírmondót, acélipart és leágazásait, mezőgazdasági gépeket, hengeralmot, a petróleumlámpát és a sztearingyertyát, villamos- és acetilénvilágítást, ívlámpát, villamos vasutat, léghajót és repülőgépet.

HASZNOS TENNIVALÓK, HAJÓHADAK, LŐFEGYVEREK

A naptárban minden hónapához megtaláljuk az időszerű tennivalókat a ház és az udvar körül, az istállókban, mezőn, réten, gyümölcsösben, konyha- és díszkertben, szőlőben, pincében, erdőben, vadaskertben, kapunk továbbá csillagjósolást, majd konyhai ajánlásokat, konyhai nyersanyagokkal, illetve négy szezonhoz illő „ételsort”. November hónapra – példának okáért – ez a következő:

„I-ső. Ebéd: Gombaleves. Vagdalt hús lencse-főzelékkal. Libasült vörös káposztával. Túrós és mákos rétes. – Vacsora: Császárhús ecetes ugorkával.

II-ik. Ebéd. Húsleves metélttészttával. Marhahús hagymamártással s rizsszel. Francia módra készült tojásos krumplicsuszka. – Vacsora: Paprikás hal.

III-ik. Ebéd: Karfiol-leves. Töltött káposzta dagadóval. Túrós csusza. – Vacsora: Hidegsült, vaj, tea.

IV-ik. Ebéd: Gyöngye paszuly leves tejfölösen. Töltött paprika paradicsom mártásban. Borjúszelet. – Vacsora: Rántott bárány kovászos (sós) ugorkával.”

Teljes keresztmetszetét kapjuk a kalendárium révén Magyarország és Ausztria haditengerészeti állományának is, külön néven nevezve és meghatározó adataik révén csoportosítva a hadihajókat, a cirkálókat, a torpedó-naszádokat, a jelző hajókat, a vonathajókat, a folyami hajókat, állomás- és követ-hajókat, kikötő és parti szolgálatra való járműveket, tüzér iskolahajókat, matróz iskolahajókat. Itt aztán nincs ám semmiféle titkolózás, legalábbis úgy tűnik, hogy az ember könnyen és nyíltan összevetheti a Monarchia akkori véderejét az angolországi, franciaországi, németországi, olaszországi, oroszországi, spanyolországi, illetve a többi hatalom (Dánia, Görögország, Hollandia, Norvégia, Svédország, Portugália, Törökország, Egyesült Államok, Brazília, Chile, Argentína, Mexikó, Kína, Japán) haditengerészeti erejével, s ha a józan eszére hallgat, akár el is döntheti, érdemes-e tengeri csatát vívnia egyik vagy másik ellen...

Részletekig menően megismerkedhetünk a honvédségnél használatos Manlicher-féle fegyverekkel: az 1890-es ismétlő puskával (leírás, rajz szabadon mellékelve a kalendáriumban), az 1893-as lőszerrel, a felcsatolható szuronnyal, továbbá a 90-es ismétlő fegyverrel. Mindezeket egy és ugyanaz az ember: Manlicher Ferdinánd lovag, mérnök „követte” el, aki az 1848-as forradalom előestéjén született, s a Kaizer Ferdinand

Nordbahn hivatalnokaként élete során számos fegyvert tervezett. Az ő műve egész sor ismétlőfegyver kitalálása, ismétlőfegyverét 1886-ban fogadták el hivatalosan a hadsereg céljaira, s a továbbiakban fel is fegyverezték vele a Monarchia legénységét.

MINDENKINEK EGY-EGY RENDJEL?

Tovább lapozva, néhány oldalas kalendáriumi lecke is vár ránk a rendjelek bonyolult hierarchiájáról, odaítélésük szigorú szabályrendszeréről. Hogy miért kellett tudni a kor emberének az e részbe foglalt egész szabály-szövevényt? Hát ezért:

„Az idő múlik, az ember korban és tisztességben gyarapszik és egyszerre bekövetkezik az az állapot, a midőn majd mindenikünknek meglesz a maga egy-két-három rendjelecskéje, a minék értékét, jelentőségét és természetrajzát akkor illik majd tudni.”

Azt is lelkünkre köti e kis trakta, hogy *„mindenek előtt a gomblyuk szót kell kitörölnünk a rendjel-szótárból. Ausztria-Magyarországon a gomblyuknak abszolúte semmi köze nincs a rendjelekhez, ez a frázis idegenből lopózott be, mert külföldön tényleg a gomblyukban hordják a harmadik vagy negyedosztályú keresztetket vagy csak a csillagot: mi azonban a lovagkeresztet (harmadosztályú rendjel) a bal mellre tűzzük vagy a miniatúrt a frakk gallérján aranylánczon hordjuk”.*

A rendjelek rangsorát sem árt tudni, azt például, hogy melyik kitüntetés süvegeli meg mifelénk a másikat. „Az aranygyapjútól (a katonai Mária Terézia-rendtől) eltekintve rendjeleink sorrendje a következő: Szent István-rend, Lipót-rend, Vaskorona-rend, Ferenc József-rend.” Mivel azonban mindegyiknek megvannak a saját magasabb és alacsonyabb rendfokozatai, az igazi hierarchia ekként foglalható össze:

- „1. Szent István-rend nagyk.(ereszt)*
- 2. Lipót-rend nagyk.*
- 3. Vaskorona-rend I. oszt.*
- 4. Ferenc József-rend nagyk.*
- 5. Szent István-rend középk.*
- 6. Lipót-rend középk.*
- 7. Vaskorona-rend II. oszt.*
- 8. Ferenc József-rend csillagos középk.*
- 9. Szent István-rend kiskeresztje.*

10. *Lipót-rend lovagkeresztje.*
11. *Ferenc József-rend középkeresztje (csillag nélkül.)*
12. *Vaskorona-rend III. osztálya*
13. *Ferenc József-rend lovagkeresztje.*”

Ezek után szomorúan tudjuk meg, hogy a kor embere hiába gürcölt éjt nappá téve, mert a szabályok az ember rangjához, beosztásához, sőt fizetéséhez illően bizonyos kitüntetésformákra predesztináltak, ami alól csak vajmi ritkán létezett kivétel. De a számítás, a ravaszkodás ez esetben is remekül működött, mert a kalendárium szerint „bizonyos tekintetben az okkupált tartományok nevezhetők rendjel-eldorádónak. Aki ott előkelőbb tisztviselő, az biztosra veheti, hogy kitüntetés esetén magasabb rendjelet fog kapni, mintha itthon tüntetnék ki ugyanazokért az érdemekért és ugyanabban a hivatalos állásban.” (Az útmutató itt elsősorban a bosnyák tartományokra utal.)

Nem hiányzik az igen-igen praktikus tanács sem rangkórságban szenvedőknek: „aki nagyon fel akarja díszíteni a mellét, az ne nagykeresztet szerezzen, hanem csak csillagos középkeresztet. Mert akinek például tíz nagykeresztje van, az egyszerre tíz csillagot hordhat a mellén, de nagykeresztet csak egyet, mert a jobb vállról a bal csipőig terjedő széles szalagot, a melyen a nagykeresztnek függnie kell, nem lehet egyszerre föltenni, mint egyet. Ellenben akinek tíz csillagos középkeresztje van, az egyszerre tíz csillagot hordhat a mellén s a nyakából is belógathatja mind a tíz középkeresztet.”

KIBŐL LESZ AZ ERDŐŐR...

Igen tanulságos a pályaválasztási rovat hat tömény oldala, amely felsorolja, hogy bizonyos iskolai végzettséggel miféle hivatalokban milyen munkakörök tölthetők be, sőt, a juttatások mértékébe is betekintést kapott a korabeli olvasó.

Ezek szerint, négy elemivel, megfelelő szaktanfolyamok elvégzése után, az emberből könnyen lehetett szakképzett gyári segédszemélyzet, erdőőr, kertész, pénzügyőrségi vigyázó, rétmester (vízmester), földművesmunka felügyelő, vinczellér, előmunkás, szövőiparos, útbiztos.

Példaként lássuk az erdőőri karrier esélyeit:

„A ki az erdőőri szakiskola kurzusát elvégezte s letette az erdőőri szakvizsgálatot: vadőr, erdőlegény, erdőőr, főerdőőr és körerdőőr (erdővé-

dő) lehet. Az erdőőrnek 240-270-300-350 frt, a főerdőőrnek 360, 420, 480 frt a fizetése. A folyamodást a besztercebányai, máramaros-szigeti, kolozsvári, lugosi kir. erdőigazgatósághoz, a lipótújvári, ungvári, nagybányai, lippai főerdőhivatalhoz kell intézni. A ki 2-4 középiskolai osztály elvégzése után lépett az erdőőri szakiskolába, kisebb erdőgazdaságban erdőtiszt is lehet.”

(A forint akkori vásárlóerejének érzékeltetésére jelzem, hogy a Kalendárium szerint 1900-ban egy jobb szappan ára 30 krajcár, 4 kiló finom importkávét 4.60 forint, egy bőrbe kötött díszes imakönyv 4 forint, a Budapesti Hírlap egy évre szóló előfizetése 14 forint, 4 doboz hársfamézscukorka 1 forint...)

Amennyiben viszont I-II. középszint is társult az elemink mellé, 1900-ban már lehetett belőlünk agyagiparos, építő-, fa- és fémiparos, pallér-, kőműves-, ács- és kőfaragómester, vasiparos, műasztalos, lakatos, asztalos, kőfaragó és kőcsiszoló – magyarán becsületes munkásember. III. osztállyal a hátunk mögött akár napidíjas hivatalnok és egyéb, alsófokú hivatalnoki pálya várható reánk. Ha meg a IV. osztályt is elvégeztük, akkor már helyünk lehetett – irodatisztként – a kabinet irodában, az állami számvevőszéknél, a közigazgatási bíróságon, a miniszterelnökségen, a fiúmei kormányzóságnál, az Ő felsége személye körüli minisztériumban, a belügynél, az országos törvénytári szerkesztőségben, az államrendőrségen, pénzügyminisztériumban, a kataszteri felügyelőségen, a jogügy igazgatóságán, kincstári ügyészségen, vámhivatalnál, központi bélyegraktárnál, dohányjövédéki szolgálatnál, erdészeti hivatalnál, folyammérnöki hivatalnál, kultúrmérnöki hivatalnál, meteorológiai intézetnél, földtani intézetnél, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban, az igazságügyminisztériumban és alintézményeinél (királyi kúria, királyi tábla, királyi főügyészség, törvényszék és járásbíróság), a sójövédéki szolgálatnál, állami jószágigazgatásnál, bányahivatalnál, állami vasgyáraknál, állami hidaknál, a kereskedelemügyi minisztériumban, államépítészeti hivatalnál, posta, táviró és telefon területén, az államvasutaknál, a királyi zálogházaknál, a földművelésügyi minisztériumban, a királyi ügyészségnél. Egyszóval, a hivatalnoki álláskínálat egy egészen szerteágazó, megingathatatlan rendszer polipjellegéről árulkodott; látszik, hogy az élet minden területének – és ez a mai tendenciákról is lerí – megvolt a maga szabályozó

siserehada, nagyjából 400-500-600-700 forintokért egy hónapban, gyakran egyenruhában, olykor meg anélkül.

Igen, ezek voltak a „költségvetési” álláslehetőségek, mert minden más a privát szférába tartozott.

PÁRBAJ MINT DÖNTŐBÍRÓ

A kalendáriumból egyúttal az is megtudható, mily egyszerű volt a nyugdíj jogosultnak kiszámolnia, mekkora járandóság üti majd a markát. Az általános szabály ugyanis világos és logikus: *„Az a tisztviselő, aki tíz évig szolgált az államot, nyugdíjra tarthat igényt... A nyugdíjat az alapjául szolgáló beszámítható fizetésnek tíz szolgálati éve után, 40%-ban állapítják meg. A tíz évet meghaladó beszámítható szolgálat után minden további év után 2-2%-kal nagyobb összegben állapítják meg a nyugdíjat, úgy, hogy a negyven évben megállapított köteles szolgálati idő kitöltése után a beszámítható fizetésnek teljes összege jár.”* Méltányos, nem? Hol vannak ettől a mai, bőkezűnek álcázott nyugdíjszámítási kulcsok?

Három oldal jut a kalendáriumban az akkor még ugyancsak időszerű párbajszabályokra (kard és pisztoly) is, amelyekből megtudjuk, amit amúgy sejtettünk, hogy csakis férfiak vívhattak párbajt, persze nem kivétel nélkül, hanem csak azok, akik erre erkölcsileg és fizikailag érettek, megfelelőnek bizonyultak.

„Lovagias fölfogás szerint, háromféle sértés van: 1. a szidalmazás, 2. a gyalázás, 3. a tetteges bántalmazás... Maga az udvariatlanság nem sértés. Gyalázás alatt a megbecstelenítő tulajdonságokkal való vádaskodás értenőd. Tetteges bántalmazás pedig minden szándékos mozdulat, ütéssel való fenyegetés, ütés vagy családi becsület ellen intézett súlyosabb természetű támadás... A sértő félnek csak kötelességei vannak, a sértett félnek ellenben jogai, amelyet minden tisztességes ellenfélnek respektálnia kell... A fegyverek mindenkor egyformák legyenek. Vontcsövű pisztolyok csak a legsúlyosabb esetekben használhatók... A segédek igyekeznek az ügyet békésen elintézni s a párbajt csak a legvégső esetben engedjék meg, ha már minden békítési kísérletük meghiúsult...”

Az egészen részletes, minden apróságra kiterő szabálytömkeleg valóságos igazságszolgáltató intézménnyé növekszik, ami nem csoda, hiszen a párbaj intézménye – bár egyes országok törvénykezése tiltotta – többnyire olyan jellegű sértések megtorlását (lásd manapság: gyűlö-

letbeszéd...) szavatolta, amelyekről a büntetőtörvénykönyv nem intézkedett...

Mindezen példákból, gondolom, kitetszik, hogy a 20. század folyamatos áttűnésben, szervesen ráépül a 19. századi viszonyokra, szinte nem is látszik a választóvonal, és magával cipeli mindazt, amitől képtelen egyik pillanatról a másikra megválni. Rendezettsége, skatulyázó képessége pedig olyan szintre emelkedett, amit azóta is inkább csak csodálni tudunk, hiszen nem komputerezált társadalom, hanem földhözragadt kézi vezérlés eredménye.

Azt is mondhatjuk, a *Kincses Kalendárium* összefoglalójára alapozva, hogy mire a 20. század beköszöntött, minden, ami ma ócskaságnak számít, tulajdonképpen zseniális újdonságként, de föl volt találva!

2.

Kevésel ezután, az előbbi kalendárium mellől, már-már széteső, vörös vászonba kötött, kis formátumú zsebkönyv kandikált elő egy nemrégii nagytakarítás nyomán.

A furcsa veres könyv címe: *Erdélyi kalauz. Útmutató Magyarország erdélyi részében*. Szerkesztette Radnóti Dezső, EKE-főtítkár, megjelent Kolozsvárott, az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) kiadásában, 1901-ben. (A belső címlapon ceruzával írt bejegyzés: Felső Keresk. Isk. Magyar Tagozata Cluj. Valamivel alább: Frána Péter – néhai földrajz-tanár, nagyapám egykori barátja.)

Mindjárt a belső címlap előtt, mustárszínű, durva papírra nyomva néhány EKE-reklám. Idemásolom az egyiket:

„Hazafias kérés az EKE tagjaihoz és barátaihoz

Az EKE pezsgővel kiszorítani óhajtjuk hazánkából az 5 millió koronára menő külföldi pezsgő behozatalt.

Az EKE pezsgő tiszta magyar borból készült, magyar munkások dolgozák fel, a gyár teljesen magyar ipari cikkekkel van felszerelve.

Az EKE pezsgőt készítő Belatini Braun A. velencei (Fejér m.) pezsgőgyárost, az ezredéves kiállításon bemutatott kitűnő pezsgőboraiért a király magyar nemességgel tüntette ki, a párisi nemzetközi kiállításon pedig a cég grand prixet nyert.

Az EKE pezsgő tisztán van kezelve, az EKE választmánya vegyileg megvizsgáltatta és egészséges, kitűnő italnak találta.

Az EKE pezsgőt kérje, követelje minden magyar ember, banketteken, ünnepies és más alkalmakkor.

Az EKE pezsgő jövedelméből az EKE hazafias és jótékony céljaira 5% jut.

Az EKE pezsgőt meg lehet rendelni Belatini Braun A. cégnél Budapesten, VIII. Üllői út 60. sz. és EKE Kolozsvárt címen..."

Most pedig lássuk a nevezetes pezsgőről szóló, az egy évvel korábbról datált szakértői véleményt:

„Az EKE pezsgőt – a Belatini Braun A.-féle velencei (Fejér m.) pezsgőgyárnak termékét, chemiailag megvizsgálván, abban az egészségre ártalmas anyagokat nem találtam. – A pezsgő tisztasága, íze s más kvalitás meghatározó tulajdonsága az alkalmazott nyersanyagok kifogástalan tisztaságáról, a velencei gyárban évtizedek folyamán kipróbált, tökéletesített eljárásoknak helyességéről, a gyártásmódnak magas niveaujáról tanúskodik. A pezsgőbor értékét megszabó alkotórészeknek: az alkoholnak, extract tartalomnak, a cukornak, a széndioxydnak mennyisége, aránya a legelőkelőbb francia gyártmányok mellé állítja az EKE-pezsgőt, ezt a minden ízében magyar productumot. A tűz, mely az EKE habzó, szikrázó pezsgőborában hevít: a magyar föld érlelte magyar bornak a tüze. Éppen úgy magyar termék minden más nyersanyag, mely a gyártásban fölhasználásra kerül. Az EKE-pezsgő birtokában külföldi pezsgőkre egyáltalán nincs szükség.

Budapest. 1900. június 1.

Dr. Hankó Vilmos s. k.

a bpesti II. ker. ált. főreálisk.

chemiai tanára, a m. tud. akad. tagja.”

Hol van ama bizonyos EKE-pezsgő mára, s főként hol van az általa árasztott makkegészség? Az a bizonyos tűz? És ha a hírnek hinni lehet, 40%-ban mára visszaengedtük a külföldi borászokat és pezsgőgyártókat is (vagy tán sosem is úzték el őket?!), pedig hát a főreáliskolai tanár úr megmondotta: külföldi pezsgőkre egyáltalán nincs szükség...

Igen tanulságos egyébként az *Erdélyi Kalauz* előszava is (hogy az utána következő közel négyszázvalahány oldalas bedekkerről ne is beszéljünk), amelyben a szerkesztők sűrűn kérik a bocsánatot:

„Jól tudjuk, hogy a munka még mindig hiányos. Nem tökéletes és nem kimerítő, aminthogy mindaddig nem is lehet az, míg hazarészünknek

minden pontját át nem tanulmányozzuk. De nem lehet tökéletes azért sem, mert az erdélyi helynevek zürzavarában eligazodni alig lehet.

Amíg az erre vonatkozó törvény végrehajtva nincs, hiábavaló minden törekvés, hogy jó és praktikus útmutatót adjunk a turisták kezébe. Egy-egy kiránduló helynek annyi a neve, ahány népfaj lakja e földet...”

Az egész *Erdélyi Kalauz* végül is tanulságos és figyelemre méltó olvasmány, teljesítmény. Múltunk teli van fel nem derített, hiteles fényben be nem mutatott mozzanatokkal, vonatkozásokkal.

Ráadásul az erdélyi történelmet bevezető előszó minden további nélkül elismeri a régió dák, majd a velük egyesülő római lakóinak primátusát. (Ezt valahogy egyelőre nem tudom hová tenni...)

Ugyanakkor, roppant érdekes az a mód, ahogyan a Nyugati-Sziget-hegység természeti szépségeit leírja, a hozzá vezető útvonalakat részletesen, gondoskodó stílusban bemutatja, majd történelmi-néprajzi ismereteket is nyújt a vidék móc lakosságáról.

„...A mócz, viseletében, mozdulatában egészen elüt a többi oláhtól. Arczuk hosszúkás, homlokuk magas, termetük nyúlánk és hajlékony, szemöldökük bozontos, szakállukat leborotválják s kis pörge bajuszt eresztnek. Szemük többnyire kék, hajuk barna, de egészen szókék is akadnak. Járás közben kissé előre hajolnak s ezért medvéknek gúnyolják. Rendkívül ügyes, gyorskezü erdei munkások, élelmes kereskedők, pedig az alvidéki oláhság is a tanulatlanóság jelzőjének tartja a mokány, mócz címet. Csebrekkel, vizes kártyákkal, egyéb faedényekkel a Dunáig, Tiszáig, Oroszorszáig elkalandoznak. Az egyes helységek roppant területen szóródnak szét. Így Albák-Szkerisóra 4 négyzetföld. A hol 30-40 ház van: az már egy falurész s temploma van. Albákon is 2 templom, Szkerisórán 4 is van. A faluk közt mintegy be van osztva a háziipar. Szekátura, Csértés zsindelet, Albák épületszerszámfát termel, Aranyos (Vidra), Kis-Ponor csebreket, abroncsot, dongafát. Míg a férfiak háziiparcsikkeiket apró lovakon kiviszik, asszonyaik gyermekekkel művelik a szűk hegyi földeket... Ügyes ácsok. Fatemplomaik ívezetes tornácza, sőt a házaké is román stílű; a torony a fenyőt utánozza. Sokan tatár eredetűeknek tartják. Hogy magyar és székely sok lehetett közöttük, bizonyítják azt a sajátos járás, a nők szóttos viselete, férfiaknál a derékre sokszorosan áthajtott szíj, a pörge kalap, a csizma, szűk harisnya viselete, a felső-Csikban Sz.-Mihályfalvára emlékeztető piros hajtóka s a többségnek a gyergyói székelyekre emlékeztető kék mellénye, sőt a harisnya

kék hajtókája. A székelyek havasi kürtjét csak a móczok használják az oláhok közül...

Mindez a „szkerisórai” jégbarlanghoz – Erdély egyik kihagyhatatlan természeti nevezetességéről van szó – vezető kirándulás eligazító leírása elé van ékelve, sok egyéb (helytálló vagy téves?) ismerettel kiegészítve. Az útvonalak leírása szinte minden esetben érzékletes, azt is könnyen eligazítja, aki még soha nem járt az illető vidéken, s számos apró, de igen hasznos információt is tartalmaznak. Nézzük csak, hogyan is szálljunk alá a nevezetes jégbarlangba:

„Egyszerre 2 órai út után az 54 m tátongó mélységből jéghideg fuvalom érint. Az előttünk sötétlő pokol torka: a szkerisórai jégbarlang. A felül 60 m-nyi széles mélységnek három oldala függélyes, s csak K-nek lejtős, lépcsőszerűleg helyezkedő szikláin hatolhatunk egy darabig. Onnan rozoga lépcsők és korlátok segítségével elég kényelmesen leszállhatunk a dolomit sziklában Orchusként tátongó mélységnek, leomlott sziklákkal, száraz fagallyakkal és törzsekkel fedett hómezejére... A barlang falait csak itt-amott takarja jégkristály és jégcsap. A jéghegytől balra tátongó mélységben tűnik elő az olvadó víz. Kuttner erdésznek az 50-es években nem egészen hiteles mérései szerint 200 m a mélysége. De hogy roppant mélység várja ott a felfedezőt: arról meggyőződhetünk egy jókora jégdarab bedobásával. Néhány másodperc múlva a szilárd talajra ütődést ágyúdörgésszerű zuhanás jelzi: ez párszor ismétlődve végül tompa zúgásban vész el. Pontos észlelés szerint 14 másodpercig halljuk a ledobott jég- vagy fahasáb zaját...” stb.

De ha már arra jártunk, akkor talán ellátogathatnánk Andrássy Gyula gróf családjának dobrini nyaralójához is. Hogy el ne tévedjünk, bizzuk magunkat az *Erdélyi Kalauzra*, ekképpen:

„Erre a kirándulásra Kolozsvárról vagy Tordáról indulhatunk és 3 napra kell felkészülni. Szt-Lászlón és Kis-Fenesen át a Kis-Fenespatakának erdőkoszorúta szűk völgyében merész serpentinákon az Aranyos és Szamos vízválasztójára jutva, a festői látóképek mellett az alattunk kígyózó Jára mély völgyének gőzfürész-telepét már megpillantjuk. Az É.Ny. gerinczein 4 órai döcögés után érkezőnk a nagyemlékű Andrássy Gyula gróf által Dobrin (1680 m) tetején 23.000 hold fenyes közé épített vadászkastélyához, hol az EKE menedékházban kapunk éjjeli szállást. Másnap a friss havasi reggellel gyönyörködhetünk e magas pont kilátásainak szépségeiben s a kastély közelében lévő (...) tónak kristály vizében

megfürödve, útra kelünk, hogy a rengeteg fenyveseken át a vonzó és regényes Jára völgyébe leszálljunk, hova szekerünket előre lerendeltük. Három órai gyaloglás után az alsó kastélyig jutva, a költséges vízduzzasztóhoz, vagy lefelé a vígan dolgozó gőzfűrészhöz látogathatunk.”

Az Erdélyi Kalauz rendszerező elve az általános tudnivalók ismertetése után a vármegyék szerinti bemutatás, ehhez viszont ismernünk kell az 1900-as magyar közigazgatási viszonyokat és fogalmakat, hogy be tudjuk azonosítani a jelennel. Ez csak részben, s főként a megnevezések szintjén nehéz, mert a lényeg az szinte változatlan. Külön fejezet ismerteti az Erdélyt behálózó vasúti vonalakat és vonalszakaszokat – ezt olvasva mindig úgy érzem magam, mintha egy fapados, zötyögő 3. osztályú vagonból néznék ki a maszatos ablakon át (már olvasom is: „Kihajolni veszélyes... *E pericoloso sporgersi*” stb.), s szemrevételezném az elsuhanó tájat, állomásokat, indóházakat, természeti szépségeket... Szántsándékkal szállok fel egy történelmi vonalszakaszra, az ún. „kisküküllővölgyi vasút”-ra, amely mára gyakorlatilag befejezte egykori misszióját. Pedig...

„E vasút a Balázsfalva várossal összeépült hasonló nevű falu mellett létesített s Küküllőszög nevet nyert elágazó állomástól kiindulva a Kisküküllő gazdag és enyhe völgyében halad felfelé Sóvárádig, 102 km. utat tévén meg 184 méter emelkedéssel. A Küküllővölgy inkább történelmi és gazdasági szempontból érdekes, turistai értéke csakis felső szakaszának, ott hol a vasút végződik, van. A vasút érinti Küküllővárt, D-Szt-Mártont, Erdő-Szt-Györgyöt, s végső állomásáról, a Mezőhavas lábánál fekvő Szováta, Parajd és Korond fürdők könnyen elérhetők.”

Ha pedig ekként a Székelyföldre jutottunk, kíséreljünk meg bejárni egy divatos fürdőhelyet, ahol hegyek is vannak, fenyvesekkel, borvízzel és mindenfajta természeti látnivalóval. Legyen ez a helység Tusnádfürdő, amely ma sem ment ki a divatból, csupán az élet praktikus részletei változtak körülötte egy kicsit (nagyon).

„Az út Brassó felől kocsin 6 ó., vagy vasúton jöve 2 ó. tart Tusnádig. A vonat napjában 3-szor közlekedik. Az állomás a fürdőtől 48 m-nyire van. Bérkocsik mindig kaphatók...”

Szállók, bérszobák. Átutazó turisták jó ellátást kapnak a 'Három huszár'-hoz címzett szállóban és a Kristó vendéglőben. Több mint 600 szoba áll a fürdővendégek rendelkezésére a magánházak és villákban: Prager-ház, Donogányiné-ház, Bogdán-ház, Bánffy-ház, Mikes-villák, Anna-villa,

Aronsohn-villa stb. stb. és számos kisebb épület. Árak szobánként napjára 1 kor. 20 ftól 8 kor-ig, az egész fürdőévad tartamára (jún. 15. – szept. 15-ig) 50 kr-tól 200 kr-ig; szolgálatért napjára 20 f.

Gyógy- és zenedij: 10 kr., három napi tartózkodásnál díj nem szedetik.

Gyógykútak: leginkább a főkút vizét (11.4 fok C, bő szénsav és vasoydul [sic! – valószínűleg a vasoxidra gondoltak] tartalommal) használják; van ezenkívül az új fürdőépület előtt 2. szintén gazdag vastartalmú savanyúvíz-kút, s egy sós-keserű forrás.

Fürdők: Az új impozáns épületben, mely az 1880 év folyamán épült, s a legmodernebb berendezéssel van ellátva, u.m. 4 medence fürdővel (20–23 fok C), szem. 40 fillér ruhával együtt; kádfürdővel (elegáns berendezés, Czerniczki-féle calorizátor: 80 f.; vannak ezenkívül családi fürdők, orthopaediai és hidegvízgyógyintézeti berendezések – Rezső fürdő 3 igen tágas medence fürdővel.

Sétaterek, kiránduló helyek: Mindenütt, a kitünően ápolt fenyvesekben, nyugóhelyekkel ellátott sétaútak vezetnek az Apor-tetőre, Ludmilla-tetőre, Súlyomköre; távolabb Nagy-Csomádra, a Szt-Anna tavához (2 ó.) és a bűdös barlanghoz... Szép fedett sétálója van táncz- és éttermekkel. Nyári táncz hely, czukrászat és 2 zenepavillon van a fürdő fő sétaútján. Az évad alatt fürdőorvosról, gyógyszerhárról, posta- és távíróhiv.-ról valamint elegáns üzletekről gondoskodva van. Az Olt és a vasútvonal mellett van a Csukástó 3000 négyszög öl területtel.”

Gondolom, mostanra kellően el is fáradtunk annyi járásba-kelésbe. S akár összegezhethünk is...

Nyugodtan állítható, hogy a kalauz a maga nemében valóságos erdélyi (szellemi) kincsesbánya. Gyakorlatilag minden, amiről említést tesz, a maga módján ma is a helyén található: hegységek, utak, állomások, folyók, patakok, látványosságok, városok, falvak és tanyák... A feltüntetett árakat, fogadókat, közlekedési eszközöket nem számítva. Azok minden esetben a történelem hullámmozgásaihoz igazodtak.

Csak jóval leromlottabb, fakóbb, pusztulóbb annál, mint amilyen 1900-ban volt. Vagy csak a Kalauz láttatja így?

Mindenesetre, 2017-et írunk...

Péntek János

A VALAKIHEZ SZÓLÁS:
A SZÓ AJÁNDÉKCSERÉJE

– *Kapcsolatteremtő, kapcsolaterősítő beszédmodok
a moldvai magyarban* –

„A csend megtörése az első aktus, hogy baráti
kapcsolatot teremtsünk.”

(Bronislaw Malinowski 1923/1953: 315)

„Mindennél rosszabb, ha szó nélkül megyünk el
egymás mellett.”

(Fülei-Szántó Endre 1994: 7)

A falusi települések lakói általában néprajzi értelemben vett *beszélő közösséget* alkotnak. Ez a megállapítás érvényes azokra a moldvai falvakra is, ahol még beszélnek a magyar nyelv helyi változatát, ugyanis ezek a kétnyelvű közösségek is rendelkeznek legalább egy közös beszédmóddal és beszédformával. Az ő kétnyelvűségükben a közös beszédforma ma már a román nyelv, a beszédmód viszont sok tekintetben azonos, függetlenül attól, ki melyik nyelvet használja. Akik még tudnak magyarul, ők a kétnyelvűségben a helyzettől függően váltogatják a két nyelvet, a kódváltásnak bizonyára a szokásosnál is pontosabban kialakult szabályrendszere van a kapcsolatteremtést szolgáló, ún. fatikus nyelvi elemek tekintetében is. Ebben a dolgozatban azonban nem a kétnyelvűséggel kapcsolatos beszédaktusokkal kívánok foglalkozni, hanem azokkal, amelyeket hagyományosan a magyarul beszélők használtak, és bizonyára még használnak egymás közötti kapcsolataikban.

A rendelkezésemre álló, *A moldvai magyar tájnyelv szótárából*¹ (MMTnySz.) való nyelvi anyag sok tekintetben már inkább a múltbeli beszélési szokásokhoz kapcsolódik, legnagyobb részében múlt századi

1 A háromkötetesre tervezett szótár első kötetének első része 2016 őszén jelent meg Kolozsváron. *A moldvai magyar tájnyelv szótára I/1. Moldvai magyar – közmagyar rész A–K*. Szerkesztette: Péntek János. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016.

gyűjtés eredménye, magam ezzel kapcsolatos terep kutatást nem végeztem. Rendelkezésemre áll viszont két, viszonylag friss tanulmány, amelyek jelentős mértékben megkönnyítik saját szótári adataim értelmezését. Az egyik Vargyas Gábor tanulmánya: „Lefelé jártak?” *Kapcsolattartó beszédaktusok Lészpeden. A moldvai csángók „beszédnéprajzához”* (Vargyas 2008), a másik az Erdély Judit: *Fatikus beszéd. Megszólítások, köszönések, kapcsolattartó szokások a székelyföldi nyelvhasználatban* (Erdély 2012). Vargyas és Erdély a kérdésnek a beszédaktus-elmülethez és a beszélés néprajzához kapcsolódó elméleti vonatkozásait, valamint nemzetközi és magyar szakirodalmát is áttekintik, és ezzel az én dolgomat is megkönnyítik, hiszen e dolgozat szűkebb keretei között erre egyébként sem volna lehetőségem. Nem tartalmazza ez az elemzés a nemverbális fatikus eszközöket (szemkontaktus, arckifejezés, fejbólintás, kézfogás stb.), sem a megszólítások fontos témakörét, arra ugyanis csak a rokonságnevekkel együtt lehetne sort keríteni (ezekről egyébként újabban I. Sárkány 2008).

Noha – mint Vargyas finom elemzéseiből, Nyisztor Tinka (Pusztina) és Iancu Laura (Magyarfalu) általa hivatkozott pontosításából, továbbá Bilibók Jenő (szintén pusztinai: 2005) és Trunchi Péter (külsőrekecsini: 2005) közléseiből is kitűnik – a szokásrendszer működésében vannak csak a helyiek által ismert, közösségenként eltérő elemek, az ezzel kapcsolatos nyelvi adatok viszont meglehetősen egységesek, alig jelenik meg bennük a moldvai magyarra egyébként jellemző területi, tipológiai, időbeli tagolódás. Ez a szigethelyzetre egyébként is jellemző belső konvergenciának az eredménye, és annak is, hogy ezek a nyelvi elemek nyilvános közösségi térben használatosak. Alapvető szerepük éppen az, hogy nyelviileg, kommunikációs hálóként összekapcsolják a közösséget, folyamatosan megújítsák, megerősítsék az emberi viszonyokat. Az időben később, elszórtan betelepülő családok, csoportok folyamatosan alkalmazkodtak a helyileg esetenként régi idők óta meglévő beszélési és egyéb szokásokhoz.

KAPCSOLATTEREMTŐ BESZÉDESEMÉNYEK

A kapcsolatteremtő beszédmód általános keretén belül magát a beszédeseményt és ezen belül a beszédaktusokat a beszédhelyzet és a kapcsolatteremtés célja határozza meg. A cél a személyek közötti távolságok áthidalása térben (a térbeli elhelyezkedéstől, mozgástól

függően: kívül/belül, közel/távol, közeledő/távolodó), életkorban (nemzedékek között), nemek között, társadalomban (rangnak, tekintélynek, rokonsági foknak megfelelően). Ebből a szempontból a beszédesemények három csoportja különül el: az egyik, amelyet a **rikójt(Qja) (megrikójtja, kirikójtja)** szóval lehet jelölni, a másik a **szól valakihez/valakikhez** kifejezett fatikus beszédmód, a harmadik a **köszön valakinek/valakikhez, elköszön valakitől/valakiktől**.

1. **Rikójt** valakinek

A moldvai csángó nyelvjárás atlasza 180. térképlapja szerint a köznyelvi **kiált** a moldvai magyarban egységesen **rikójt** (ill. ennek hangtani változatai). A moldvai magyar tájnyelv szótára az ige fatikus funkciójához kapcsolódó három szócikkének adatai a következők:²

rikolt(ja) rikójt, rikojt, rikót, rikot, rikút, rikujt, rikuót, rikuot; rikóccsa, rikoccsa; rikóccs! rikójcs (ált.); rikujlak hívlak (Vi³) **1.** kiált vmit/vkinek. – *Hā, ki rikót?* (Bf) || *Rikótok nekije* (Di). || *Aztán rikojtálak, de nem hallád* (L). || *Rikót: élésen beszéget* /= hangosan beszél/. | *It rikojték* (P). || *Ēggy asszony rikójt* (Szk). || *Rikójt nagyot* (O). **2.** kiáltással megszólít, hív vkit. – *Zasszont e zura rikóccsa: társzam, mujérje* /= feleség/, *asszon, mászik: Ruzi* /ti. másik a nevéen: *Rozi* | *Rikojcsa a zembërit nagyann* (Bf). || *Aztán rikojtálak, de nem hallád* (L). || *Rikutnak* [engem], *mëék haza* (Szf). **Kif.** rikót utánna (Pp), rikótak utánna (D).

megrikolt(ja) megrikojt (Kp, Np), megrikót (G); megrikócsa (Tu), megrikoccsa (Lg), megrikojcsa (Ff); megrikototta vot (Bf); rikojtom meg (Esz), rikocsam meg (Tn), rikoccsa meg (Lb), rikojcsa meg (Cs, Kr, Szf); riujsd meg! (Ju) kiáltással hív vkit. – *Meg kel rikojcsam* (K). || *Megrikoccsa, ájjan meg* (Lg). || *Ingem úgy rikót meg: mám!* (Di).

kirikolt(ja) kirikót (K, L) kiáltással kihív vkit vhonnan. – „*Mëgmutatta, hul lakik a pap, odaérkëztek a paphoz, kirikótotta a papot.*” (Népmese: K).

A **rikójt(Qja) (megrikójtja, kirikójtja)** ebben a funkcióban rendszert tárgyasan ragozva a köznyelvben így értelmezhető: kiáltással megszólít, hív valakit; kiáltással kihív valakit valahonnan; kiáltással

2 A szócikkek a Csűry Bálint és Artturi Kannisto által 1936-ban német nyelven megjelentetett Wichmann-féle csángó szótár, valamint a csángó atlasz és *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* adatait is tartalmazzák.

3 A falvak nevére utaló rövidítések feloldását l. a dolgozat végén.

jelzi, hogy kint van, megérkezett, és jelzést vár arra, hogy bejöhet-e, szívesen látják-e; kiáltással jelez a távolodónak stb. Akárcsak a kiáltást, a *rikójtást* is a nagyobb hangerő jellemzi, amely a térbeli távolságtól függően változik. Nincs rögzült, konvencionális nyelvi formája, legfeljebb olyan, mint amelyet saját lészpedi lejegyzéséből Vargyas Gábor idéz: *Hum* (azaz: hunn, honn, otthon) *vattok-e?* (2008: 339). Kifejezhet kérést, kérdést, lehet csupán kiáltás (valaki után), de lehet (be)hívás, figyelmeztetés stb. Van olyan, ezzel kapcsolatos beszédaktus, amely választ vár, illetve a válasz elmaradása is jelzésértékű (pl. a Vargyas által is rögzített helyzetben, az udvaron kívülről elhangzó *rikoltásra*, hogy otthon vannak-e).

2. *Szól* valakihez, valakikhez

Vargyas Gábornak köszönhető, hogy idézett tanulmányában egy ünnepi eseménysorhoz kapcsolódó beszédaktusok elemzésével sajátos beszédeseményként sikerült megragadnia, leírnia azt, amit a ***szól valakihez/valakikhez*** ige jelöl (2008). Ebben segítségére volt két olyan szakmabeli kolléga, Nyisztor Tinka és Iancu Laura, akik belülről, sajátjukként ismerik egy-egy helyi közösség nyelvi szokásrendszerének működését.

A *moldvai magyar tájnyelv szótára* **szólik** szócikkének 2. jelentése kapcsolódik ehhez a ritualizált szerephez: 'szól valakinek/valakihez': „Hol egymást találjuk, / egymásnak se szójjunk!” (Népdal: M). || „Zëggyik szóllyon esz szuót, / másik szóllyon mászat ...” (Népdal: Tr). || *Paraszt, amejik nem tud szolani, ahogy kël* (Csk). || *Szól neki, szalutállya mëg / = köszön/* (Pl).

A korábban alkalmyszerűen lejegyzett ilyen „szólások” szétszórtan kerültek be a szótár szócikkeibe. A ***jő*** ige szócikkébe pl. ilyenek: *Mănăgetnek-ă? Jöőgetnek-ë?* (Bf). *Jövögetnek?* (Di). Elköszönéskor rendszerint így „szólnak”: *jöjjon hëzzánk!* (Ff), *jöjen hëzzánk!* (Ba), *jertëk nálunk!* (L).⁴ Helykímélés céljából közelebbi lokalizálás nélkül és a fonetikai pontosság mellőzésével további ilyen példák idézhetők:⁵ <találkozáskor> *na, hogy van? te mit keresel itt? mit csinál?* / válasz az előbbire: *itt né elé!; há mentek? menegetnek-e? hova mensz? nálunk jöttél? beszélgetnek? feljártál? jövögetnek? misére jártál? mosnak?*

4 Ez a szerkezet hasonló funkcióban a székelben is általános.

5 Félkövérrel a szótárban címszóként szereplő szót emeltem ki.

szappant főznek? szelelnek /babszeleléskor/? **szánkóztok? tanácsolnak? vigyázkodnak** /= nézelődnek/? <dicséret> *de szép katrincája van!*

Ezeket az alkalmi, fatikus szólásokat korábban egyszerű köszönéspótlóként, kérdésköszönésként könyvelte el a szakirodalom. Most Vargyas arra a következtetésre jutott, hogy ezek a „ritualizált és sztereotipizált beszédaktusok” elvben valóban együtt járnak a köszönésekkel, „a gyakorlatban [viszont a kettő] inkább egymás *helyett* áll, és különböző típusú kapcsolatot fejez ki. Ahogy IL [Iancu Laura] lényeglátóan összefoglalta: szólásra »hétköznapi, cselekedet alkalmából, helyszíntől függetlenül«, köszönésre viszont akkor került sor, »amikor nem tudok mire rákérdezni«. A szólás... szorosabb rokonságot, jobb ismeretséget, mélyebb barátságot, egyszóval közelebbi kapcsolatot feltételez, mint a köszönés.” (2008: 350) Ezek tisztán fatikus beszédaktusok olyan értelemben, hogy semmilyen más funkciójuk nincs, mint a közvetlen kapcsolat jelzése, megerősítése, annak jelzése, hogy „én tudok rólad, ismerjük egymást, látom, és azzal, hogy választ nem igénylő kérdéssel szólok hozzád, nyugtázom, hogy éppen mit csinálsz”. Kérdésként hangzanak el, de – mint Vargyas is megállapítja – a kérdő intonáció sem releváns, „legalább annyira kijelentés, mint kérdés”, az illemhez ugyan az is hozzátartozik, hogy válaszolni kell rá, de a válasz „tükörválasz”. „*Merre indultál?*” – hangzik a Vargyas által idézett kérdés, a semleges válasz rendszerint: „*Ne, itt le*”. És a lényeg, ismét Vargyast, illetve Iancu Laurát idézve: „Mert ahogy »a szólás diszkrét, nincs célja, csak illem«, és »nem akarom valójában megtudni, hol volt« (IL)..., úgy általában a válasz is diszkrét, annak sincs célja, az is csak illem – s ez a tény, ami a szólást egyszerű kommunikációból ritualizált viselkedésformává változtatja, ennek köszönhetően válik a beszédaktus folklór jellegű szokássá.” (349–350.)

3. *Köszön valakinek*

A falusi közösségekre általánosan jellemző (volt), hogy mindenkinek köszöntek. Erre a napszakhoz, helyzethez, személyekhez igazodó „mindenki mindenkinek” köszönésre a moldvai közösségekben is a nyelvileg is ritualizálódott, sztereotip köszönéseket használták. Mélyen vallásos, folyamatosan a hitben élő, római katolikus emberekről lévén szó, érthető, hogy a szó „mágikus” illokúciós erejéhez a szakrális erőt

társították, vagy éppen azt tartották elsődlegesnek: *Dicsértessékekkel köszönnék: dicsírtessék.* Az idősebbek köszöntése: *Dicsértessék! Dicsértessék a Jézus Krisztus / a Jézus Krisztus szent neve!* A válasz erre: *Mindörökké!* (P) Hasonló, általánosan használt köszönésformák (ismét a fonetikai hitelességtől és lokalizálástól eltekintve): egészséget **kívánok!** jó **egészséget** adjon az Isten! békességet **kívánok!** **élőnapod** legyen! a napszaki köszönések a szokásosak: jó **regvelt!** jó **napot!** jó **napot** adjon Isten! jó estét **kívánok!** jó **éjszakát** (adjon **Isten!**)! a válasz ezekre: *adjon az Isten **maguknak** is!* további alkalmakhoz fűződő köszönések: **<vendég érkezésekor>** Isten **hozott!** Isten hozta **hez-zánk!** **<búcsúzáskor>** **meglátódjunk** /= lássuk egymást!/ **egészséget!** **Isten** segítse! **Isten** tartsa meg! **Isten** **magával!** **Isten** áldja meg! Isten megáldja **magát!** megáldja **Isten!** **áldja meg** az Isten kézi munkájokat! **Jézus** áldja meg! **jó** utat adjék Isten! az Isten **hírvél!** **járjon** békével! menjen **békével!** maradjon **békével!**

A NYELV ÁLTAL: AZ EMBERI KAPCSOLATOK FOLYAMATOS MEGERŐSÍTÉSE

A beszédesemények három elemzett típusa közül az első kettőnek, a **rikójt**nak és a **szólnak** közös vonása, hogy a beszélő közösség tagjai a közösségen belül élnek velük. *Rikoltani, szólni* csak annak lehet, akit ismernek.⁶ De nem a **rikójt**, hanem a **szól** a beszédesemények prototípusa, éppen az, amikor látszólag minden cél, érdek nélkül szólnak egymáshoz. A kívülről ezt nem is érti, nem is értheti, olyasmit kérdeznek egymástól, amit úgyis látnak, tudnak. Nem is azért kérdeznek, hogy valamit megtudjanak, nem is azért, hogy kívánjanak valamit, vagy, hogy befolyásolják a kérdezettet. Ez olyan, mint a kaláka, de nem a munka, hanem a szó ajándékcsereje. Verbálisan ezek a mindig kölcsönös, semleges beszédaktusok újítják meg, erősítik meg folyamatosan a kiterjesztett családnak tekinthető közösség belső viszonyrendszerét. A bátorítás, a bizalom erősítése is benne van fatikus szerepként: a csönd gyanús, veszélyes, a hallgatás sértő, bántó lehet. Az illem, a szokás azt kívánja, hogy szóljanak egymáshoz: ez megnyugtató is, aki szól, azt is, akihez szólnak. A szolás nyelvi módja alig szabályozott, alig kötött, inkább a szinte végtelen változatosság jellemző rá, ami

6 Mi is hasonlóképpen vagyunk a mindnyájunk használatában megszokott, kiüresedett *Hogy vagy?*-gyal, *Mit csinálsz?*-szal.

lehetővé teszi a tökéletes alkalmazkodást az adott helyzethez, nem zárja ki a személyességet, a humort, az iróniát, további beszéd kezdeményezését. Ettől eltérően a **rikójt**nak mindig van valamilyen konkrét célja: teljesen ok nélkül nem kiabálnak valaki után, nem kiabálnak be valaki házába, portájára.

A köszönés nem korlátozódik a közösség tagjaira, az általánosabb illemhez, szokásrendszerhez tartozik, nyelvileg is formalizáltabb, alkalmas arra, hogy a saját közösségükön kívül is illendően szólni tudjanak, szólni tudjunk. A *kívánok* mint performatív ige tartalma mindig benne van a köszönésben, ez adja az illokúciós erejét, akkor is, ha nem mondjuk, csak hozzáértjük, akkor is, ha a beszélő a köszönésében a szakralitást is megidézi: Istent vagy Jézus Krisztust.

A települések nevére vonatkozó rövidítések feloldása:

Ba: Balanyásza, Bf: Bogdánfalva, Cs: Csík, Csk: Cserdák, D: Dózsa, Di: Diószén, Esz: Esztrugár, Ff: Forrófalva, G: Gajdár, Ju: Jugán, K: Klézse, Kp: Kápotá, Kr: Külsőrekecsin, L: Lészped, Lb: Lányik, Lg: Lárfa, M: Magyarfalva, Np: Nagypatak, O: Onest, P: Pusztina, Pl: Ploszkucény, Pp: Pokolpatak, Szf: Szabófalva, Szk: Szászkút, Tn: Tráján, Tr: Trunk, Tu: Turluján, Vi: Vizánta.

SZAKIRODALOM

Bilibók Jenő

2005 A köszönés Pusztinán. *Moldvai Magyarság* 15/4: 19–20.

Erdély Judit

2012 *Fatikus beszéd. Megszólítások, köszönések, kapcsolattartó szokások a székellyföldi nyelvhasználatban.* A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 7. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy

Fülei-Szántó Endre

1994 *A verbális érintés.* *Linguistica Serices C, Relationses*, 7. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest

Malinowski, Bronislaw

1923/1953 *The Probleme of Meaning in Primitive Languages.* In Ogden, C. K. – Richards, I. A.: *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism. With Supplementary Essays by B. Malinowski and F. G. Crookshank.* Routledge and Kegan Paul, London

Sárkány Mihály

2008 A moldvai csángó magyarok rokonsági terminológiája. In Ilyés Sándor, Peti Lehel, Pozsony Ferenc szerk.: *Lokális és transznacionális csángó életvilágok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 313–332.

Trunchi Péter

2005 Köszönési formák. *Csángó Tükör* III/12–13: 14–16.

Vargyas Gábor

2008 „Lefelé jártak?” Kapcsolattartó beszédaktusok Lészpeden. A moldvai csángók „beszédnéprajzához”. In Ilyés Sándor, Peti Lehel, Pozsony Ferenc szerk.: *Lokális és transznacionális csángó életvilágok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 333–356.

Németh Boglárka

A MOLDAI MAGYAR TÁJNYELV SZÓTÁRÁNAK ELSŐ KÖTETÉRŐL¹

– *Használati utasítás egy nyelvi időkapuszulához* –

A moldvai magyarok kultúrája és nyelve – gazdagsága és archaikussága révén – az általános kíváncsiság mellett számos tudományterület érdeklődését kivívta. A korántsem homogén moldvai magyar dialektus kutatása a nyelvtudományon belül több diszciplína számára is lényeges eredményekhez vezetett és vezethet a jövőben is. E nyelvjárás feldolgozása deskriptív és elméleti szempontból is kulcsfontosságú a magyar dialektológia, nyelvföldrajz, lexikológia és lexikográfia, valamint kontaktológia területein, sőt – mivel a nyelvváltoztatásban, izoláltsága révén, bizonyos ómagyar kori jellegzetességek is fennmaradtak – a nyelvtörténeti kutatások számára is páratlan lehetőséget biztosít egyes jelenségek beszélt nyelvi korpuszban való tanulmányozására (ez az oka annak, hogy a Magyar Generatív Történeti Szintaxis Kutatócsoport a kódexirodalom mellett moldvai magyar nyelvjárási adatokra is alapoz). A nyelvjárás továbbá fontos adalékokkal szolgál az antropológiai nyelvészet és szociolingvisztika számára. Ez utóbbi diszciplínát a nyelvi attitűdök, nyelvi jogok vizsgálata, illetve a revitalizációs stratégiák kidolgozása kapcsán szokás említeni.

E rövid cikk egy évszázados projekt betetőzéseként elkészített nyelvjárási szótárt, *A moldvai magyar tájnyelv szótárát*, pontosabban annak 2016 őszi megjelenését első kötetét mutatja be. A szótár szerkesztője Péntek János akadémikus, a munkálatokhoz, illetve a szótár alapjául szolgáló korpusz begyűjtéséhez, elkészítéséhez azonban az idők során számos más nyelvész és néprajzkutató is hozzájárult.²

1 Péntek János (szerk.): *A moldvai magyar tájnyelv szótára I/1.*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016. 523 oldal.

2 Amint a szótár előszavából is kiderül, a munka alapjául szolgáló korpusz Csűrű Bálint, Gálffy Mózes, Artturi Kannisto, Kós Károly, Márton Gyula, Nagy Jenő, Pákozdi Judit, Pávai István, Péntek János, Stuber György, Szabó T. Attila, Szentimrei Judit és Yrjö Wichmann munkáiból állt össze, továbbá Faragó József, Gazda Klára, Halász Péter, Ivácsy Zsuzsa, Murádin László, Pálfalvi Pál, Pozsony Ferenc, Tánzos Vilmos és Virt István járultak hozzá saját gyűjtésű anyaggal a szótár adatbázisához; Cs. Nagy Lajos, Demeter Éva, Fazakas Noémi,

A háromkötetesre tervezett szótár alapjául szolgáló korpusznak és magának a szótárnak a bemutatása előtt célszerű kitérni a nyelvjárás megnevezésére szolgáló terminushasználat kérdésére is, hiszen a szerkesztő nem ok nélkül kerüli a dialektológiában korábban alkalmazott, illetve a ma is közhasználatban lévő *csángó* kifejezés használatát. Péntek János több tanulmányban is részletesen kifejtett érvek alapján mutat rá arra, hogy a *csángó* kifejezés sem a moldvai magyarok népcsoportjának köznyelvi jelöléseként, sem pedig nyelvjárastani terminusként nem szerencsés megnevezés. Ennek egyik oka, hogy a terminus használata következetlennek bizonyult a nyelvjárastani szakirodalomban, hiszen hol a moldvai magyarság egészére, hol pedig annak egy részére (csak a nem *székelyes csángókra*) vonatkoztatták.³ Ennél talán még fontosabb, hogy a *csángó* szó pejoratív jelentéstartalmú, eredetileg gúnynévként volt használatos. Erről Péntek János a következőképpen foglal állást: „A szemantikai bizonytalanságon és következetlenségen kívül ez [a *csángó* szó használata] azért is meggondolandó, mert – noha kénytelen-kelletlen maguk a moldvai magyarok is elfogadták – a név külső megnevezésként, gúnynévként született meg: stigmatizáló, pejoratív, külső szemléletről ered, amely – bizonyos használati körben – végig megtartotta lebecsülő, lesajnáló jelentését. [...] Noha a nyelvcsere, az asszimiláció alapvető folyamatai bizonyára jórészt függetlenek a nyelvi ideológiáktól, annak semmiképpen nem lehetett kedvező, erősítő hatása, hogy általánossá vált a moldvai magyarok számára külső, sértő megnevezés használata, és az sem, hogy nyelvhasználatukat stigmatizálták, azt éreztették velük, hogy az ő beszédük »korcs«, nem igazi nyelv”.⁴

Részben a *csángó* név szolgált kiindulópontul ahhoz is, hogy megalapozatlan eredetlegendák szülessenek velük kapcsolatban, és hogy magyar identitásukat és nyelvük magyar voltát román oldalról is kétségbe vonják.

Hochbauer Mária, Juhász Tihamér, Katona Hajnal, Lőrincz Kinga, N. Császi Ildikó, Nyisztor Tinka, Szikszai Mária és Zsemlyei Borbála az adatrendezés és gyűjtés, valamint a szerkesztés első fázisában működtek közre; az utalásokkal és a harmadik kötet anyagával kapcsolatos munkát (cédulázást, anyagrendezést) P. Dombi Erzsébet végezte el; az értelmezéseket pedig Németh Boglárka fordította angolra és Simoncsics Péter ellenőrizte.

3 Erről bővebben l. Péntek János: A moldvai magyarokról és a *csángó* névről a nyelvföldrajz bizonyosságai alapján. In uő: *Történekek a nyelvben a keleti végeken* I., Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2015.

4 Uo. 177.

A szótár alapkörpusza nagyon sokrétű. Szerepel benne az Yrjö Wichmann által 1906–1907 telén Szabófalváról és környékéről gyűjtött anyag, amelyet halála után Csűry Bálint és Artturi Kannisto jelentetett meg 1936-ban *Wörterbuch des Ungarischen Moldauer Nordcsángó- und des Hetfaluer Csángódialektes nebst grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángódialekt* (CsángSz.) címmel; az 1949–1962 között lejegyzett, Gálffy Mózes, Márton Gyula, Szabó T. Attila szerkesztette, illetve Murádin László és Péntek János által kiadásra előkészített *A moldvai csángó nyelvjárás atlaszának* (CsángA.) kérdőíves adatai; a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszékének archív anyaga, amelyet szintén az atlasz gyűjtői jegyeztek le, és amelybe bekerültek Márton Gyulának *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai* (Csrk.) és az *Igetövek, igei jelek és személyragok a moldvai csángó nyelvjárásban* című munkáihoz felhasznált (MGyIge.) utólagos gyűjtései, illetve Csűry Bálint bogdánfalvi, Balogh Ödön csügései gyűjtései és Bosnyák Sándor hiedelemközléseinek szóanyaga; az 1987–1992 között kiadott *Magyar néprajzi atlasz* (MNA.) anyaga; az 1995–2011 között közölt *A romániai magyar nyelvjárások atlaszának* (RMNYA.) anyaga; dr. Kós Károly, Szentimrei Judit és Nagy Jenő 1981-es *Moldvai csángó népművészet* (CsNm.) című munkája; valamint Halász Péternek számos, állattartással, növénytermesztéssel és földrajzi nevekkal kapcsolatos munkája.

A „csángó szótár” elkészítése tehát 110 éve szerepel megvalósítandó célként a magyar dialektológiában, a munkát ugyanis nyelvjáráskutatásunk néhány kiváló alakjának sajnálatos halála időről időre szüneteltette: Yrjö Wichmann 1906–1907-os gyűjtését már nem adhatta ki, ez a feladat később Csűry Bálintra és Artturi Kannistóra hárult. Csűry szintén tervezte a Bogdánfalván végzett gyűjtése megjelentetését, ám 1941-ben hirtelen elhunyt, munkája pedig 1944-ben, Debrecen bombázásakor megsemmisült. Ez után Szabó T. Attila szeretne volna folytatni a munkát a tanszéki archív anyag alapján, de az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* munkálatai mellett erre már nem keríthetett sort. Végül Márton Gyula kezdte el közvetlenül halála előtt a tájnyelvi szótár szerkesztését, ám csak néhány szócikk megszerkesztésére jutott ideje.

A fentebbi felsorolásból nemcsak a korpusz sokrétősége tűnik ki, hanem az is, hogy a felhasznált anyag nagy része a múlt század elejéről, illetve közepéről származik. Amint azt Tánzos Vilmos megjegyezte a

szótár bemutatásakor,⁵ ez az időtényező a munkát részben történeti jellegűvé teszi. Ezt a történeti jelleget csak erősíti a tény, hogy a moldvai magyar nyelvjárást beszélő közösség visszafordíthatatlannak tűnő, folyamatos és gyors nyelvcsere megy keresztül, melynek következtében jelen szótár esetében fokozottan érvényes a bemutató címében említett „időkapszula” jelleg. A tárgyalt dialektus átalakulási folyamatait Péntek János ekképp összegzi a szótár előszavában: „A moldvai magyar tájnyelv szókészlete folyamatos változásának három alapvető iránya feltételezhető: az archaizmusok háttérbe szorulása, eltűnése; a kontaktuselemek (románból átvett lexémák és román mintára alkotott szerkezetek) számának növekedése a román nyelvi dominancia, folyamatos nyelvcsere következtében; helyenként a mobilitás és a revitalizációs oktatás eredményeképpen a magyar köznyelvi szavak passzív vagy aktív ismeretének terjedése, esetleg használata”.

A szerkesztő előszavában azt is hangsúlyozza, hogy az említett változási folyamat egyenetlennek tekinthető, hiszen a különböző településeken élő beszélőközösségek (akár az egyes beszélők is) a változás különböző fázisaiban vannak. Ennek az egyenetlenségnek lexikográfiai szempontból is következménye van: sok esetben elhomályosulnak a helyi nyelvváltozatok és a köznyelv, sőt a magyar nyelvváltozatok és a román nyelv határai is. A szerkesztő ezt a nehézséget kiterjedt belső utalásrendszerrel, illetve a szótár tervezett harmadik kötetével igyekszik áthidalni. Az első két kötet a *Moldvai magyar – közmagyar rész*t tartalmazza majd, a harmadik kötet pedig egy illusztrációkkal ellátott *Közmagyar – moldvai magyar* résszel egészíti ki az anyagot, melyben az egyes, magyar köznyelven leírt fogalmakhoz rendel moldvai magyar megfelelőket.

Ugyancsak az említett heterogenitásnak köszönhető, hogy a szótár – a lexikográfia bevett gyakorlatától eltérően – a címszavakat nem törekszik mindenáron köznyelviesíteni, így például – utalások kíséretében – *csürke, esső, feteke, kalán* stb. típusú címszavakat is találunk benne.

A szócikkekben – a köznévi elemek mellett, megfelelő jelöléssel – kisebb számban találunk tulajdonneveket (családneveket, keresztneveket, beceneveket), helyneveket, gyakorító képzős igealakokat, kicsinyítő és becéző formákat, frazeológiai egységeket (köszönéseket, szitkozódás-

5 Elhangzott 2016. december 9-én, Kolozsváron.

sokat, szólásokat, közmondásokat, találós kérdéseket, mesei fordulatokat) is. A jelentések háromnyelvű (magyar köznyelvi, román és angol, illetve a növénynevek esetében latin nyelvű) megadását általában ritualizált és/vagy élőnyelvi, összefüggő példamondatok, esetleg mondatrövidékek követik, minden esetben a lokalizálás jelölésével. A nyelvi adatok lokalizálásakor a szótár rövidítések formájában jelöli a kérdéses alakváltozat elterjedtségét: külön jelölést kap, ha az alakváltozat mindegyik földrajzi és tipológiai kategóriában megjelenik, valamint ha csak a székelyes vagy csak a mezőségi régióban, illetve típusban adathozható. Ezen felül az egyes településekre való lokalizálásakor a településnévre történik utalás. A példamondatokban előforduló, a mai beszélő számára nehezen érthető elemeket a szerkesztő feloldja, magyarázattal látja el. Az egyes szócikkek végén – a további kutatást elősegítendő – rövidítve megjelennek a felhasznált források, lehetőség szerint a *A moldvai csángó nyelvújítás atlaszának* vonatkozó térképlapjára való utalások, a nem szótári források esetében pedig a lapszám, esetleg a megfelelő ábra számának hivatkozása. A szócikkekben továbbá külön jelzést kapnak a néprajzi relevanciájú részek is.

Végezetül, a leírtak szemléltetésére álljon itt a szótár *csángó* szócikke:

csángó ~, *csángo* (ált.), *csángú* (Pp), *cángo* (Szl), *cangó*, *cangalëu* (Je), *sángó* (Bst, Ju, Kg, Ku, Pl, Pn, Szf) mn, fn *csángó*; *ceangău*; *Csángó*. – *Az csángó ide lennöt* (L). || *Vannak a csángók, még rosszabbul beszélnek.* | *Mink is a csángókhöz tartunk* (Tu). || *Azt tudszuk, hogy csángójak vadunk* (Kl). || *Nem tartjuk magunkat csángóknak, magyarok vagyunk* (Je). || *Nekünk monygyák a csángó falukból valók, hogy székejek, amijér ámesztékáltak* /= *keverték/ vagyunk az olával* (Pp). || *A csángó kétféle: mind ez olá, mind e magyar. De hogy? Nem tudja jól se olá nyelvet, de se magyar nyelvet. Ugy az ulyan mind a cigán, amelyik gyapotos cigán. Az árul is, vesz is. Az lefogja* /= *ellopja/ a récét, az melyik árul tőköt* /= *tűket/, melyik árul fésüt, árul ollót, klestyet* /= *harapófogót/...* (Di: TV.). **Nr.** *nagykalapos csángó* (L) a Magyarfaluban élöket így csúfolták a lánnyikiak; *fejürről való csángók* Roman környéki csángók (L). **Megj.** A CsángóSz. megjegyzi, hogy ezt a moldvai magyarok gúnynévnek tekintik, ők magukra a *madzsar* megjelölést használják. CsángóSz. → **alsó** ~; **beszéd, ország**

A moldvai magyar tájnyelv szótárának célközönsége nem korlátozódik a tudományos kutatást folytató dialektológusokra, nyelvészekre, hanem a felhasználók szélesebb köre számára is áttekinthető, használható kiadványként méltán tarthat számot a magyar, és ezen belül a moldvai magyar kultúra iránt érdeklődők figyelmére. A szótár második és harmadik kötete várhatóan az idei év során jelenik meg.

Elek Tibor

GRENDÉL LAJOS ÚJABB REGÉNY-UTAZÁSAI KÖZELMÚLTUNKBAN¹

– *Négy hét az élet, Távol a szerelem,
Az utolsó reggelen, Utazás a semmi felé* –

Grendel Lajos pályája során jól látható, hogy előszeretettel gondolkodik regényciklusokban, így lehetett ez legutóbb is, amikor egymást követő négy évben jelentek meg a regényei (*Négy hét az élet*, 2011, *Távol a szerelem*, 2012, *Az utolsó reggelen*, 2013, *Utazás a semmi felé*, 2014.). „Ezek a leszámolásféle regények. (...) Ezekben a regényekben számos olyan megoldást alkalmaztam, amelyek korábban idegenek voltak számomra.” – állította a harmadik regény megjelenése után egy interjúban.² Egy másikban pedig, miközben újabb kötőelemet is megnevezett közöttük, már a következő regényre utalt: „A negyedik darab, az *Utazás a semmi felé* még megjelenésre vár, úgy hírlik, a jövő évben, a könyvfesztiválra jelenik meg. A tragédia-közeli hang az, amely összetartja ezeket a – különben igaza van – meglehetősen eltérően írt regényeket. Beletörődés és egy picit nosztalgia? Nem lehet változtatni a világon szemernyt sem.”³ E megnyilatkozásokból látható, hogy tudatos ciklusépítő törekvésről van szó, vagy legalábbis a regények időközben felismert összetartozásának szerzői tudatosításáról. Érdekes ezek után az összetartozások és elkülönböződések sorát alaposabb vizsgálat alá venni, külső szemmel is.

Grendel már a *Nálunk, New Hontban* című, 2001-ben megjelent regénye hátsó borítóján emlegette a korai regénytrilógiájának világához való visszatérést: „A *New Hontot* valamiképpen a *Galeri* párjaként képzeltem el. Vagyis visszatérni egy húsz év előtti regényvilágba, kevesebb pátosszal és indulattal, de több rezignációval, kétségbeeséssel

1 Egy készülő monográfia még nem kész fejezetének alaposan meghúzott, példatárakkal, idézetekkel, hivatkozásokkal is csonkított, de, reményeim szerint, így is érvényes változata.

2 A *nosztalgia legfeljebb kísérőzene lehet* – Bán Magda interjúja. <http://www.ujkonyvpiac.hu/index.php/cikkek/columns-3/item/361-grendel-inter>

3 *Megkérdeztük Grendel Lajost* – Ménesi Gábor interjúja. <http://www.barkaonline.hu/megkerdeztuek/3693-megkerdeztuek-grendel-lajost>

és megértéssel...⁴, s amint láthatjuk majd, talán még inkább érvényes ez a legutóbbi regényciklusa műveinél. De mondja maga a szerző is: „Tulajdonképpen csak egy témát írok, az *Éleslövészet* és *Az utolsó reggelen* rokon mű. Másod- vagy harmad-unokatestvérek.”⁵ Az újabb regényekben tovább él, sőt, talán még meg is erősödik a valóságvonatkozásokhoz, a rendszerváltoztatások előtti s utáni évtizedek kisebbségi, szlovákiai magyar valóságához való kötődés, azonban már hiányzik az „abszurdisztánul” szólás, a fantasztikum, többségükben háttérbe szorul a groteszk és az ironia, miközben a narráció bonyolultabbá, nehezebben átláthatóvá, a nyelvhasználat szikárabbá, a regényvilág töredezetté, mozaikossá, elhallgatásokkal, hiátusokkal telivé válik. Visszatér, sőt fölerősödik a korai regények illúziótlan szembenézése a személyiség- és értékválságok világával és a minden korábbinál kiábrándultabb, tragikus hangoltságú létösszegző, létértelmező szándék. Az író által is említett közös „tragédiaközeli hang” a regényvilágok felől nézve következik a hasonló, leépülő sorsokból, szélsőséges léthelyzetekből, öngyilkosság közeli stációkból, de a valós világ felől nézve, bizonyára következhet abból a nagyfokú kiábrándulásból, csalódásból, ami a rendszerváltozásokat követő évtizedekben érte az íróta a világ, az ember lehetőségeit illetően általában és a magyar sorsot, a szlovák–magyar együttélést illetően konkrétan. Nem zárható ki, hogy az író betegségének, a *Négy hét az élet* befejezése után elszenvedett agyvérzésének, az abból való felépülésnek is van némi szerepe a négy regény tragikus összhangzatában, de talán még abban is, hogy az utóbbi három esztétikai komponáltságában, összhatásában elmarad a ciklusnyitó regénytől.

Mindegyik regény cselekménye egzisztenciális válsághelyzetben indul (ezzel a korai regények közül leginkább az *Áttételekre* emlékeztet) és ott is zárul, a főszereplőik, már nem általában a Semmi színe előtt állnak, mint az első regényeké, hanem egy (a családi, magánéleti, baráti kapcsolatok szétesése, felszámolódása után) kiüresedett, értelmetlené vált élet tudatával, konkrétan a halál vonzásában. *Az utolsó reggelen* főszereplője, az egykor kiadóvezető Noszlopy, már a regény indulásakor azon medítál (igaz, ekkor még nem egészen komolyan vehetően), végiggondolva az eddigi barátnőit, hogy „Kiért legyen hát öngyilkos?

4 Grendel Lajos: *Nálunk, New Hontban*. Kalligram, Pozsony, 2001.

5 *A nosztalgia legfeljebb kísérőzene lehet...*

Mert ezen a reggelen, és főként kora délután, elhatározta, hogy öngyilkos lesz ötvenhárom és ötvenhat éves korában, mint a hajdaniak. Hogy miért lettek öngyilkosok, a fene se tudja megmondani annyi év után. Lehet, hogy csak megunták az életet, mert elégük volt már az egészszööl.” (8.) *Az utazás a semmi felé* főszereplője, a rádiós hírszerkesztő Attila, az idegösszeomlása miatti egyhetes pszichiátriai kezelése alatt számtalanszor szembenéz a kérdéssel. A harminc éve feltehetően öngyilkos lett, s egyre gyakrabban megidézett, Zoli nevű barátja hívogatja „a túlvilágra” (17.), s jóllehet nem akar még menni, a regény nyitányában megfogalmazza: „Már régen meghaltam. Csak úgy lödörögök a világban, mert a testem ideiglenesen itt maradt. De nem soká barátaim, már nem soká.” (12.) *A Távol a szerelem* sztorija részben arra épül, hogy a főszereplő, mérnök Rudi csak 14 évvel később hallja meg az igazat nevelőapja, Fazon haláláról, hogy nem meggyilkolták, hanem öngyilkos lett, s még később szembesül ennek akár rá is vonatkoztatható lehetőségével: „Éppen elég, ha ott állnak szemben a semmivel, jó húsz vagy harminc év múlva, és majd eldöntik, hogy idő előtt befejezik-e, vagy szép lassan megöregszenek.” (88.)

Érdekes módon, annak ellenére, hogy mindegyik regényben központi probléma az öngyilkosság, Grendel különösebben egyikben sem teoretizálja a kérdést, sem etikai, sem vallási, sem filozófiai vonatkozásai nem igazán kerülnek szóba. Még leginkább a ciklusnyitó *Négy hét az élet* főszereplője, a pozsonyi nyugalmazott matematikatanár, Sanyi gondolkodik el rajta: „Azóta sokszor föltettem magamban a kérdést, hogy voltaképpen mi is az öngyilkosság? Pillanatnyi elmezavar, amit eufemisztikusan lehet rövidzárlatnak is nevezni, vagy ellenkezőleg, eljutás a tisztánlátásnak egy olyan magas fokára, ami már elviselhetetlen a lélek számára?” (219.) Jellegzetesen köti össze a négy regényt a zárlataik viszonylagos nyitottsága: nem egyértelmű egyiknek a befejezése sem, s látszólag ebben is hasonlítanak a korai regényekre. Csakhogy azokban a regényzárlatokban, azokban a nyitottságokban szinte bármiféle lehetőség, s főként a remény is benne rejlett, a történetek továbbgondolására, folytatására az olvasó sokkal nagyobb szabadságot kapott. A legutóbbi regényciklus darabjainak zárlatai azonban csak egy irányba nyitottak, s ez az irány a Semmibe mutat.

Az öngyilkosság kérdésénél is hangsúlyosabb szerepet kap a regényekben az emlékezés motívuma, pontosabban inkább: folyamata.

Természetesen, mióta a regény műfaja létezik, nagy szerepe van a múltbeli események felidézésénél az emlékezésnek. Itt azonban többről van szó: az emlékezés folyamata, a szerzőnek, illetve a hőseinek, az elbeszélőinek a hozzá s vele együtt az időhöz való viszonya már regényszervező erővé válik, kihat a narrációra, nyelvre, szerkezetre stb. Nem véletlenül tematizálódik annyiszor mindegyik regényben, az önreflexív mozzanatok pedig csak még inkább ráirányítják a figyelmet. Mindezek miatt nemcsak leszámolásregényekről beszélhetünk (a szerzői értelmezés nyomán), de akár emlékezésregényekről, időregényekről, esetleg sajátos formájú vallomásregényekről és töredékes családregényekről is, hiszen a főszereplők visszaemlékezései mindig kisebb-nagyobb családok tagjait is játékba hozzák.⁶ Grendel emlékezés- és időregényei azonban egészen más poétikájúak, mint a XX. századi nagy elődökéi voltak, például Marcel Proust *Az eltűnt idő nyomában* című nagyszabású művétől Nádas Péter *az Emlékiratok könyve* című, nem kevésbé nagyszabású művéig. Látványos különbség mindjárt a terjedelem: Grendel személyiségkrízisek mögöttes tartományait, az elmúlt 60–70 év kisebbségi magyar történelmét, társadalmát, a főszereplők családjainak történetét (278, 95, 159, 133 oldalas) kisregényekbe sűrítve mutatja be – miként a korai műveiben is. A *Négy hét az élet* Sanyija kezdetben még igyekszik „ellenállni az emlékezés ostromának” (24.), de aztán megadja neki magát, mert az emlékek „Alattomosan és hívatlanul bukkannak elő abból a sötétségből, ahol elraktározódtak és évtizedeken át szunnyadtak, mint annak a diófa alatti régi vacsorának az emléke is. Szeszélyességükkel szemben Sanyi fegyvertelen volt.” (41.) Ráadásul a szerző gyakran összehozza hősét a büntetett előéletű, hajléktalan, filozofálgató Hugóval is, hogy legyen egy külső szembesítő erő is, hogy időnként az ő szemével is nézhessen magára, a múltjára, az ő sorsába is beleláthassa a saját sorsát, s egymás hamisságát is legyen, aki leleplezze. Ezért is fordulhat elő olykor, hogy nem egészen egyértelmű, ki is beszél, illetve kire vonatkozik az elbeszélői megállapítás. Például a kontextus alapján a következő kijelentés inkább Hugóra, de éppúgy vonatkozhatna Sanyira is, sőt, akár a másik három regény főszereplőire is, hiszen az emlékezés folyamata egybefonódik

6 Bányai János is emlékezésregényekről és családragényekről beszél az első három regény kapcsán. http://epa.oszk.hu/01000/01014/00106/pdf/EPA01014_hid_2013_09_009-019.pdf

mindegyikben a jelen idejű történésekkel: „Furcsa, kicsit émelyítő érzés volt egyszerre lenni jelen több időben, a vánszorogva, de egyenletesen előrehaladó *mostban*, és egy mozgó, vibráló, előre-hátra cikázó múlt időben, amely kiszámíthatatlanul és rögzíthetetlenül áramlott emlékezetnek nevezve magát a fejében, mintha higanyból lenne.” (150.)

Grendel többnyire pontosan megteremti a főszereplők emlékezéseinek szituációit, körülményeit, indokoltságát, ahogy részben már az eddigiekből is láthattuk, ha vannak is ezen a téren következetlenségei. Noszlopy *Az utolsó reggelenben* például már megkezdi a barátnőire való visszaemlékezést azelőtt, hogy az oroszországi, átutazóban lévő unokatestvére, Szmirnov (akinek a szerepe hasonló a Hugóéhoz: „Szmirnov és ő! Mintha egymás tükörképei volnának.” (68.)), csak kevésbé megformált, kidolgozott regényalak, s még kevésbé ilyen az *Utazás a semmi felé* pszichiátere, akinek már a funkciója is csak annyi, hogy legyen kihez beszélnie Attilának) magához hívatná a Pozsony közeli Mária-Lucska egyik szállodájába, hogy megtudja tőle az igazságot közös unokatestvérükről, az agyvérzést szenvedett Pityuról (akinek szintén a tükörképének érzi magát Noszlopy) s annak családjáról (főként az apjáról, az öreg Takácsról, akit börtönbe zártak, mert részegen agyoncsapta az egyik barátját), és Noszlopy nem is csak róluk beszél, kéretlenül folytatja a saját élettörténete felidézését is. Csakhogy a történetek felidézését és elbeszélését különböző körülmények nehezítik mindegyik regényben (ahogy a korai Grendel-regényekben is), ráadásul „Egy időn túl az emlékek nem az igazságot közvetítik, hanem az igazságról való fantomképet.” (119.) – véli például Noszlopy és/vagy a regény elbeszélője. De a *Távol a szerelem* Rudija, akit életének különböző időpillanataiban (28 évesen, 14 évesen, a fia 18 éves korában, s talán hatvanon túl is) látunk és hallunk is, hasonlóképpen látja az idő, az emlékek és az igazság viszonyát: „Lerakom a követ, és az ott marad évtizedek, sőt évszázadok múlva is, csak az emlékezet keveri minduntalan össze, mert nincs megbízhatóbb, mint az emlékezés.” (12.); „Tizennégy évvel ezelőtt valami igaz volt, ami már nem az, az idő felülírta, bár az új igazság sem tartósabb a réginél. A kő ott van a helyben, csak az emlékezet csúszott odáig, hogy nem tudja, hol a régi hely.” (13.) Az idő ebben a legrövidebb, csupán 95 oldalas regényben tágul ki a legjobban (és keveredik is össze ugyanakkor, az olvasó számára már-már szétszalazhatatlanul), s válik az életet is

meghatározó tényezővé. Az idő („szétmállaszt mindent, ami azelőtt rendben volt, aminek volt értelme és célja.” – 122.), természetesen, még a történetek felidézésére, elbeszélhetőségére is befolyással van: „Csöpi szavait sem lehet már pontosan idézni, mert az idő kikezdi a szavakat. Hozzátold egy jelzõt, elhagy egy fontos igét – szóval lehet, hogy más is elhangzott, az ember emlékezete nem olyan biztos, mint a leírt szó.” (97.) – tudjuk meg Attilától, a regény főszereplőjétől. Ilyen értelemben is forma-, regényforma-teremtő az emlékezet mellett az idő, s mintha Grendel éppen ezt akarná megmutatni a regényei bonyolult narratív szerkezeteivel, összetett elbeszélői eljárásaival is. Mindegyik regényben kicsit másként, de mégis alapvetően rokon módon.

A főszereplők visszaemlékezésének, elbeszéléseinek körülményeit, időkereteit többnyire pontosan megteremti ugyan Grendel (négy hét a vidéki rokon házban és Hugóval párbeszédben, egyetlen este és éjszaka a Pozsony melletti szállodában, Szmirnovval párbeszédben, egy hét a pozsonyi pszichiátrián), de maguknak a regényeknek az elbeszélői szituációit annál inkább homályban hagyja. Pedig mindegyik regényben ott van a főszereplők mellett, mögött, vagy talán inkább előtt egy személytelen narrátor (akit talán nem alaptalan implicit szerzőként is elképzelnünk), akiről nem tudjuk, hogy mikor, honnan s miért beszél(i el a főszereplők történetét). A narrátor nemcsak a főszereplők gondolatait, érzelmeit ismeri, de a további elbeszélőket is, s egyáltalán jól ismeri azt a világot, annak a világnak a jellemzőit, amelyben ők éltek, élnek és beszélnek. A főszereplők és az elbeszélő történések többnyire az ő közvetítésével, rajta keresztül látszódnak és hallatszódnak, de ez az első számú elbeszélő időnként átadja az elbeszélés jogát a főszereplőnek, aki olykor mások történetét, a másoktól hallottakat beszéli el (mint például Noszlopy a Pityuét *Az utolsó reggelenben*) vagy a vele dialógust folytatónak: Hugónak, Szmirnovnak, G. bácsinak, másoknak. Az események felidézése során többnyire a főszereplő nézőpontját képviseli, az ő tudatába helyezkedve meséli a múltban történeteket és a jelenbeli rájuk gondolatokat, a regények nyelvi világa ezért is egységes alapvetően. Ilyen értelemben viszont korlátozott a mindentudása már a *Négy hét az élet* elbeszélőjének, de a másik három regény elbeszélőjének még másként is. Például azért, mert azokban az elbeszélő még inkább azonosulni látszik a főszereplővel, akinek a tudása, de leginkább az emlékezete – ahogyan részben már láthattuk –

igen megbízhatatlan. Olykor nem is csak a szereplő-elbeszélő emlékezete és tudása kérdéses, hanem magáé a narrátoré, mivel a két elbeszélői szólam egybecsúszik, ő válik az olvasó szemében megbízhatatlanná.

A szereplők által mondottak vagy gondoltak közvetítése során Grendel szinte minden lehetséges grammatikai lehetőséggel él. Olykor egyenes idézetként, amit idézőjel is jelöl (a párbeszédeknel, amint fentebb láthattuk is, akár gondolatjeles megkülönböztetést alkalmazva), de többnyire az elbeszélő saját szövegébe építve, függő beszédként, illetve szabad függő beszédként jelenik meg a szereplő kijelentése. Ez utóbbiak esetében gyakran olyan elbeszélő monológokkal van dolgunk, amelyek nem igényelnek nyelvi jelölt narrációs szintváltást,⁷ mint ahogy az sem, amikor a szereplői szólam csak „nyomokban” kerül be az elbeszélői szólamba, egy-egy közbevetésként, szófordulatként. Csak-hogy Grendelnél a narratori és a szereplői beszédpozíció közel kerülése egymáshoz nem csak a gyors váltásokat teszi lehetővé közöttük, de időnként annak eldöntését is megnehezíti, ki beszél valójában, s hogyan értékelhető az, amit mond. Például a *Négy hét az élet* 150. oldalán a már idézett, a többféle időben egyszerre létezésre utaló narratori passzus, amelynél nem egyértelmű, hogy kire vonatkozik (Hugó vagy Sanyi érzéseit fogalmazza-e meg, de mégis inkább a Hugót), Hugótól idézőjellel jelölt mondatokkal folytatódik, de közéjük ékelődik egy idézőjeleken kívüli mondat: „Na, már megint a kocsmai Szókratész!”. Ez feltehetően egy narratori közbevetés, de nem a saját álláspontját fogalmazza meg, hanem nyilvánvalóan a Sanyi nézőpontjából, az ő hangját szólaltatja meg. Még tovább megy a másik három regény a nyelvi kifejezés redukciója terén, nem ritkák a tömondatok, a félig kimondott mondatok, az elhallgatott mondatrészek. „Mindenekelőtt abban rendkívül spórolós ez a szöveg, ahogy a mondatrészeket képes fakultatívnak fölfogni s ezáltal elhagyhatókként kezelni – s minden további nélkül el is hagyni. Még meglepőbb, amikor ugyanezt a mondatok vagy nagyobb szakaszok esetén teszi (...) Mindenekelőtt azonban nyelvi kivonás ez, amely eleve kisiklatja az egyirányú értelmezés esélyét is, s arra készíti az olvasót, hogy látszólag egymáshoz tartozó alany és állítmány kapcsolatát bontsa meg, vagy fordítva, hogy

7 Cohn, Dorrit (1996): *Áttetsző tudatok*. Ford. Gács Anna és Cseresnyés Dóra. In *Az irodalom elméletei II.* Szerk. Thomka Beáta. Pécs, Jelenkor Kiadó, 81–193.

az állítmányhoz megtalálja az alanyt.” – írja Csanda Gábor pontosan jellemezve a *Távol a szerelem* redukált nyelvi világát, de akár a két következő regényre is érvényesen.⁸

Mindez, a sűrű nézőpont, beszédpozíció, idősíkváltásokkal, szerkezeti kihagyásokkal, a cselekménybe rejtett „üres helyekkel” együtt alapvetően jól illeszkedik ahhoz az általánosan elbizonytalanító szerzői stratégiához, amely az emlékezet, az idő fentebb már tárgyalt romboló munkájával, a történelmi idők és a szereplői identitászavarok még ezután tárgyalandó megjelenítésével lehet összefüggésben. Valószínűleg erre gondolhatott a szerző, amikor „regény-kísérlet”-ről, a korábbiakhoz képesti „másként” írásról tett említést a Ménesi Gábornak adott interjúban⁹, s valószínűleg erre gondolva ajánlotta már az első regényt annak a Mészöly Miklósnak, aki szerinte „a legtovább merészkedett a realista beszédmód művészi újrastrukturálásában, a történetelvűség, az idő- és nézőponttechnika újfajta, irodalmunkban eddig kipróbálatlan összjátékának kimunkálásában”¹⁰. Mindez még illeszkedhet ahhoz a szerzői stratégiához, amely aktív olvasói magatartást igényel, amely gyanakvóvá, bizonytalanáá igyekszik tenni az olvasót a narrátori tudás felől, ezáltal is a saját szabadságára s egyúttal felelősségére emlékeztetve, az önmagával való szembesülésre készítetve.¹¹

Csakhogy a regényekben, főként a három utóbbiban olyan megoldásokkal, következtelenségekkel, hibákkal is lehet találkozni, amelyekről nehéz eldönteni, hogy szerzői szándék szerintiék, vagy szerkesztői, korrektori figyelmetlenség (amiből *Az utolsó reggelenben* feltűnően sok van) következményei. A *Négy hét az élet* kapcsán még érvényes, amit Tarján Tamás ír: „Eleinte ugyan a keményen időbontásos, asszociatív narráció okozhat fejtörést: milyen néni, melyik bácsi, kiféle Krisztina bukkan fel? Később a mozaikok összerendeződnek: a nem lineáris, lapozgató-ismétlő olvasás kedvez – minden befogadói nehézség nélkül – a műnek.”¹², de a következő három regényben nemcsak a még sűrítettebb voltuk, a fenti elbeszélői eljárások (például a nézőpont,

8 Csanda Gábor: *Minimális távolság*. http://www.es.hu/csanda_gabor;minimalis_tavolsag;2012-06-13.html

9 *Megkérdeztük Grendel Lajost...*

10 Grendel Lajos: *A tények mágiája*. Kalligram, Pozsony, 2002. 7.

11 Paul Ricoeur: *A szöveg és az olvasó világa*. Fordította: Jeney Éva. In uó: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris, Budapest, 1999.

12 Tarján Tamás: *Visszaszámlálás*. http://epa.oszk.hu/02900/02931/00148/pdf/EPA02931_forras_2011_11_125-128.pdf

beszédszólam, idősík váltások) és a nyelvi redukció még intenzívebb alkalmazása okoz(hat) befogadói nehézséget, hanem a mindegyik műben jelenlévő, akár az olvasót el is kedvetlenítő hibák. Kár az ilyen típusú hibákért, mert a hatásuk szétterjedhet, és nem a regényvilágok egésze által közvetített termékeny bizonytalanságot erősíthetik az olvasóban, hanem a szerzői tudatosságot illetően bizonytalaníthatnak el.

A bemutatott narrációs eljárások, a sűrű nézőpontváltások, az időben való ide-oda ugrálás, a regények cselekményében, az elbeszélte eseményekben való eligazodást sem könnyítik meg, de ez minden bizonnyal a szerzői akaratnak megfelelően van így. A mozaikokból végül is mindegyik regényben összeállnak valamilyen formában (ha olvasónként, akár különbözőképpen is) azok a múltbeli emlékezetes, olykor titokzatos történések, amelyek „maig” foglalkoztatják, meghatározzák a főszereplő elbeszélőket. Valamilyen egyéni életút is összerakható, de az egésznek a képlékenysége, „üres helyekkel” tarkított bizonytalansága talán épp azt akarja érzékeltetni, hogy milyen hiábavaló kísérlet a pontos rekonstrukció, s hogy nem is maguk az elbeszélte események, életutak az igazán fontosak, érdekesek, hanem a rájuk való visszaemlékezések összhatása a főszereplő-elbeszélőre (és az olvasóra). Görözdi Judit a *Távol a szerelemről* írja (de jórészt a többi regényre is érvényesen): „A *Távol a szerelem* az élettörténet mint olyan megkonstruálásának esetlegességéről szól. (...) Valódi kérdése az, felállítható-e egyáltalán érvényes életút-narratíva. Kihámozható-e az időben szertefutó emlékek, érzelmek, értelmezések hálójából valamilyen személyes történetív? Létezhet-e ideologikus, tehát az életanyagra külsőleg vagy utólagosan rávitt magyarázatoktól függetlenül, amikor az autentikusnak tekintett történetelemekről is többször derül ki idővel az, hogy emlékként bizonytalanok, értelmezésként tévesek, érzelmeként kiszolgáltatottak, információként hazugok?”¹³

S mindehhez nagyban hozzájárul az a történelmi tér és idő, amelyben az események lejátszódtak, a sorsok lezajlottak, s amelyben felidéződnek, amelyben a szereplők értelmet, jelentést akarnak tulajdonítani nekik. Főként, mivel ebben a kelet-közép-európai tér-időben, felvidéki

13 Görözdi Judit: *Grendel-variáció a történetkreatálás esetlegességéről*. <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2012/2012-szeptember/1425-goeroezdi-judit-grendel-variacio-a-toertenetkreatalas-esetlegessegerl>

magyar értelmiségiként a történelem maga is csak szkepszissel kezelhető: „a történelem, amelynek célja és rendeltetése kifürkészhetetlen” – *Utazás a semmi felé* (80); „a Történelem, amióta csak van, az ördög műve, s találékonyasága ennélfogva kimeríthetetlen” – *Négy hét az élet* (74.); amit történelemnek nevez, az többnyire csak egy rossz tréfa, melynek a poénjai sem viccesek” – *Négy hét az élet* (122.); „a történelem nagy kópé, nincs benne annyi logika sem, mint egy holdkóros lebegéseiben. Rájössz, hogy egy csaló.” (*Az utolsó reggelen*, 132.). Itt nemcsak az idő és az emlékezet, de maga a történelem is rombolja az igazságot és a valóság fogalmába vetett hiteket. Itt „a valóság az volt, hogy többféle valóság is érvényben volt egyszerre, s a bölcs ember mindig tudta, hogy a sok »valóság« közül ma éppen melyik a *valóságos* valóság, s hogyha történetesen hétfő van, akkor semmi esetre sem lehet péntek. Csak az ő apjával fordulhatott elő, hogy erről megfélekedett.” – értesülünk a *Négy hét az élet* elbeszélőjétől, aki nyilvánvalóan Sanyi nézőpontjából beszél. De mindjárt idézi az édesanyját is: „Tudod, fiam – mondta egy ilyen alkalommal az anyja –, apád hajlamos összetéveszteni az igazságot a valósággal, és még csodálkozik is, hogy megüti a bokáját.” (205.) Megütötte 1956-ban, és megütötte majdnem 1968-ban is. Sanyi apja – aki a városban köztisztelőben álló embernek számított, „aki erkölcsös életével, bátor kiállásával, nem megalkuvó viselkedésével követésre méltó példát mutat”, de Sanyi szerint ebben a szerepben a lelke mélyén már ő maga sem hitt – 1956-ban, amikor az oroszok lerohanták Magyarországot, elsírta magát, majd november 4-e után néhány nappal, az utcán magából kikelve szapult a oroszokat és a „malacképű” Hruscsovot, amiért bevitték a rendőrségre, s ha nem is bántották, kirúgták az állásából. Néhány év múlva viszont, korábbi álláspontját felülbírálván, azt gondolta, a kommunisták mégiscsak jó emberek, mert felszámolják a társadalmi egyenlőtlenségeket, tehát a világ mégiscsak jó irányba halad. Csakhogy 1968-ban az oroszok már hozzájuk vonultak be, ráadásul a magyarokkal együtt, s ekkor, miközben ismét nagyon „valóság”-idegenül viselkedett, már-már burleszk jelenteket produkálva, a városi pártházba magukat bevett magyar katonatiszteknek mondott egy olyan mondatot, amely rendkívüli tömörséggel foglalja össze a szlovákiai magyar történelmi skizofréniát: „A fene se hívta magukat, de ha már itt vannak, ne siessenek annyira.” (127.). Nem véletlen, sőt jelképes érvényű, hogy néhány év múlva el is

borult az elméje. A *Távol a szerelem* sűrítettsége nem igazán teszi lehetővé, de a másik három regény igen nagy teret szentel a személyes sorsok, családi történetek háttérében munkáló történelmi erők, fordulópontok fel-felvillantásának és a társadalmi folyamatok bemutatásának. A *Négy hét az életben* 1956 és 1968 („furcsa, rövid életű paradicsoma, a legcsalókébb délibáb valamennyi délibáb közül”; „Ez az össznépi önámítás” – 121-122.) mellett hangsúlyosan szerepel a város 1944-es, oroszok általi megszállása (Klementina megerőszkolása, esetleg áldozata), az 1947-es szlovák–magyar lakosságcsere (Vilma néni ekkor vágja pofon a lakásukra szemet vető baráti házaspár Emmáját: „a Történelem kapta Vilma nénitől a pofont, mert Emma abban a szerencsétlen pillanatban a Történelmet szentesítette meg, még ha nem is tudott erről” – 74.), a hetvenes-nyolcvanas évek, a rendszerváltozás és ami utána jött. Az *Utazás a semmi felé*ben Attila szülei számára már 1944-ben megállt az idő, mert az apja gyávaságból magára hagyott egy zsidót, és ettől kezdve a büntudat kínozza, a kommunistákon való viccelődése miatt egy hónapra börtönbe zárták, s a kiengedésének a beszerzése volt az ára; a barátja, Tomi faterja „a szép szó politikájá”-nak engedve, két hét alatt belépett a téeszbe stb. *Az utolsó reggelen* egészében, minden fő történetszálának a háttérében a szlovák–magyar viszony determináló szerepe domborodik ki, mind Pityu balul sikerült házasságaiban, mind Noszlopy egyetlen igaz szerelmében, s főként az öreg Takács gyilkos tettében: „Azt az ütést a szlovákoknak szánta. Ha tetszik, ha nem, ez az igazság” (117.) – mondja egyszer Noszlopy Gabinak, a magyarul egy szót sem tudó, szlovák szerelmének.

A legnagyobb teret az első és az utolsó regényben az 1968 utáni világ, a konszolidáció, az ún. szocializmus kora kapja, amikor a főszereplők fiatal felnőtt élete lezajlott. A *Négy hét az életben* már a hatvanas évek derekától, a város átépítésével kezdődnek azok a folyamatok, melyek eredményeként „a város és lakói között megbomlott az a szimbiózis, amely a legnehezebb időkben is élhetőnek tartotta meg az életet (120.). Az *Utazás a semmi felé* három barátjának 1968 után már semmiféle illúziója nem maradt, a hazájukat már régen nem érezték a hazájuknak („A haza odaveszett a második világháborúban.” – 38.), és reményük sem volt arra, hogy megérik a kommunizmus bukását („Szóval berendezkedtünk a szocializmus örökkévalóságára.”

- 38.; „Az egész életre rendezkedtek be így, nemcsak ideiglenesen.” - 77.). Közben Zoli, szerelme halála miatt, feltehetően öngyilkossá lett. S aztán váratlanul jött a novemberi forradalom, a rendszerváltozás, amibe a színészből lett hírszerkesztő Attila kezdetben már-már forradalmi hevülettel, optimistán belevetette magát, a mérnök Tomi viszont kezdettől cinikusan szemlélte („Mert mi történik, ha a fekete lovat lecseréli a fehér ló. Most a fehér ló húzza rossz felé a szekeret.” - 41.; „Nem mentek el, csak átváltoztak. Egy kommunistaiban több kommunista is lakik, ezt nem tudod?” - 43.), majd Attila is gyorsan kiábrándult, de nem tudta már újratekinteni az életét, Tomi viszont karrierista politikussá vált, a barátságuk pedig elhidegült. A megöregedett, a pszichiátriai kezelésen részt vevő Attila jelen idejéből az elbeszélő már így láttatja a rendszerváltozást: „Mert volt a rendszerváltás, de a legtöbb ember csak szorongva örült neki, mint Attila. Nem volt ez felszabadulás, legföljebb csak megkönnyebbülés, a bűnök továbbra is bűnök maradtak. Hetven százalékban töredelmesen bevalótlották, akárcsak Attila, de a harminc százalék, az szégyen maradt. A legszabadabb ember sem volt teljes mértékig szabad, ahhoz előbb ki kellett volna irtania a világot, s köztük magát is.” (78.). A rendszerváltozás és eredménye a többi regényben sem kap pozitívabb bemutatást, sőt a jelentősége is megkérdőjeleződik, azáltal, amilyen jelentéktelen változásokat hoz. A *Négy hét az életben* többnyire csak mint zavaros idők szerepel, amelyben „sok pitiáner senkiházi szedte degeszre magát pusztán annak köszönhetően, hogy valamelyik haverja vagy valaki az atyafiságból magas posztra ügyeskedte föl magát”; „Új világ volt születőben, semmivel sem kevésbé piszkos, mint az előző világok.” (157-158.). A *Távol a szerelem* főszereplője, a mérnök Rudi hallott egyet-mást arról, hogy lezajlott a rendszerváltozás, de valójában „nem tapasztalt semmit. Legföljebb a ráncok az emberek arcán egy milliméterrel öregebbek, amit szabad szemmel nem lehet látni.” (52.). Az egykor kiadóvezető Noszlopy pedig *Az utolsó reggelenben*, ha születtek volna gyerekei, „Inkább nem beszélt volna a gyerekeknek a második világháborúról, a rendszerváltásról, és egyéb csacsiságokról, mert az égvilágon semmi értelme nem volt. A gyerekek néztek rá, mint a holdra. A rendszerváltást Noszlopyék magukkal viszik a sírba. De szerencsére nem volt gyereke. Más szempontból ez sokkal mélyebbre van elásva.” (76.). Noszlopy azért nem akart gyereket, mert javíthatat-

lannak látta a világot, mint ahogy az *Utazás a semmi felé* Attilája számára is ez a rendszerváltozás során levett álarc mögötti legfőbb tapasztalat: „... de a világ megváltozott körülötte, mondhatni levette az álarcát, semmi több nem történt, az égvilágon semmi több. De ez éppen elég.” (15.).

Grendel újabb regényei is, miként a koraiak, a hasonlóan mélyre elásott, ott azért munkáló múltbeli, de az emberi jelent meghatározó egyéni és közösségi léttapasztalatokat próbálják megmutatni, illetve a regények főszereplőinek a szembesülését, szembesülési kísérleteit velük. Hogy mi látszik belőlük, és mi látszik általuk az emberből, az ember életéből az idő(k)be ágyazott emlékezés során. A négy regény közül a legkidolgozottabb és a legárnyaltabb mindez a *Négy hét az életben*. „Azt hiszem, az élet annyi, amennyi az emlékeim összessége. Talán csak négy hét az élet, huszonnyolcszor huszonnégy órába belefér az egész hetven év.” (132.) – véli Sanyi, a regény főszereplője. Csakhogy az ő visszaemlékezése, egy olyan életnek a cserepeit bányászta elő, amely csupán megtörtént vele anélkül, hogy ő megpróbált volna irányt szabni neki. Önmagát hol „fölsleges embernek” (s valóban emlékeztet némiképp a 19. századi orosz realisták hőseire), hol „egydimenziós emberkének” (s Marcuse kategóriája is illik rá némiképp), hol „szánalmas karikatúrá”-nak látja csupán (142., 96., 247.), a „nagy formátumú férfi” karikatúrájának. Feltételezése szerint Vilma nagynénje is gyávának és kis igényűnek tartotta volna, de Hugónak maga is elismeri, hogy „Meg akarta úszni az életet nagy drámák, nagy ütközések, nagy kudarcok és fájdalmas bukások nélkül” (145.). Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a kor elvárásainak megfelelően élt. Ebben azonban utólag sem találhat felmentést, mint ahogy abban a mélyen elfojtott léttapasztalataiban sem, amelyet még egy hetvenes évekbeli római útja során szerzett, hogy nem jobb korba, hanem inkább más helyen kellett volna születnie: „Ott, ahol a jövő időnek valóságos tartalma van, ahol a jövő nem a ciklikusan ismétlődő múlt következő fázisa, ott, ahol a nagy történetek nem aprózódnak szét az irigység, a kapzsiság, a hatalomvágy nyomása alatt, ahol a nagy dolgok ezután is történni fognak, s amelyeknek az itteni világ csupán értéktelen hamisítványa.”; „A hazudozás, az alakoskodás, a képmutatás itt nem csupán a túlélési stratégia egyik eleme volt, hanem egyetlen módja a fennmaradásnak.” (196–197.). Ezek után nem csoda, hogy úgy érzi: „Életének nem volt se

kiterjedése, se mélysége. Nem a semmi felé haladt, hanem a semmiben volt.” (193.) Mégsem a semmi vagy az üresség érzését tartja végül, Hugóval beszélgetve, a legrosszabbnak, mert azoknak nincs tartalmuk, hanem a hiányt. Sanyi kínzó hiányérzetét, amit az ő gyermekei már nem is ismerhetnek (az utódok hasonló érzéketlenségének motívuma a többi regényben is fel-felbukkan), annak a világnak az eltűnése okozza, amelynek Vilma és főként Klementina nénye is csak a visszfényt közvetítette már, nem is beszélve a saját apjáról, de Klementina még tudott beszélni neki egy, „a földinél összehasonlíthatatlanul magasabb rendű élet”-ről (145–146.), az ő világukban „a kimondott szónak volt még fedezete” (272.), „s egyértelműen tudni lehetett, hogy ki a jó, és ki a gonosz” (42.). Szmirnov is tudni szeretné *Az utolsó reggelenben*, hogy az öreg Takács és Pityu „jó ember-e vagy pedig rossz ember”, de a szerelmi kalandokba belefáradt, az egyetlen igazi lehetőségét viszont elvesztő Noszlopy nem tudja megmondani (67.), mint ahogy az *Utazás a semmi felé*ben Attila sem tudja eldönteni, hogy az évek múltával ő maga „Rosszabb lett? Vagy jobb lett? Nos, ezek a kategóriák sorra-rendre csődöt mondtak.” (44.). Az elrontott, elhibázott életek, a házassági, családi traumák mindegyike háttérben ott munkál a hagyományos (keresztény) polgári értékek relativvá válása, a belső normák hiánya. Attila kétszer is kimondja, hogy már régóta nem hisz semmiben (26., 64.), miközben azt is tudja, miként fentebb már láthattuk, hogy az olyan fogalmak létezése nélkül, mint igazság, becsület, őszinteség, értelmetlenné válik az élet, s csak a halál marad (90.). Sanyi esetében sem a gyermekkori idilli világ hiányáról van szó, hanem a Klementinének által képviselt rend mértékadó szabályainak elhomályosulásáról, illetve a tőlük való elfordulásról, s az emiatt érzett talajvesztésről. A regény végén elhangzó mondatok mindezt nem fölöslegesen,¹⁴ hanem indokoltan foglalják össze, és mondják ki direktben, hiszen Sanyi önkínzó önazonosság-hiánya a befejezettség, a végérvényesség, a megváltoztathatatatlanság által válik elviselhetlenné számára: „Élt egyszer ezen a tájon, sok nemzedéket fűzve időrendbe, egy magyar középosztály, amely nincs többé, s pusztulásával az a hang is elnémult, amely a belső parancsot egykor kibocsátotta. Ez a hang

14 Károlyi Csaba véli: http://www.es.hu/karolyi_csaba;egy_elet_harom_nover_negy_het;2011-04-20.html

is, mint annyi más tiszta és hamis hang, beleveszett a jelentéktelenség határtalan óceánjába.” (277.)

A *Négy hét az élet* tematikájában, létszemléletében, hangoltságában a rákövetkező három előképének, ősforrásának látszik, poétikailag pedig mintha valamiféle átmenetet képezne Grendel korábbi regényírása felől az utóbbi három mű irányába. Az anekdotikus cselekménybonyolítás már használja a mézőlyi vágás-technikát, de hiányzik még a nyelvi redukciónak a következő regényekben megvalósuló intenzitása, miközben itt még működik a jól ismert grendeli humor és tragikus irónia, aminek a további regényekben már nyomai is alig maradnak, az azokban uralkodó tragikus hangnemet inkább csak valamiféle nosztalgikus, melodramatikus zöngék színezik. A regények mindegyikében találhatunk fejbekölintőan pontos, mégis tovább gondolásra érdemes mondatokat, szívbemarkolóan szép jeleneteket vagy csak hangulatokat, s mindnek vannak különböző sajátos, külön értékei is (például a *Távol a szerelemnek* az alig érintett motivikus rendszere, *Az utolsó reggelenben* a szlovák–magyar viszony alapos körüljárása, az *Utazás a semmi felében* a rendszerváltozás utáni világról mutatott plasztikus kép). A négy regény együttese pedig kétségtelenül nyomatékosabban, hangsúlyosabban közvetíti azt a reményvesztettséget, kiüttlanságot, ami a főszereplők világát jellemzi. Az eszmei-nyelvi-kompozicionális összhatását tekintve ugyanakkor a négy regény közül az első, a *Négy hét az élet* mutatja fel a leghatásosabban az értékek teljes viszonylagosságát, a kiüresedett élet értelmetlenségét. Ezért egyet tudok érteni Szegedy-Maszák Mihállyal: ez a könyv valóban az életmű egyik legjelentősebb darabja.¹⁵ A következő három regény részben ismétli, részben árnyalja ezt a képet, de az elbeszélői megnyilatkozások, a nyelvi kifejezőmód radikális elbizonytalanítása nem tudja mindezt jobban, hitelesebben kifejezni, miközben az örömteli olvasói élményt némiképp kikezdi.

15 Szegedy-Maszák Mihály: *Grendel Lajos: Négy hét az élet*. <http://ujsoz.com/napi-lap/szalon/2011/04/23/grendel-lajos-negy-het-az-élet>

OLVASÓLÁMPA

MIT TUD A KÖLTŐ

A jó vers nem enged el. Nem hagy békén, nem hagy nyugton, ott kavarg a fejedben, ott áramlik, ott hullámszik, pulzál, dobog, lélegzik a mindennapjaidban, perceidben, pillanataidban; előjön a leghelyetlenebb helyzetekben, adóhivatalban, buszon, üzletben, erdön, mezőn, barátaiddal való beszélgetéseidben, kedvesed, szerelmed, társad szembogarából, hangjából, gesztusaiból, egyszóval szinte bármiből, amivel érintkezésbe kerülsz mindennapi gondjaid, bajaid, dolgaid stb. közepe. De előbb megszűr, mint egy darázs, megüt, mint a légkalapács, odavág, odabasz, hogy kereng tőle a fejed, szédület környékez, csillagok miriádjai kezdenek ragyogni körülötted a világmindenségben a kimondhatatlan örömtől, jóérezéstől, boldogságtól. Milyen patetikusnak hangzik, ugye?! És milyen rosszul is esik megszakítani ezt az ünnepélyes bevezető futamot; szinte rááll a tollam, a billentyűzetem, hogy folytassam. Talán azért, mert valahogy így van, mert valami hasonló, szavakkal körül alig írható jóézés áramlik át az emberen, amelyet patetika, ünnepélyesség, a boldogságézés milliónyi csiripelő madárkaszavai nélkül aligha, és igen nehezen írhatnánk le.

Pedig jó vers, önmagából sugárzó, igazi nagy vers – és nem csak Gottfried Benn *Líraproblémáiból* tudjuk –, a legnagyobb életművekben is alig van tíz-tizenkét darab, igen-igen, ami nagyon nagyoknál és szerencséseknél felduzzadhat egy kicsivel többre, duplájára, mondjuk.

Hogy mi a jó vers, mi a nagy vers, azt pedig valahonnan belülről, zsigerből érezzük. Feláll a szőr az ember hátán, amikor elolvassa, borzongás fut végig a testén, lelkébe vág, széttrancsírozza szinte, annyira megérinti. És nincs benne zavar, érthetetlen katyvasz, mint ahogy ifjúkorunkban gondoltuk, hogy milyen is a modern vers: érthetetlen, hanem tiszta, mint a forrásvíz, érthető, plasztikus, mégis sejtelmes; s noha úgy tűnik, hogy „fogjuk”, „vesszük” minden szavát, mégis valami titok mindig marad benne. Aztán elgondolkoztató is, különös, olyan, ami szinte helyettünk, nevünkben szól, úgy érezzük, talán mi is meg tudtuk volna írni, csak megelőztek, mert ugyanígy gondoljuk mi is, helyettünk is elmondja, megfogalmazza, amit mi nem még, vagy így nem még. És van benne valami álomszerű is, valami

legmélyebbről jövő, amit csak ekkor és ott sikerült felhozni, mint egy bányász, vagy mint egy mélytengeri bűvár, a legmélyebbről, a legeslegeslegmélyünkről, a miénkről is, mint egy közös, mélységesen mély tudatalattiból. Pedig olyan egyszerű az egész, egy-két szóval össze is lehetne foglalni, hogy miről szól. És mégis. És mégsem. És talán ez benne a titok. A nagy titok.

A *Hogy elérjek a napsütötte sávig*, a *Farkasok órája* (a kettő egyébként ugyanabban a *Holmi*-számban jelent meg a kilencvenes évek elején), *A tízezer* Borbély Szilárdtól, Kemény István *Egy nap életje* szinte be van égve az ember tudatába; vagy a *Valaki jár a fák hegyén*, vagy a *Nyár, némafilm*, és sorolhatnám még őket. Vagy Tóth Krisztinától *A világ minden országa*, és a másik: a *Kutya*. Még arra is emlékszem, hogy nem is olyan régen, első közlésként mikor, hol olvastam ezt az utóbbit. És hogy sokáig nem ment ki a fejemből, mint ahogy napok óta itt kavarog bennem egy még nem nagyon jegyzett költő (mi a jó kifejezés erre?), Tamás Zsuzsa tavaly megjelent kötetéből egy, a *Kutyával* rokonítható darab, *A vetélés utáni első*. Kis, vékony kötet¹, alig három tucatnyi költeménnyel, köztük pár darab, szinte mind a három ciklusra szabott nagy dobással. Egyike az említett költemény. Eddig nem sokat tudtam a szerzőről, nem is volt nagyon szem előtt, ez csupán a negyedik kötete, és legelső a Magvetőnél. Jó éve már, hogy a kezembe került, várakoznom kellett, üres perceket kellett elütnöm Szegeden, egy autóban, amikor kinyitottam, és végignyálaztam, amennyire lehetett. És ez a vers azóta nem engedett. Most, hogy szinte egy évre rá újra kezembe veszem a könyvet, mint ismerősömet keresem legelőre ezt a darabot, és most már, azt hiszem, ezután mint kedvencemhez fogok mindig is visszatérni. Jó költő igen jó verse. Hogy nagy verse, nem tudom, de mindenképp sűrölja a lécet. Pedig nincs benne semmi különös, semmi spéci, semmi egzotikus, semmi egetverő, nem szól semmi másról, mint az életünkről, örömről és tragédiáról. Traumáról és feloldódásról – és átlényegülésről. Mindkettőről, mint a halál, a vég előszobáiról. Ahogy finoman egymásba csúsztatja-játszatja, szinte eszköztelenül, leíró módon, abszolút szenttelenül a vetélés emlékét, rettenetét, kiszolgáltatottságát, megalázottságát a szerelem, szeretkezés, az együttlét feloldó, borzongatóan csodálatos örömével és együttes megsemmisülésével. (*Fekete Vince*)

1 Tamás Zsuzsa: *Mit tud a kert*. Budapest, 2016, Magvető Kiadó.

MI HÁT A KÖLTÉSZET?

„Ég a sugaraktól sebhelyes föld arca,
elült az avantgard zajos kofa-harca.
»Századvég«, gondolja az értelmiségi,
»bár a szép remények nótája a régi«.
Mi hát a költészet, mesterek közt mester,
zúgó csillagok közt a lassan-a-testtel;
mire illik rá még ugyanúgy a mérték,
ahogy azt a régi mesterek kimérték...”

- talán mondanom sem kell, hogy a 200 éves Arany János miatt vettem elő ismét Orbán Ottó *Szép nyári nap, a párkák szótlanul figyelnek* című verseskötényvét²: ebben a kötetben olvasható ugyanis az a vers (első nyolc sorát lásd fent), ami szerintem - Weöres *Negyedik szimfóniája* mellett - az Arany Jánoshoz írt költemények legszebbike...

Bő negyedszázada vettem meg a *Szép nyári nap...-ot* a csíkszeredai Corvina Könyvesházban, Kukorelly Endre *Manière* című kötetével együtt. Nem tudom, hogy történt, de hazafelé tartva Lövétére, a buszon Kukorelly könyvét kezdtem olvasgatni, s egyszerűen nem akartam hinni a szememnek-fülemnek: „Szóval így is lehet verset írni - mondtam magamban. - No hát akkor gyereünk!” (Aki kíváncsi arra, hogy egy fiatal költőt mennyire el tud bűvölni egy másik költő nyelvi manírja, olvassa el az első kötetemből a „Kerek lesz a vég, mint dundi babaarc” kezdetű verset. Ezt a versemet ugyan ma sem tagadom meg, csak a „nyelvi bravúrt” ma már kevésbé tartom fontosnak, mint korábban; ha úgy tetszik, ugyanaz a véleményem, mint Pilinszkynek, aki szerint az igazán nagy írók, Homérosz például, vagy Shakespeare vagy Dosztojevszkij nem voltak jó stiliszták, az evangélistákról nem is beszélve - utálták is őket a művelt rómaiak...)

Kukorellyvel ellentétben Orbán Ottó már negyedszázaddal ezelőtt is régi ismerősöm volt - a fordító Orbán Ottó legalábbis mindenképpen az volt: szobám falát Lövétén sokáig egyetlen kartonplakát díszítette: erre a kartonra ragasztottam föl azt a 8 darab A4-es lapot, amelyekre lemásoltam Ginsberg *Üvöltését* Orbán Ottó fordításában. S most, hogy a 200 éves Arany miatt újra elolvastam a *Szép nyári nap...-ot*, rendesen

2 Budapest, 1984, Magvető.

elszégyelltem magam: hűtlenül hagytam, hogy édesanyám elégesse azt a kartonplakátot! Sárga volt nagyon, légszarus volt nagyon. De mennyire hozzátartozott székelyudvarhelyi, középiskolás hippikorszakomhoz! Hűtlen lettem a fordító Orbán Ottóhoz, és hűtlen lettem a költő Orbán Ottóhoz is, pedig már negyedszázada is komolyan izgattak az ilyen sorok: „az irodalom mint az irodalom tárgya / gondoljunk csak bele / egy pornóüzlet” (*A költő körülírja mesterségét*, 5. o.); „a líra rossz korszakát éli / gondolja a líraszakértő és kéjesen nyújtózkodva egyet / körültekint a nyomor aszalta kontinenseken / csatahajók fűkunyhók felhőkarcolók / meg más effélék NEM IS CSODA / gondolja és elmegy a regényelmélet felé / mely naprakészen jelzi a világtőzsde árfolyamingadozásait / miközben Líra anyó / az érdemes madám / talányos mosollyal ül a kassza mögött / ő tudja amit tud / a puritánok jönnek és mennek / de az üzlet marad / a macskaköves kisvárosi utcán / mindig föltűnik egy-két sompolygó járókelő / aki izzadt tenyerét a kabátjába törülve / bekopog az ajtón” (*A líra rossz korszaka*, 15. o.); „ki nem állhatom a költőt akinek orrán-száján dől a költészet / a szó szűznemzéséből szörny születik” (*Rembrandt*, 67. o.) stb.

„Mi hát a költészet?” – kérdezhetném Orbán Ottótól, ahogy ő kérdezte már idézett, *Arany János*hoz című versében, s ahogy kérdezi a *Szép nyári nap...* szinte minden versében. Megnyugtató válasz természetesen ezúttal sincs, de egy válaszlehetőséget külön is, kiemelten is idemásolnék (a 36–37. oldalról):

A költő a költészet hatalmát dicséri

1

közönybe fulladnak robbanékony verseim
 leírok egy verssort nem történik semmi
 csak a halk kuncogás hallatszik
 na ugye megmondtuk
 amitől persze teljesen kiborulok
 és ordítani kezdek
 AZ NEM LEHET HOGY ANNYI SZÍV
 mire ismételt kuncogás hallatszik
 már miért ne lehetne

nahát ez aztán végképp sok nekem
nyomorult kor nyomorult közösség
szikrázik egy prófétai átkot
a házilag barkácsolt verspetárda
aztán kialszik

2

nem történt semmi
és minden józan megfontolás ellenére
valami történt
úgy képzeljük a dolgot
mint a víz körtáncát
ég és föld között lebegünk
beleszivárgunk a talajba
sókat hozunk-viszünk
nem vagyunk sehol
hanem egyszercsak kitör a botrány
és gyógyíthatatlan izgágaságunk
népharag vagy tudományos fölfedezés képében
megrázza az idő félkész épületét
nicsak mondják az arra járók
már megint tavasz van

Vagy idézzem *A költő, a gondos gazda* című verset a 24. oldalról? Miért ne? – ugyanolyan „fölsleges”, mint a fentebbi vers, de legalább sokkal rövidebb: „Szőlőhegynek képzeletét: a teraszos művelés körívei / versről versre kúsznak fölfelé a vulkán oldalán; és körben / a romok, a lávagöcsörtök, a szétszórt lábszárcsontok, a / csákánnyal bevert koponyák – a szüreti táj.” (*Lövetei Lázár László*)

*NÉGYLÁBÚAK, TOLLASOK, VALAMINT KÉTLÁBÚ
TOLLATLANOK*

Ha azt írnám, hogy Tamás Kincső első könyvének³ témája egy félreeső tanyán gyerekeit egyedül nevelő nő hétköznapijai, valahogy nem lenne teljes, még ha szűkebb értelemben véve igaz is. A valóság mindig változatosabb, színesebb, mint a róla gyártott címke. A szerző futólag említi ugyan könyve lapjain, hogy a főszereplő (akiről azért tudni lehet, hogy ő maga) férjnél volt, de aki szaftos válóperes sztorira számít, vagy önsajnálatra és lelki sebek nyalogatására, az nem jó helyen kereskedik. Inkább egyfajta csendes derű lengi át ezeket a történeteket, a dolgok és történések finom iróniával és öniróniával való kezelése. Valahogy mintha még nyert volna is a főszereplő(nő) azzal, hogy figyelmét és törődését gyerekein kívül nem kell megosztania egy férjjel is, így nagyobb figyelmet tud szentelni környezetére különböző kétlábú és négy lábú lényekre. Akik és amik meglehetősen sokfélék, és sokféle az ő csetlésük-botlásuk is.

Félreeső tanyát említettem, de azért nem kell valami ember nem járta vidékre gondolni, ilyen ma már errefelé is ritka. A falun kívül található a telek s rajta a ház, de azért van szomszédság is, a közeli pisztrángászat meg tehenészet tulajdonosai, alkalmazottai. A kert mellett hajtja naponta a pásztor a csordát, faszállító autók húznak el az úton, gombászók, málnászók, kirándulók vetődnek arra. Villanyóra-leolvasó és postás versus házörző ebek. Mivel nincs akkora nyüzsgés, mint a városban, ha két ember találkozik, szót váltanak, jobban odafigyelnek egymásra. Probléma is adódik olykor egyik-másik szomszéddal. Néha még több is, mint az állatokkal.

Na igen, az állatok. Kutyák, macskák, aranyhalak. Teknősbéka, vadászgörey. Meg a háziállattá szelídült, már-már családtaggá avanzsált, okos (refinált?) madarak: szarka, varjú, holló. Egy ilyen félreeső helyen közeli ismeretségbe kerül az ember lánya a nem háziállat pelével, őzzel, barázdabillegetővel, széncinegével is. Szó esik még farkasról, medvéről, de csak valahogy úgy, mint a *Micimackó*ban az Elefántról: rebesgetik, hogy létezik, fél is tőle mindenki, de (szerencsére) nemigen lehet összefutni vele.

3 Tamás Kincső: *A Csinált-patak állatkertje*. Marosvásárhely, 2016, Mentor Könyvek Kiadó.

Minden állat egy egyéniség, és ennek megfelelő bánásmódot igényel. Mindeniknek megvan a maga története, amit a szerző nem mulaszt el egy-egy fejezetben megosztani az olvasóval. Tömören, feszesen, tárgyira törően. Céltalan, parttalan locsogás kerülve.

Többek közt ettől is olvasmányos a könyv. A szerzőnek bár ez az első kötete, megírásával dicséretes profizmusról tett tanúságot.

Úgylehet, állatok tartása mellett gyereket is könnyebb nevelni. Az állatokkal mindig adódik valami gond, galiba, a gyerekek csínytevései ezek mellett jótékonyan elsikkad(hat)nak. Meg hát a gyerekeket is felelősségre neveli az állatok gondozása.

Üdítő olvasmány Tamás Kincső könyve. Ha jól tudom, készül már a folytatása is. Egy másik könyve meg leadva a kiadónál. Kíváncsian várjuk megjelenésüket. *(Molnár Vilmos)*

Fekete Vince
SOPORULUI 60. AZ ÚT MÁSIK OLDALÁN

– Mózes Attila halálára –

*„A halál nem jelent semmit.
Csupán átmentem a másik oldalra.
Az maradtam, aki vagyok,
És te is önmagad vagy.
Akik egymásnak voltunk,
Azok vagyunk mindörökre.
Úgy szólíts, azon a néven,
Ahogy mindig hívtál.
Beszélj velem, ahogy mindig szoktál,
Ne keress új szavakat.
Hippói Szent Ágoston (Kr. u. 354–430)*

Baljóslatú éjszaka lett, bár a délután, s az este nem ígérkezett semmivel sem különbnek, mint máskor; többnyire ugyanaz a helyszín, a Decanatul, a Porbafingóhoz vagy az Ancora, a hírhedt bádogépitmény, a Horgony a Garibaldi-hídnál, vagy valamelyik még lepusztultabb becsületsüllyesztő a Monostor elején, a piac környékén, vagy ki tudja, hol; hazaviszel-e, kérdezted, mint mindig, már a legelején, tőlem, mástól, a kollégáidtól, barátaidtól, így nyugtattad magad, hogy a magányos, társtalan ember, az út végén, aznap is, mint addig mindig, rideg betonbunkerébe biztosan hazakerül; hazaviszel-e, kérdezted, s bólintottam, nem is kell mondanom, hiszen tudhattad, baljóslatú este volt,

baljóslatú éjszakának induló este, a kilencvenes? kétezres? évek elején-közepén, amikor – ki tudja, immár hányadjára azokban az években – nekivágunk az éjszakának, s a taxi, mint Kháron ladikja érkezik, révésze mogorva ember, kedvetlenül, gyanakodva szállítja a két viharvert fickót; nu vǎ speriați, nu vomit, nem lesz itt semmi baj,

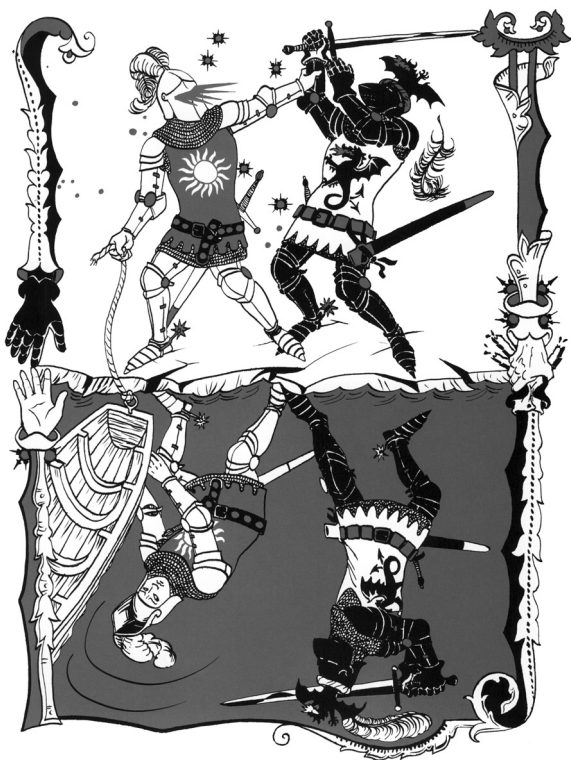
nyugtató meg a mindenség gyűrűjéből a végtelenbe
röpítő barátságatlan hajóst, aki kiteszi az ismeretlen út
feltételezett végén, am ajuns, megérkeztünk, a két
megfáradt vándort, hadd vágjanak neki együtt, átlósan,
a zöldövezetnek az esőben, a szélben, a ködben és
sötétben, az éjszaka kellős közepén, sárban és latyakban,
egymást fogva, egymást támogatva, elesve és egymást
felsegítve, az őrző mindenség gyűrűjéből kifelé
tapogatva, didergő lélekkel és didergő testtel a borzongató
hidegben, elbukva megint és felkelve újra, szakadt
nadrággal, sárosan és csapzottan, kijózanodva már-már,
világra eszmélve már-már, hadd vágjanak neki ennek

a gőzölgő-fortyogó végtelennek; nem jó, mondd, kis
idő, ám hosszúnak tűnő tanácstalan bolyongás után, nem
ez az a hely, nem jó felé megyünk; és máris ott állunk,
integtetve, kalimpálva az út, a Stüx szélén, nem is kell
sokáig várakoznunk, mert megáll megint egy felhúzott
evezőkkel épp elsuhanó járgány, és mi fáradtan és ázottan
és szakadtan és csapzottan bekászalódunk; ridegen méreget
az új Kháron, unde mergem, domnule, kérdezi, hová megyünk,
mint aki ki akarja fizettetni a sáros, ázott üléseket is, és plusz
obolosz is kell a jóindulatáért, unde mergem, kérdezi megint,
és te mondd, nyögöd, nyögöd, mint akinek már eszébe is
alig akar jutni, hogy haza, hát haza, dadogod a címet románul,
a Végtelenbe, az Ismeretlenbe, az ismeretlen úton valamerre,
legyőzve a távolságot, Szküllákat és Kharübdiszeket, amikor
indulna már a taxis-Kháron, de bukófékkal lefékez rögtön, dar
aici suntem domnule, hiszen itt vagyunk, ez az a cím, mit mind
beszél, ember, jut eszembe most rólad, rólunk, drága barátom,
itt, a ködben és sötétben, mintha valahol a végtelenbe, ismeretlenbe
vivő, vezető úton, épp egy felolvasásról hazafelé araszolva, a
Nyerges-tető előtt még, már a kozmási letérő után, amikor
valamiért, tán egy hívás miatt az útpadkára félrehúzza, jaj,
a telefon képernyőjéről esemes képében ott villogsz Te, ott
vicsorogsz felém, a Híred az arcomba vág, képembe nyilallik a
fény, és a január 31., év eleje, a Te neveddel; hazaviszel-e,

mormolja a szám hangtalan a döbbenettől a történetesen épp
mellettem ülő közös ismerős felé, mert rossz hírem van, neki is,
meg magamnak is, nem jó hír, nem öröm, de fájdalom, keserűség,
ami immár a Végtelenből jön, Rólad szól, barátom, az út túloldaláról
érkezik; hazaviszel-e, hallom megint a hangodat, én ezt az embert
többé meg nem borotválom, néz vissza az arcod emlékeimben

egy tükörből, hazaviszel-e, kérdezed egyre türelmetlenebbül, haza,
Attila, haza, hazaviszlek, mormolom magamnak, hogy haza, Haza!

*Elhangzott a marosvásárhelyi Református Temetőben,
2017. február 3-án.*

Sepsiszéki Nagy Balázs

AZ ÚZ-VÖLGYÉTŐL A VERECKEI-HÁGÓIG

– Kárpátaljai útinapló, 2016. szeptember 25–29. –

Huszonegy éves voltam, amikor 1990-ben felvételt nyertem a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakára. Tanévkezdéskor, a tanárokkal való első találkozás során, mindenki be kellett mutatkozzon és meg kellett fogalmazza, hogy mit jelent neki a haza. Ekkor én azt mondtam, hogy a szülőföldem Székelyföld, s hazám a Kárpát-medence. Ennek az érzésnek a jegyében töltöttem el a diákéveimet. Megismertem a Pilis, a Börzsöny, a Bükk, a Mátra, a Gerecse és a Vértes hegységek rejtett kincseit, a Balaton meg a Fertő-tó vidékét, kerékpárral sikerült bejárnom az Alföldet, a Dunántúlt, a Duna-Tisza között, elcsatolt szlovéniai magyar falvakat, a Felvidéket Pozsonytól Kassáig és az Őrvidék néhány, még magyar települését. Otthon voltam az Őrségben, a Csallóközben, a jó palócok meg a budajenői székelyek között egyaránt. A Kárpát-haza bejárása során valamiért eddig nem jutottam el Kárpátaljára, de most a Nemzetstratégiai Kutatóintézetnek köszönhetően már ezt a sanyarú sorsú magyar tájat is megismerhettem. Mostantól Kárpátalja már nem csak lélekben a hazám.

SZEPTEMBER 25. (HÉTFŐ)

A megismerés iránti vágytól fűtve indultam útnak az Úz-völgyében fekvő Csinódból, vasárnap délután. Apósom vitt le a hegyről autóval Lövétére, ahonnan a kisbusz ma hajnalban indult. Csíkszeredában letettük a gyerekeket a Segítő Mária Gimnázium bentlakásában. Nagy változás a családunk életében, hogy idéntől mindkét gyermekünk városi iskolába jár és csak hétvégeken vannak velünk. Ezt a helyzetet Gergő jobban viseli, hiszen ő már négy esztendő óta Csíkbánkfalván tanult, de Uzonka bizony a havasi élet után börtönnek érzi az iskolát meg a bentlakást. Az első tanítási héten a sok sírás miatt már csütörtökön haza kellett hozzuk, s most is könnyező szemmel intett nekem búcsút.

Lövétén Mihály János történész kollégámnál vacsoráztam, majd aludtunk hajnali kettőig. Lázár Sándor a szállítási cég tulajdonosa lejött értünk autóval Szentegyházáról, ugyanis a kisbusz az ottani telephelyéről indult. Még egy óra eltelt azzal, hogy a vállalkozó új szőnyeget vágott a buszba, mert az utolsó takarításkor valahová eltűnt belőle a korábbi. Négy órakor végre elindultunk a Székelyudvarhely–Marosvásárhely–Szászrégen–Dézs–Szatmárnémeti–Nagybánya–Csengersima útvonalon. A menetidő úgy volt kiszámítva, hogy majd a beregsurányi határátkelőnél találkozunk a Budapestről induló autóbusszal, amelyik a honismereti kiránduláson résztvevők többségét szállította. Ez szinte percnyi pontossággal sikerült is.

A határátkelés elő volt készítve, ugyanis az utaslisták útlevélszámokkal együtt előre el voltak küldve, és így viszonylag gyorsan, fél óra alatt átjutottunk az ellenőrzőpontokon. A buszt elsőként egy géppuskával felfegyverkezett határőr állította meg, aki felírta egy kis papírra az utasok számát. Ezt követően kérték el és ellenőrizték az útleveleket, majd jött a vámvizsgálat. Végül még volt egy beléptető kapu, ahol egy szintén fegyveres őr elkérte a sofőrtől azt a kis papírt, amire fel volt írva az utasok száma, és ő is leellenőrizte, hogy valóban annyian vagyunk-e? Ez az egész hangulat a rendszerváltozás utáni romániai állapotokat idézte.

A szálláshelyünk Jánosiban, Bíró Tibor szállodájában van. Ő már a Szovjetunió felbomlását követően vendéglátással kezdett foglalkozni és szorgalmas, kitartó munkájának, baráti köre támogatásának, valamint bankkölcsonoknak köszönhetően tudta megépíteni a háromcsillagos szállodáját. Csak ő tudja, hogy mekkora terhet cipel a vállán, hiszen elmondta, hogy a banki kamatok egyre nőnek és a háborús helyzet az utóbbi két esztendőben ellehetetlenítette a turizmust. Jelenleg száz magyar embernek biztosít munkalehetőséget, ami nagy dolog egy olyan régióban, ahol a korábban működött harminc ipari létesítmény többsége bezárt. A beregszászi konzervgyár ugyan még üzemel, de nem élelmiszert gyártanak benne, hanem szeszes italokat. Szóba álltam a pincérekkel is, mert érdekelt, hogy mennyit keresnek. A szállodában havonta két hetet dolgoznak és ezért nettó 100 000 forintot kapnak, ami az itteni árakhoz viszonyítva jó kerestennek számít. A benzin csak 20 hrivnya (1 hrivnya = 100 forint) és az alapélelmiszerek többsége is olcsóbb, mint Magyarországon vagy Erdélyben. A cigaretta és a szeszes

ital is olcsó, ezért van korlátozva a kivitelük, viszont éppen ezért virágzik a csempészés. Egy beregszászi tanár például csak úgy tudja eltartani a családját, hogy hajnalban felkel és a tanítás előtt kerékpárral átmegy a határon, s átviszi a hivatalosan kivihető 2 karton cigarettát és a 2 üveg konyakot. Ezeket eladja és ebből pótolja a fizetését. Itt a túlélés érdekében mindenkinek ügyeskednie kell valahogyan.

A Helikon Szálloda tágas, a szobák tiszták, kényelmesek, az ellátás kitűnő, a feltálatl menük ízletesek. Étkezések előtt házi pálinka, vodka vagy konyak közül lehet választani, utána helyi borokkal kínálják a vendéget. Kárpátalja jó bortermő vidéke a Kárpát-medencének. Nem véletlen, hogy a romániai Cotnár cég is rendelkezik itt 200 ha szőlőssel és ezen a márkanéven forgalmazza a borait. A határátkelő utáni egyik első reklámtábla is ezt a márkát hirdeti. Ebéd után berendezkedtünk a szobákban, majd egy kis pihenés után elkezdtünk ismerkedni Beregszásszal.

Ebbe a délutánba egy múzeumlátogatás és egy belvárosi séta fért bele. A Beregvidéki Múzeum a Bethlen utcában, az egykori Bethlenkastély épületében található. Ez a kastély a város legrégebbi lakóépülete, 1629-ben Bethlen Gábor fejedelem építtette. A 17. század végén a Rákóczi-család birtokába került. II. Rákóczi Ferenc nagyságos fejedelem többször is megfordult a falai között, 1705. december 20-án itt adta ki a személyi felkelésre buzdító kiáltványát. Az épületet évtizedek óta nem javították, olyan állapotban van, mintha az épületből éppen most költöztek volna ki egy állami gazdaság vagy egy tévesz irodái. Az udvarán elgazosodott sportpálya jelzi, hogy a kommunizmus idején oktatási intézmény is működhetett benne. Jelenleg az ukrán művelődésügyi minisztérium birtokolja. Az, hogy itt 2002-ben múzeum létesülhetett, Sepa János érdeme, aki a csernátoni Haszmann Pálhoz vagy a gyimesbükki Antal Máriához hasonló szorgalommal gyűjtötte és gyűjti a település és a régió történeti emlékeit. A képzőművészeti kiállítás kivételével az egész múzeum inkább egy raktár képét nyújtja, ugyanis a több mint ezer darab tárgy túl zsúfoltan, különösebb tematikai rendszerezés nélkül van kiállítva. A tárlók kopottak, a tárgyak többségére ráférne a restaurálás, a konzerválás, de látszik, hogy nincs rá pénz. A kerékpárral közlekedő múzeumalapító és vezető mégis tele van lelkesedéssel és folyamatosan bővíti a gyűjteményt. A kiállítótermekben a mamutfogtól és a kőbaltáktól kezdve a vaskály-

házig, mindenfélét lehet látni, a folyosó pedig éremgyűjteménnyel meg régi pénzekkel van teleaggatva. Érdekes volt régi fényképekről látni a Szent Jobb körútját a visszatért Kárpátalján 1939-ben. Nekem a kiállított anyagból leginkább Baranyi József festőművész alkotásai tetszettek, mert festményein keresztül szívembe zárhattam a beregi tájak és falvak sokszínű világát. Az egyik teremben külön tárlót szenteltek a Beregszászon született Fedák Sári színésznő emlékének. Róla két történet is elhangzott. Egyik szerint fogadással nyerte a beregszászi villáját, ugyanis engedte, hogy a hasán kártyázzanak egy egész éjszakán át, s közben egyszer sem kacagta el magát. Amennyiben kacagott volna, nem kapta volna meg a villát. Egy másik történet szerint egyszer egy katonatiszt azt ajánlotta neki, hogy fürödjön meg pezsgőben. Hozatott is 100 üveg pezsgőt, s vállalta, hogy a rendkívüli fürdés után a századával az egészséget megisszák. A vicces a dologban az, hogy amikor a kádból a pezsgőt visszatöltötték az üvegekbe, akkor 101 palack telt meg.

Még egy érdekes alakja a vidéknek az Ilosvai járásban született Ivan Fircák, akit az 1920-as években a világ legerősebb emberének neveztek. 1928-ban az angol királynőtől kapta a Kroton (legyőzhetetlen) nevet. Állítólag 1800 kg-ot tudott kinyomni. Németországban amikor egy autószalonnatulajdonosa azt ajánlotta neki, hogy emeljen fel egy autót és neki adja, akkor megfogta a járművet és kivitte a hátán az épület elé. Kénytelenek voltak neki adni. Spanyolországban pedig egy 947 kg-os bikát győzött le pusztá kézzel. Még a szarvát is letörte, s a hátán vitte ki az arénából az elpusztult jószágot. A kommunizmus idején rendszerellenesnek bélyegezték, s végül tejcarnokosként a szülőfalujában, Bilkén öregedett meg és halt meg 71 évesen.

A lelkes intézményvezető a kastély boltíves pincéjét bormúzeummá varázsolta. A pince padlóját Észak-Ukrajnából származó, egyformára csiszolt téglákkal rakatta ki, és kitalálta a téglajegy eladást mint támogatásszerzési módszert. Tízezer forintért ugyanis téglajegyet lehet váltani, és a támogatók neveit belevéselti a téglákba. A lerakott tágláknak mintegy 20%-a lelt már így gazdára.

Ebbe a napba belefért még egy kora esti séta. A múzeum közelében áll a város római katolikus temploma, melynek helyén már az Árpád-korban templom állott. Erre utal az oltár mögötti ablak ívén olvasható 1108-as évszám. A gótikus stílusú épület a mai alakját a 19. század

közepén nyerte. Gyönyörű hálóboltozatos szentélye van. Az épület homlokzatán márványtáblák hirdetik, hogy 1095-ben Lampertszász alapította a várost, valamint azt, hogy IV. Béla király 1247-ben a településnek városi kiváltságot adott. A németek és magyarok által vegyesen lakott várost sokáig Lampertszásznak nevezték, oklevélben csak 1504-ben fordul elő először a Beregszász megnevezés. A templom bejáratával szemben áll Szent István király mellszobra. Örömmel tapasztaltam, hogy ebben a fele részben még magyar ajkú népesség által lakott településen nem ez az egyetlen magyar vonatkozású szobor. Az Arany Páva vendéglő előterében áll Petőfi Sándor szobra, s a szomszédságában Esze Tamás mellszobra vonja magára a figyelmet. Mindkét szobor talapzatán sok ide érkező magyar turista helyezi el az emlékezés koszorúját. A sétáló utca elején egy épületen kétnyelvű márványtábla hirdeti, hogy 1847 júliusában itt töltött két éjszakát a nemzet költője. Esti sétám során még felfedeztem egy Móra Ferenc és egy Illyés Gyula emléktáblát. Emléktábla és dombormű hirdeti, hogy Kossuth Lajos a város díszpolgára volt. Nevét utcanév is őrzi. Az utcaneveket két nyelven írják ki, ugyanúgy, mint a székelyföldi városokban. Az üzletek feliratai nem minden esetben kétnyelvűek, ahol a tulajdonos nem magyar, ott általában csak cirill betűs feliratok láthatók. A nagyobb bevásárlóközpontokról hiányzik a magyar felirat, de a pénztárosok többsége beszél magyarul. Beregszászon és a környező magyar településeken a helységnévtáblák kétnyelvűek, de az útjelző táblákon mindenhol csak az ukrán településnevek olvashatók. A településképre rányomja bélyegét a sok elhanyagolt állapotban lévő épület. A központban az egykori Magyar Királyi Törvényház éjszaka fényárban úszó épületének homlokzatán a történelmi Magyarország címere látható. Ezt az épületet magyar állami támogatással újjátották fel és benne a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola működik. Vele szemben a református templomot éppen javítják, a tornya fel van állványozva. Sötétedés után meglepően kevesen járkálnak az utcákon. Úgy tűnt, mintha kihalt lenne a város.

SZEPTEMBER 26. (KEDD)

Kárpátaljai utazásunk egyik fő eseménye a Nemzetstratégiai Kutatóintézet által a II. Rákóczi Ferenc Főiskolán megrendezett GULAG Konferencia volt. Így a konferencia kapcsán lehetőségem nyílt az esti

fényben már kívülről látott épület alapos megtekintésére. Az 1908/1909-ben épült törvényszék ma a kárpátaljai magyarság legfontosabb oktatási és kulturális központja. Aki ide beteszi a lábát, megerősödhet a magyarságában, hiszen az emeleti folyosón II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona mellszobrai köszönnek tanárra és diákra egyaránt, a díszterem homlokzatát pedig egy országzászló díszíti a következő felirattal: II. RÁKÓCZI FERENC / KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA / KÖZÖSSÉGÉNEK / A MAGYAR / MEGMARA-DÁSÉRT. A NEMZETI TÁRSAS KÖR / ADOMÁNYA A NEMZETI ÖSSZETARTOZÁS NAPJÁN / BUDAPEST / 2012. 06. 04.

A főbejáratától felfelé vezető lépcsősor pihenőjénél Mádl Ferenc köztársasági elnöknek állítottak domborműves emléktáblát a kárpátaljai magyar felsőfokú oktatás megteremtését és megőrzését szolgáló múlhatatlan érdemeiért.

A konferenciának mindössze három előadója volt, de az egybegyűtkeket a főiskola rektorhelyettese, Szalipszki Endre főkonzul, Zán Fábrián Sándor református püspök, Molnár János római katolikus esperes és a szervező intézmény elnöke, Szász Jenő is köszöntötte. Az emlékezésre való ráhangolódást segitendő elhangzott Karig Sára költőnő megrendítő verse.

SARKÖVEZET

A költő itt a hóba ír,
mert nincs papír.
És mint a gyémánt, megfagyott,
de nem ragyog
a hó, s a szó, mit hóba vés,
nagyon kevés.

Nem futja már idő, ideg,
az éj hideg;
nem futja már a balga hit,
a szavait nem olvassa el senki sem –
mégis üzen.

A költő itt a hóba ír,
mert nincs papír.
A jég hátán senki sem él,
kemény a tél.
S a lét csak tárgyi tévedés:
az érv kevés.

Ha él, ha vall, ha néha sír,
a hóba ír,
hogy itt is költő – és magyar –
és jót akar,
hogy itt is hinni, írni mer,
hogy írni kell.

Ha erre futtok szarvasok,
megálljatok:
az ember itt a hóba ír,
mert nincs papír.
S a hóba rótt szó nem fehér,
az ón a vér.

Molnár János római katolikus esperes családi történetet mesélt el. A nagymamája az elhurcolások idején 18 éves volt és 7 hónapos magzatát hordta a szíve alatt. A férjét elvitték a Gulágra és többé soha nem látta. Az esperes úr sem ismerhette meg a nagytatáját, ahogyan ezekben a szörnyű időkben sok kárpátaljai magyar gyermek csak fényképről látta az édesapját vagy a nagyapját. Aligha van olyan magyar család ezen a tájon, amelyik ne cipelne múltbéli sérelmet, félelmet, fájdalmat magában. Nagy MIÉRT van a magyar emberek lelkében – fogalmazott az esperes úr, s még senki sem kért bocsánatot!

Az első előadó dr. Molnár D. Erzsébet volt, aki a laikusok számára is érthetően összefoglalta az 1945-ös, „malenkij robot” (háromnapos munka) ürügyén vagy koncepciós perek révén történt elhurcolások okait, valamint térképre vetítette a kárpátaljai gyűjtőhelyeket meg a Szovjetunió életüket emésztő légereit. Az 1945-ben készült névjegyzék alapján a kárpátaljai elhurcolt magyar férfiak száma 28 000 főre tehető, de vannak 40 000 főt említő adatok is. Ez az akkori magyar népesség-

nek több mint 15%-át jelentette. Az 1941-es magyar népszámláláskor Kárpátalja magyar anyanyelvű lakossága 233 000 fő volt (ide sorolták a magyar ajkú zsidókat is). Az előadó az elhurcolásoknak három fő okát nevezte meg: hadifogolylétszám-kiegészítés, a Szovjetunió II. világháború utáni mukaerőszükséglete és az etnikai tisztogatás, vagyis a terület magyar jellegének megváltoztatása.

A második előadó, Szamorovszkyné dr. Nagy Ibolya volt, aki a kárpátaljai szovjet elhurcolásokat a nagybereg-i példán keresztül mutatta be. Ebben a községben több mint félezer 18–50 év közötti férfi esett a kiadott rendelet hatálya alá, s közülük 326-on kerültek a Gulag lágereibe. Közülük 39-en soha nem tértek haza. Előadásából kiderült, hogy nem csak férfiakat, hanem nőket is deportáltak. Megrendítő példaként hozta Nagy Margit esetét, aki *Szomorú emlék 1944–45-ből* címen naplót vezetett a szovjet hadsereg nagybereg-i tevékenységéről. Ez valahogy kitudódott és a háromgyerekes asszonyt perbe fogták, majd elhurcolták. A tőzsomszédjük volt Fancsik Tihamér, aki 1944-ben magyar csendőr volt. Őt ezért a múltjáért vitték el, de a feleségét, a szintén háromgyermekes Híres Idát is elhurcolták. Ráfogták, hogy az elkobozott naplót, ami a levéltárban jelenleg is megvan, nem is Nagy Margit írta, hanem ő. Így egyetlen napló kapcsán két magyar anyát is elhurcolhattak. A Fancsik gyerekek apa és anya nélkül maradtak. Amikor az édesanyját is elvitték, a legnagyobb gyerek befogta a lovat és szekérral vitte a két kisebb testvérét át Beregdédéra a nagyszülőkhöz.

Egy sötét kor kegyetlen történéseit halhattuk Fodor Gusztáv tiszaderzsi református lelkipásztortól is, aki *Kárpátaljai lelkészek a Gulagon* címmel tartott előadást. Előadását Bényei József *Végrendelet* című versével indította.

Bényei József:
VÉGRENDELET

A világot úgyis ki kell bírni.
Ne engedd a virágokat sírni.

Ne engedd a madarakat félni,
a hűséget hóban elvetélni,

az álmokat este megalázni,
almafákat áprilisban fázni,

a perceket ne engedd megállni,
ablakokat örökre bezárni,

csillagfényű éjszakákra lőni,
ösvényeket indákkal benőni.

Ameddig a vállad íve bírja,
vigyázz minden virágtalan sírra,

vigyázz minden társtalan magányra,
füstre, fényre, ember-glóriára.

Aki árva arccal sír az égre,
takarj szelíd álmat a szemére.

Tanulj könnyet, sebet, jajt szeretni:
valakinek embernek kell lenni.

1944-ben közel 100 gyülekezetben 93 000 református élt Kárpátalján. Ebből 1300 fő volt az értelmiségi réteg. Ez a közösség 90 templomot, 85 parókiát és 57 iskolát tartott fenn. A szovjet diktatúra idején mindent elvettek, a templomoknak is csak a használati jogát hagyták meg. Ebben a nehéz helyzetben 23 lelkész elmenekült, akik maradtak, azok közül 19-et letartóztattak és 3-an nem tértek vissza a Gulag táboraiból.

Hallhattuk, hogy milyen volt 1945-ben a férfiak nélküli szomorú karácsony. Mátyusfalvának ekkor már nem volt papja. A szomszéd faluból, Tiszaújlakról jött át a tiszteletes karácsonyi istentiszteletet tartani. Amikor felment a szószékbe, elkezdett sírni, mert nem volt egyetlen férfi sem a templomban.

1945/46-ban 15 000 református egyháztag került munkatáborokba. Még él az utolsó túlélő református lelkész. A kazahsztáni táborokat megjárt Gulácsy Lajos nyugalmazott püspök jelenleg 92 esztendő. Hozzá kapcsolódik egy történet, mely szerint volt egy dunántúli

fogolytársa, aki soha sem dicsérte meg a felesége főztjét, de miután a fogolytáborból hazakerült, teljesen megváltozott és bármit megevett, amit az asszonya eléje tett, s mindig meg is dicsérte, amit kapott. Ezt a nagy pálfordulást a feleség Gulácsy Lajosnak mesélte el, amikor először találkoztak. Meg is jegyezte, hogy Sztálin elvitt egy ördögöt és hazaküldött egy angyalt.

Ma a 70 000 fős kárpátaljai református közösséget 82 lelkész pasztorálja. Az előadó lelkész szerint a legnagyobb gond a negatív demográfiai mutató. Azt is megemlítette, hogy Ukrajnában az egyházak nem kapnak semmilyen állami támogatást. Zárszóként elmondta, hogy készek harcolni a megmaradásért, mert itt szeretnének élni.

Ébédszünet után a szomorú időkre való emlékezést egy városi sétával folytattuk. Elmentünk ahhoz az iskolaépülethez, amelynek udvarán a deportálás idején gyűjtőhely működött. Az épület külső falfelületén lévő, 1994-ben elhelyezett márványtáblán a következő felirat olvasható: **EBBEN AZ ÉPÜLETBEN GYŰJTÖTTÉK ÖSSZE, INNEN HAJTOTTÁK SZTÁLINI HALÁLTÁBOROKBA 1944 NOVEMBERÉBEN BEREGSZÁSZ ÉS A KÖRNYÉK MAGYAR FÉRFI LAKOSSÁGÁT.**

Innen az elhurcolás nyomán elhunytaknak állított lélekarangos emlékműhöz sétáltunk, amelyet 1999-ben állított a helyi magyar közösség. Eddig 330 áldozat nevét sikerült azonosítani, de a névsor még nem végleges. Az intézmény vezetői mindkét emlékhelyen koszorúkat helyeztek el.

A római katolikus templomot és a katolikus közösség jelenlegi helyzetét Molnár János esperes mutatta be. Neki sok erdélyi barátja van, hiszen Gyulafehérváron végezte a teológiát. Kárpátalján 45 plébániát tartanak számon és összesen 90 miséző hely van. A kommunista diktatúra idején annyira ellehetetlenítették az egyházat, hogy 1990-ben mindössze hét idős atya szolgált. Közülük Károly Lajos atya például 18 plébániát látott el. A népét szerető és érte cselekvő atya elmesélte, hogy ezekben a nehéz időkben Huszton nem volt plébános, de a templom vasárnaponként mégis mindig tele volt. A hívek a papi ruhákat kitették az oltárra, gyertyát gyújtottak és így imádkoztak. Papok hiányában a kántorok temettek.

Ma jobb a helyzet, ugyanis 1995-ben Munkács központtal önálló egyházmegyét alakítottak, s jelenleg több mint 40 atya teljesít szolgálatot. A római katolikusok száma 45-50 ezer lélekre tehető, s közülük

75–80% magyar. Az esperes úr tapasztalata szerint a katolikusok a vegyes házasságok révén eléggé intenzíven ukránosodnak. Még azt is megjegyezte, hogy a moszkvai, a kievi és az autokefál ortodox egyházak mellett a magyaroké csak megtúrt vallások.

Ebbe a napba még belefért a református egyházzal való ismerkedés is. Zán Fábián Sándor püspök úr hivatala kertjében fogadott. Körbeálltuk az elhurcolt református lelkészek emlékművét, amely egy különleges oszlop. Matl Péter szobrászművész márványba faragott alkotása jelképesen ábrázolja az egyház születését, kibontakozását, a diktatúra idején a szenvedését, majd a jelenlegi újjászületését. A 42 esztendő s püspök személyében olyan vezetőjük van a kárpátaljai reformátusoknak, aki hitet, erőt és lelkesedést adhat mindenkinek a megmaradásért folytatott küzdelemben. Ebben az alázattal végzett munkában nincs egyedül, hiszen Nagy Béla főgondnok hű segítője. Az ő kapcsolatrendszerének és leleményességének köszönhető, hogy ma Fedák Sári egykori villájában működik a püspöki hivatal, s a református egyháznak impozáns levéltára és múzeuma lehet. A Fedák-villát egy kis csellel szerezte meg. Megtudta, hogy a városvezető és a rajonvezető elvtársak régi álma, hogy kijussanak az Amerikai Egyesült Államokba. Kapcsolatai révén vízumot szerzett nekik, s ennek fejében a jóváhagyásukat kérte ahhoz, hogy egy kisebb egyházi ingatlant a Fedák-villára cseréljenek.

Az egyházi levéltárnak és múzeumnak otthont adó épület felújítását a Bethlen Gábor Alapon keresztül a magyar állam finanszírozta. Itt az összes kárpátaljai templomról fénykép látható, s nem csak a levéltári anyag gazdag, hanem a kiállított klenódiumok, úrasztali terítők is igen értékesek.

SZEPTEMBER 28. (SZERDA)

Ezt a napot Munkács nevezetességeinek a megismerésére szántuk. Rázós aszfaltúton haladtunk a város felé. Látszik, hogy a földek nicsenek magántulajdonban, mert sok a parlagon hagyott terület. A falusi udvarokról hiányoznak a Székelyföldre jellemző hatalmas csűrök és istállók. Legtöbb helyen csak baromfit és sertést tartanak. Az utak szélén székekre, kis asztalokra rakják ki az itt élők az eladásra szánt terményeiket: krumplit, zöldségféléket, gyümölcsöket és mézet.

Első állomáshelyünk a város központjában magasodó Szent Márton székesegyház volt. Ez az 1905-ben felszentelt templom csak két évtizede lett székesegyház, amikor Kárpátalján önálló egyházmegyét létesítettek. Majnek Antal ferences szerzetest II. János Pál pápa 1995-ben nevezte ki febianai címzetes püspökké és kárpátaljai segédpüspökké, majd Rómában szentelte püspökké 1996. január 6-án. Püspöki jelmondata: Az Úr az én erősségem. Rá hárult az új egyházmegye szervezeti felépítésének feladata.

A székesegyházban a püspök úr fogadott bennünket. A törékeny alkatú és törődött tekintetű főpásztor megőrizte ferences magatartását. Őszintén mesélt a valós helyzetről: az elvándorlásról, az alacsony bérekről és nyugdíjakról, az egészségügyi ellátás hiányáról. Szerinte Magyarország most nagyon vonzó és szívja el a fiatalokat, a házaspárokat, sőt még a betegeket is. Tetézi a bajt, hogy a mostani háborús helyzetben a katonai behívók miatt sok fiatal férfi ragad vándorbotot a kezébe. Az orvosok, tanárok után most már az egyszerű emberek is tömegesen húzódnak el innen. Véleménye szerint tisztességes munkából itt nem lehet megélni. Minden mondatából lehetett érezni, hogy nem látja az itteni magyar jövőt, de mégis kitartóan áll a helyén és példát mutat. Az egyháza 47 karitatív intézményt működtet, köztük óvodákat, árvaházakat és ingyenkonyhákat. Az ingyenkonyhákon keresztül mintegy 2500 szegény családon segítenek. A püspök úr és a kárpátaljai magyarok nem panaszkodnak, pedig a helyzet rettenetes. Még ilyen körülmények között is képesek adni, ha szükségés. Így például gyűjtést szerveztek a Kelet-Ukrajnában élő rászorulóknak javára, de ugyanígy segítséget küldtek innen magyarországi árvízkárosultaknak vagy a távoli cunami áldozatainak.

Majnek püspök úr szerkesztésében 21 esztendeje jelenik meg az *Új Hajtás* című római katolikus egyházi lap, melynek legfrissebb számával mindnyájunkat megajándékozott. Itt megjelentetett gondolataiból idézek: „Nem az a győztes, aki sebeket üt, aki kínoz, hanem aki ezeket elviseli Jézusért, s hordozza azokat Jézussal! Ezért ne állj bosszút, ne üss vissza, ellenkezőleg, az ellenségért is imádkozzál. Az Istent szeretőknek minden a javára válik.” (Róm 8,28)

A székesegyház főoltárán Szent Márton fehér lovon piros köpenyben van megjelenítve. A szentélyben még Szent István és Szent László királyaink szobrai láthatók. Érdekes, Ausztriából származó barokk

Boldogasszony-szobrot is rejt a templom. Ez a szobor a Szűzanyát áldott állapotban ábrázolja. Püspök úr is úgy gondolja, hogy a magyarság megmaradása szempontjából legfontosabb a szaporodás. Ezért vállalja főpásztorként, hogy egyházmegyéjében ő maga kereszteli meg azokat az újszülötteket, akik negyedik vagy többedik gyerekként születnek be egy magyar családba. Húszéves missziós munkája alatt 54 alkalommal hívták ilyen családokhoz.

A székesegyházban magyarul és ukránul is miséznek. A sekrestyés hölgy, aki néhányunk kérésére kinyitotta a székesegyház szomszédságában lévő 15. századi gótikus kápolnát, nem tud magyarul.

Munkács 80 000 lakosú város, s mintegy 7000-en vallják magukat magyarnak. Ezért az utcán alig lehet magyar szót hallani, a piacon viszont a kofák szinte mind megértik a magyar szót. Az üzletekről, intézményekről hiányoznak a magyar feliratok, de Beregszászhoz viszonyítva a városközpont rendezett. Látszik, hogy itt már kevesebb a magyar és ezért több pénzt kap a központi alapokból a város.

A város korzójának keleti szélét Munkácsy Mihály mellszobra, a nyugatit Cirill és Metód egész alakos szobra zárja. Híres festőművésünk szülőháza a közelben állott, ugyanis bajor származású édesapja sőtiszt volt. Az egykori szülőház helyén álló épületet emléktáblával jelölték meg, a szobrot pedig 1994-ben, Munkácsy születésének 150. évfordulója alkalmából állították. A központi épületek közül figyelmet érdemel a városháza szecessziós épülete, amely a 20. század első évtizedében épült. Rajta egyetlen magyar felirat sincs. A központi épületek közül csak egynek a homlokzatán találtam magyar feliratot: Vasudvar.

Megtekintettük a 17. századi Rákóczi-kastélyt is, amelyet II. Rákóczi Ferenc 1704-ben foglalt vissza. 1911-ben a kastély homlokzatára domborműves emléktáblát helyeztek el, melynek felirata a következő:

II. Rákóczi Ferenc
vezérlő Fejedelem dicső emlékére!
Kibujdosása kétszázados évfordulóján
emelte Munkács város közönsége.
1711–1911

Eszményképe maradsz Rákóczi a honszeretetnek,
Szellemed él köztünk és védi a drága hazát,
Ős hajlékod előtt kegyelettel jár a magyar nép,
Munkács béke ölen nagy neved áldva virul.

A kastélyban jelenleg zeneiskola működik. Udvarán újabb magyar emlékhelyet tekintettünk meg. Itt gyűjtötték össze 1945-ben a légerekbe elhurcolt helybeli magyarokat. Az emléktáblákra 140 nevet véstek.

Lehoczky Tivadar (1830–1915) főügyész, régész, történész, néprajzkutató volt Bereg vármegye Orbán Balázsa. Munkácsi lakóházának homlokzatán domborműves emléktábla hirdeti, hogy 1863-tól haláláig itt élt és alkotott. Ebben a házban jelenleg Matl Péter szobrászművész lakik, aki szívélyesen fogadta az érdeklődő csoportunkat. Műterme a rendezés alatt lévő kertje hátsó részében található, ahol éppen egy befejezés előtt álló Szent Márton-szobor volt emelőszerkezettel a forgatható asztalra emelve. A tágas, de télen fűtés nélküli műteremben kézi szerszámok és pneumatikus gépek heverték a munkaasztalokon. Matl Péter egy különleges ember. Nagyon erős a hite és a küldetésére is ráébredt akkor, amikor megpróbálta elhagyni a szülőföldjét, de a jó Isten mindig visszairányította oda, ahol élnie és alkotnia kell. Neki itt van a helye Kárpátalján, mert munkásságával erősíteni tudja az egész régió magyarságát. Művei ott vannak a köztereken, a templomokban, városokban és falvakban egyaránt. Ő tervezte és építette a Vereckei-hágón lévő emlékművet is. Ennek kapcsán mesélte el, hogy amikor ezt alkotta, úgy érezte, hogy felsorakoznak mögéje az ősei. Egy másik vallomása az volt, hogy amikor egy 3 méteres Mária-szobrot készített cseréfaból egy kolostornak és a megrendelő azt kérte, hogy faragja meg a szívét is, akkor ő nem szívesen vállalta ezt, de amikor mégis hozzáfogott, akkor a bogba faragott szívben megjelent Jézus alakja. Ez azóta is látható.

Matl Péter kedvenc témája a család. Fából, márványból, kőből készült szobrai gyarapodásra ösztönöznek. Nagyon családcentrikus ember. Jelzi ezt az is, hogy egy udvaron négy nemzedék él együtt. Tudja, hogy a család az egészséges nemzet alappillére, tudja, hogy csak egészséges családok alkothatnak erős nemzetet.

Harminc esztendeje küzd, hogy visszaszerezze a kommunizmus idején elvesztett kertjüket. Ebben akar egy különleges szoborkertet létre-

hozni. Már van a kertben néhány itt hagyott alkotás, hiszen évek óta alkotótáborokat szervez. Ő találta ki a Bereg megyei Szobor-út projektet, ami a térség falvainak látogatottságát kívánja előmozdítani. Tizenegy faluban hoztak létre egy-egy szoborral díszített teret és ezekről térképet meg egy képeslap-gyűjteményt jelentetett meg.

Munkács vára közelében alig találtunk az autóbuszoknak parkolóhelyet. A háborús helyzet ellenére nagy volt a turistaforgalom. Amióta az ukránok elveszítették a Krím félszigetet, azóta a kedvenc kirándulóhelyük Kárpátalja. A várkapu előtt magyar ajkú cigányok rozsdás karosszériájú Zsigulikból árultak szőlőt, almát és diót. A háromszintes vár már mesziről magára vonaja a városba érkezők tekintetét. Az első benyomásom az épület-együttesről az volt, hogy hozzá nem értő módon fogtak a javításához, felújításához. Ahány tetőszerkezet, annyiféle födémmel van fedve, a néhány éve javított épületekről pedig már mállik a vakolat. Én a magyar vonatkozású emlékeket kerestem. Tudom, hogy ez a vár fontos erősség volt a honalapítás óta. Már Szent István megerősítette a falait és Szent László is folytatta ezt a munkát. Amikor 1241-ben Batu kán 60 000 fős seregével a Vereckei-hágón át betört Magyarországra, a várost ugyan lerombolta, de a várat nem tudta bevenni. Jelentős szerepet játszott a vár történetében *Korjatovics Tódor* podóliai herceg, akit rokoni kapcsolatok fűztek a magyar királyi udvarhoz. Egyik nővére *Zsigmond király* édesanyja volt. 1396-ban Zsigmond neki adományozta a várat és a hozzá tartozó domíniumot. Udvarát a munkácsi várban rendezte be, jelentősen kibővítve azt. Lábánál széles árkot ástak és vízzel töltötték meg, a vár felé eső partján tölgyfa palánkot építettek. Innen ered a vár másik neve: „Palánk”. A várban ma központi helyen *Korjatovics Tódor* egészalakos szobra áll. Felemelt kezének mutatóujját a látogatók megfogják annak reményében, hogy az egykori várúr szerencsét hoz az életükre. Sokan aprópénzt is dobnak a szobor talapzatára. Én nem szorongattam a csodatevőnek vélt szobor ujját, hanem a magyar vonatkozású emlékeket kutattam. A várat 1686-ban és 1687-ben hősiiesen védő Zrínyi Ilona emlékét egy márványtábla és egy Matl Péter által készített, anyát és kisfiát, azaz II. Rákóczi Ferencet ábrázoló szoborpár őrzi. Emléktábla adja tudtára az ide érkezőknek azt is, hogy a magyar Szent Koronát Napóleon hadai elől menekítve 1805. december 11-től 1806. március 10-ig itt őrizték. Az utókor azt is megörökítette, hogy Petőfi Sándor

1847. július 12-én járt a várban. Kazinczy Ferenc egy esztendeig e vár falai között raboskodott.

A honalapítás ezeréves évfordulója alkalmából, 1896-ban a vár észak-keleti Hajdú-bátyáján ünnepélyes keretek között, díszes talapzaton egy 33 méter magas emlékoszlopot állítottak, tetején hatalmas, kiterjesztett szárnyú, csőrében kardot tartó bronz *turulmadárral*. Ezt 1924-ben a csehszlovák hatóságok eltávolították, és lebontották az emlékoszlopot is. Ezt az emlékoszlopot, a városra tekintő turullal a tetején, Pákh Sándor és családja, Lengyel Zoltán megbízott polgármester idején, 2008-ban újból felállította.

SZEPTEMBER 29. (HÉTFŐ)

Az eddigi kirándulások során Fejes Norbert és Kudlotyák Krisztina voltak a vezetőink, erre a napra viszont egy tanári hivatását feladó hivatásos idegenvezető, Bíró András lett a csoport dinamikus mozgatója. A négygyermekes családapa évek óta otthagya a megélhetést nem biztosító tanügyet és nyaranta idegenvezetést, télen pedig síturák szervezését vállalja.

Első állomáshelyünk a kárpátaljai magyarok szolyvai siratófala volt. Ezt az emlékparkot az egykori gyűjtőtábor helyén hozták létre 1994-ben. Azóta folyamatosan bővül és a településenkénti emléktáblákon már több mint 12 000 név szerepel, és a névsor egyre gyarapodik. Megrázó élmény volt látni a sok elhurcolt magyar ember nevét. Minden névhez egy-egy családi fájdalom kötődik, s a családok fájdmából telik meg a nemzet keserű pohara. Ki tud a nagyvilágban erről a tragédiáról? Miért nem kiáltjuk, harsogjuk teli tüdővel mindenhol és mindenkinek, hogy a Kárpát-medencében népiirtás zajlott és zajlik. Önkéntelenül a barcaföldvári fogolytábor jutott eszembe, s az is, hogy milyen akadályokba ütközött egy ottani emlékmű felállítására.

Honismereti túravezetőnk visszaemlékezések alapján pillanatképeket elevenített fel a fogolytáborok életéből, majd felolvasta Ábrányi Emil még most is lelkesítő versét.

ÉL A MAGYAR...

Fessétek bár sötétre a jövőt,
Mondjátok, hogy már torkunkon a kés,

Beszéljetez közelgő, hosszú gyászról,
Mély süllyedésről, biztos pusztulásról:
Engem nem ejt meg gyáva csüggedés!
Szentül hiszem, akármit mondjatok,
Hogy a magyar nem vész el s élni fog!
Többet ki küzdött és ki szenvedett?
Hiszen vértenger, temető a múlt!
Vetettek rá halálos szolgaságot,
Irtották szörnyen... ámde a levágott
Törzsek helyén még szebb erdő virult.
Ezért hiszem, akármit mondjatok,
Hogy a magyar nem vész el s élni fog!
Ki a saját pártos dühét kiállta,
Annak nem árthat többé idegen!
Hányszor harsogtak kárörömmel: Vége!
S csak arra szolgált minden veresége,
Hogy még kitartóbb, még nagyobb legyen.
Ezért hiszem, akármit mondjatok,
Hogy a magyar nem vész el s élni fog!
Szükség van arra, nemzetem, hogy élj!
Mert bár hibád sok s bűnöd sorja nagy,
Van egy erényed, mely fényt vet te rád,
S melyért az Isten mindent megbocsát –
Hogy a szabadság leghűbb véde vagy!
Ezért hiszem, akármit mondjatok,
Hogy a magyar nem vész el s élni fog!
Ha minden nemzet fásultan lemond,
S a szent rajongás mindenütt kiég,
S a büszke jognak minden vára megdől:
A te szabadság-szerető szivedtől
Új lánggra gyúlad Európa még!
Ezért hiszem, akármit mondjatok,
Hogy a magyar örökre élni fog!
Bízom s hiszek, míg Isten lesz fölöttünk,
Ki trónusán bírói széket ül!
És hogyha minden búra, bajra válik,
Romok között is hirdetem halálíg,

Erős, nagy hittel, rendületlenül:
Legyen bár sorsunk még oly mostoha,
Él a magyar s nem veszhet el soha!

Szolyváról Munkácson át a Vereckei-hágó felé vettük az irányt. Az útviszonyok olyanok, mint az 1990-es évek elején Erdélyben voltak. Az aszfaltok kátyúsak vagy agyonfoltozottak, a városok utcái pedig többnyire kockakövesek és hepehupások. A hágó felé még az aszfalt is elfogyott, s az autóbusz csak lépésben kapaszkodott felfelé. Ide többnyire csak magyar turisták járnak, s nekik nem jár ki a járható út egy olyan vidéken, ami csak volt az övék. A Vereckei-hágó legmagasabb pontja 841 m. Látszik, hogy ez a fenyő övezetnek még csak az alja, mert többségben vannak a lombhullató fák. Nyugati irányban szépen kirajzolódott a Pokolbérc csúcsa, ahol a történelmi magyar határ húzódott. Megilletődve álltam ezen a helyen, ahol Árpád fejedelem jött haza hadával és népével. Ő akkor olyan hont teremtett, amely a Föld legbiztonságosabb helye még ma is. Aki magyarként eljut erre a helyre, meg kell tapasztalja azt a felemelő érzést, amit úgy neveznek: HONSZERETET.

A hágó díszje Matl Péter szobrászművész millecentenáriumi emlékműve, amely lényegében egy kapu ég és föld között, s ugyanakkor egy kapu a Kárpát-medencére is. A gránitból összerakott hét kőtömb a Kárpátokon bevonuló hét törzset jelképezi. Eredetileg a kunsüveget szimbolizáló felső tömböt homokkőből akarta a művész elkészíteni, de tartva a szándékos rombolástól végül lemondott a tervéről. Valóban, az ukrán ultranacionalisták az emlékművet többször megrongálták, végül 2008-ban újra kellett építeni. A kapu nyílásában, a vérszerződésre emlékeztető oltárkőn, a kereszténység felvételére utaló keresztet ábrázoló márványlap jelenleg is megrongált állapotban van.

Bíró András felolvasta Kovács Vilmos *Verecke* című versét, majd a honalapítók nyomában járó csoport elénekelte nemzeti imánkat meg a Székely Himnuszot.

KOVÁCS VILMOS: VERECKE

Ez hát a hon... Ez irdatlan
hegyek közé szorult katlan.

S az út... Kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve,
Árpád török szava, vére
bélyegével homlokomon...
Szerzett ellen, vesztett rokon
átka hull rám, mint a rontás.
Perli-e még ezt a hont más?

Fenyő sussan, lombja lebben:
besenyő-nyíl a mellemben,
szakadékok; szakadt sebek,
útpor-felleg: megy a sereg,
elmege, s engem hagynak sírnak...
Ágyékomból most fák nyílnak,
fényes szemem kivirágzik,
szájam havas vihart habzik,

Málló szirtbe temesetek,
fejem alatt korhadt nyereg,
két lábamnál lócsont sárgul –
ősi jognak bizonyosságul,
mert ez az út, kígyó bőre,
s kit nem vitt már temetőre,
s ki tudja még, kit hoz erre,
menni vele ölre, perre.

A hágón az egykori Brezsnyev-sziklát ukrán katonai emlékművé alakították át, s mellette azoknak emeltek emlékművet, akik Ukrajna függetlenné válásáért áldozták az életüket. Az emléktáblán ukrán és angol felirat olvasható. Az ukrán emlékművekkel átellenben egy be nem fejezett többszintes épület omladozik.

Bíró Tibor szállodatulajdonos szabadtéri ebéddel lepett meg a hágón.

Étkezés után leereszkedtünk a Vereckei-szorosba és megtekintettük az Árpád-vonal egyik épen megmaradt föld alatti bunkerét.

Ebbe az estébe még belefért a Misztrál együttes koncertje, amit a főiskola nagy előadótermében tartottak. A koncert része volt a Kárpát-

medencei magyarok zenéje című sorozatnak. A színpad hátterében a Kárpát-medence térképe volt megjelenítve, rajta felirat: Nyolc ország egy HAZA.

Öröm volt látni és hallani az első előzenekarként fellépő Borzsavári Népzenekart, Kovács Sándor primást és családtagjait. Másodikként a csángó népzeneét megszólaltató Servet Zenekar lépett fel, majd következett a fergeteges hangulatot teremtő Misztrál. Még fülemben cseng a dinamikus, dudaszóval előadott Boldogasszony anyánk és Dzsida Jenő *Az Isten szeret* című versének refrénje. A közönség a zenészeket felállva tapsolta vissza a színpadra.

SZEPTEMBER 30. (PÉNTEK)

A svédasztalos reggeli elfogyasztása után összecsomagoltunk és kijelentkeztünk a szállodából. Mivel előző nap hazafelé elsötétedtünk és nem tudtuk megnézni azt a helyet, ahol Feszty Árpád a körképéhez a vázlatokat készítette, ma ezzel folytattuk honismereti kirándulásunkat. Munkács szomszédságában, Kondoroska falu határában jelölték meg azt a helyet, ahonnan valóban az a panoráma tárul az ide érkezők elé, mint ami a Feszty-körképen látható. Ottjártunkkor még az időjárás is ahhoz hasonlóan borús volt, mint amit a festőművész megjelenített. A helyszínen a körkép márványlapokba gravírozott kicsinyített másolata van kiállítva.

Innen a 120 000 lakosú Ungvárra gurultunk, immár négysávos autóúton. Ung vármegye egykori központjában ma már csak 8000 magyar él. A volt megyeháza 1805-ben épült impozáns épületében jelenleg múzeum működik. Ennek az intézménynek a vezetője Erfán Ferenc festőművész, aki bemutatta az emeleti képzőművészeti kiállításokat, majd elkalauzolt bennünket a várba. A múzeum szomszédságában található az 1793–1796 között épült református templom. 1996 óta a gyülekezetnek van egy ukrán része is, amely dinamikus növekedik.

Ungváron mindössze egy magán orvosi rendelőn láttam magyar feliratot. Idegennek éreztem ezt a várost, pedig még itt is vannak őrt állók.

A vár a város szívében, a *vulkanikus* eredetű Várhegyen foglal helyet. Egy várkastélyá átalakított belső *várból* és az azt övező parkból áll, melyet négy fülesbástyával és egy háromszögletű bástyával megerősít

tett védőfal vesz körül. Jelenleg a várkastélyban a Kárpátaljai Honismereti Múzeum és Képtár, valamint időszakos kiállítások találhatóak. A várparkban helyeztek el két 19. századi öntöttvas szobrot: a *Héraklész a lernai hidrávált* és a *Pihenő Hermészt*, valamint azt a *turul*szobrot, mely korábban a *tiszaújlaki Rákóczi-emlékművön* állt, amíg a *szovjet* hatalom le nem rombolta azt. Ez a vaskarikákkal a kötömbhöz erősített turul mintegy jelképe annak, amilyen helyzetben a kárpátaljai és általában a határon túli magyarság van. A várban hiányoltam a magyar feliratokat, pedig biztos vagyok abban, hogy az ukránok mellett legnagyobb számban magyarok látogatják. Még Bercsényi Miklós és felesége mellszobrainak talapzataira sem írták fel a neveket, pedig 1691-től ez a II. Rákóczi Ferencet is vendégül látó főúr volt a vár birtokosa és felvirágoztatója.

A várhoz a görög katolikus székesegyház előtt vezet az út. 1646. április 24-én az ungvári vár kápolnájában jött létre a Habsburgok által kezdeményezett vallási unió, az *egri* püspök jelenlétében 63 *ortodox* pap fogadott hűséget *XI. Ince pápának* és utódainak. Ennek értelmében a magyarországi ortodox *egyház* áttért a *római pápa* fennhatósága alá, új vallás született a városban, a *görög katolikus* felekezett. A mai székesegyház helyén állt egykori római katolikus templomot Drugeth János építtette a jezsuita rend számára, a mellette álló rendházzal együtt. Mária Terézia 1775-ben a jezsuita rend feloszlátása után a munkácsi görög katolikus püspökségnek adományozta mindkét épületet. A templomot rövidesen székesegyházzá, a rendházat pedig püspöki palotává építették át. Ezért látható ma Mária Terézia szobra a székesegyház bejáratával szemben.

Ungváron a Barátság (Druzsba) Szálloda éttermében ebédeltünk. A tulajdonos magyar ember és az idősebb pincérek is tudnak magyarul. Ez a szálloda ad otthont a helyi Rotary Clubnak.

Ungvárról délután 4 órakor vissza kellett induljunk Beregsurány felé, hogy még a váltás előtt átlépjük a határt. A kilépés sem vett hosszabb időt igénybe, mint a hétfői belépés, s innen hajnalra már hazaértem Székelyföldre.

Ez az öt napos kirándulás számomra nagyon tanulságos volt. Mostantól Kárpátalja is a szívembe van zárva, gyönyörű tájaival, történelmi emlékeivel, gyötrelmeivel, bizakodásával és örömeivel együtt. Én erőt merítettem abból, ahogyan az ott élők meg akarnak

maradni magyarnak. Nem zúgolódom azért, hogy a jó Isten kisebbségi élethelyzetben bízott rám feladatokat, sőt hálát adok azért, hogy az elcsatolt területek közül éppen Erdélybe, Székelyföldre születtem. Nekünk sem volt könnyű soha sem, s a jövő sem kedvderítő, de az elmúlt száz esztendőben legnehezebb sorsuk mégiscsak a kárpátaljaiaknak volt. Ha ők még küzdenek és a szülőföldjükön akarnak megmaradni, akkor nekünk is mindhalálig ki kell tartani. Felelősséggel és hűséggel!

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andorkó Attila - Kénos
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Dénes - Csikmadaras
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Imre-Levente - Székely-
udvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajkó István - Csíkszentmárton
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Bara Béla - Csíkszereda
Baracsi Levente - Arad
Bárányi Ferenc - Temesvár
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csikmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
BocsKay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Bokor Katalin - Bukarest
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbáth Katalin - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsoma-
falva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borcsa Julianna - Csíkszereda
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente - Kézdi-
vásárhely

- Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csíki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárad
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya – Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dr. Dóczy Annamária – Marosvásárhely
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Eigel Tibor – Csíkszereda
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Dr. Fehér István – Székelyudvarhely
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Attila – Székelyudvarhely
 Gáldi György – Bukarest
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Gergely Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyaros
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda

- Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertz Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Dr. Horváth Anna és Dr. Horváth István – Kolozsvár
 Horváth Kovács Ádám – Marosvásárhely
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 István Adrian – Székelyderzs
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 János Bertalan – Csíkszereda
 János Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedei Mózes – Székelyudvarhely
 Kedves Béla – Gyimesközélpok
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárád
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Enikő – Kézdivásárhely
 Keresztes Péter és Kedves Emőke – Temesvár
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Kiss András – Nagyvárád
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Komán Zsombor – Brassó
 Koncsag László – Gyulafehérvár
 Dr. Kónya-Hamar Zsuzsanna és Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Máraféfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kristó Boróka – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Anita – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 László György – Maroskeresztúr
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Lőrentz Éva-Noémi – Brassó
 Lőrincz Ágnes – Marosvásárhely
 Lőrincz József – Székelyudvarhely

- Madaras Lázár - Brassó
Mag István - Lövete
Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba -
Felsőbánya
Markó Béla - Marosszentkirály
Dr. Marton József - Gyulafehérvár
Márton Ferenc - Temesvár
Márton Károly - Marosvásárhely
Mașteriu Erzsébet - Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
Mátyás Endre - Szováta
Dr. Mátyus Gyula - Székelyudvarhely
Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
Mester Zoltán - Szováta
Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
Mihály András - Csíkszereda
Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
Mihály János - Lövete
Mihály Orsolya - Kolozsvár
Mikes Borbála - Uzon
Miklós Imre - Csíkszereda
Miklós Levente-József - Székely-
udvarhely
Miklós Sándor - Csíkszentlélek
Miklós Tamás - Marosvásárhely
Mikó Júlia - Brassó
Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
Mirk László - Csíkszereda
Molnár Endre - Marosvásárhely
Molnár Lea - Csíkszereda
Murádin László - Kolozsvár
Murányi János - Székelyudvarhely
Müller Dezső - Vámfalu
Nádudvary György - Brassó
Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
Nagy Benedek - Csíkszereda
Nagy József - Gyergyóremete
Nagy Sándor - Székelyudvarhely
Németh Irén - Vulkán
Nete Mariana - Csíkszereda
Novák Sándor - Marosvásárhely
Oláh Sándor - Csíkszereda
Olti Kálmán - Csíkszereda
Orbók Ilona - Csíkszereda
Orendi István - Székelyudvarhely
Dr. Ozsváth Imola - Székelyudvarhely
Pál Zoltán - Csíkdánfalva
Papp Mihály - Gyergyóremete
Papp Zoltán - Zilah
Péntek János - Kolozsvár
Péter Éva - Csíkszereda
Péter Gergely - Csíkszereda
Péter Péter - Székelyudvarhely
Pethő Ilona - Csíkszereda
Petres Sándor - Csíkszereda
Dr. Piros György - Csíkszereda
Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(6 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
Dr. Rácz Katalin - Marosvásárhely
Ráduly János - Kibéd
Rákosi Eszter Katalin - Sepsiszent-
györgy
Rancz Árpád - Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
Kézdivásárhely
Rokaly József - Gyergyószentmiklós
Russó Bors Tibor - Csíkszentkirály
Sata Lóránd - Voluntari
Sántha Emese - Marosvásárhely
Sata Kinga Koretta - Magyarvista
Sata Klára - Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter - Marosvásár-
hely
Sebestyén Rita - Kézdiszentlélek
Seprődi József - Dicsőszentmárton
Silye Béla - Székelyudvarhely
Siklódi Olga - Székelyudvarhely
Sipos László - Felvinc
Sóbester Klára - Marosvásárhely
Sófalvi László - Székelyudvarhely
Sógor Árpád - Kolozsvár
Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
Sógor Géza - Kányád

- Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Somogyi László – Bukarest
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Borosjenő
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Andor – Bukarest
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna – Csikcsicso
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Marosvásárhely
 Szabó Noémi – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Katalin – Bukarest
 Szász Kinga – Kézdivásárhely
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Szatmáry Margit – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Levente – Csíkszereda
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentannai Ágota – Bukarest
 Dr. Szentannai Dénes – Székely-
 udvarhely
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Szöcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lovéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Vajda József – Csíkszereda
 Vántsa László – Marosvásárhely
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák János – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csikkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zonda Csaba – Csíkszereda
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
 Általános Iskola – Bélafalva
 Általános Iskola – Csomortán
 Általános Iskola – Csikmenaság

- Általános Iskola - Csíkrákos
 Általános Iskola - Dálnok
 Általános Iskola - Esztelnek
 Általános Iskola - Felsőrákos
 Általános Iskola - Futásfalva
 Általános Iskola - Gyergyószárhegy
 Általános Iskola - Gyergyóremete
 Általános Iskola - Imecsfalva
 Általános Iskola - Kézdiálbis
 Általános Iskola - Kézdiálmás
 Általános Iskola - Kézdikövár
 Általános Iskola - Közéjpajta
 Általános Iskola - Málnás
 Általános Iskola - Nagyalambfalva
 Általános Iskola - Nyárádmagyarós
 Általános Iskola - Nyujtód
 Általános Iskola - Ozsdola
 Általános Iskola - Sepsibükszád
 Általános Iskola - Szentkatolna
 Általános Iskola - Torja
 Általános Iskola - Uzon
 Általános Iskola - Vargyas
 Általános Iskola - Zabola
 Általános Iskola - Zágón
 Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza - Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 - Gyergyóremete
 Baróti Szabó Dávid Líceum - Barót
 Benedek Elek Tanítóképző Líceum
 - Székelyudvarhely
 Bernády Közművelődési Egylet -
 Szováta
 Cristo Consult Kft. - Csíkszereda
 Csíki Székely Múzeum - Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon - Csíkszépvíz
 Dorex Com Kft. - Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár -
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. - Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség -
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság - Csíkszereda
 Iskolai Könyvtár - Szárazajta
 Iskolai Könyvtár - Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár -
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. - Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum -
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. - Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont -
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár - Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács - Sepsi-
 szentgyörgy
 Kőrösi Csoma Sándor Líceum -
 Kovászna
 Községi Könyvtár - Balánbánya
 Községi Könyvtár - Barátos
 Községi Könyvtár - Bardoc
 Községi Könyvtár - Bereck
 Községi Könyvtár - Bögöz
 Községi Könyvtár - Bölön
 Községi Könyvtár - Csernáton
 Községi Könyvtár - Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár - Csíkkozmás
 Községi Könyvtár - Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár - Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár - Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár - Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár - Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár - Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár - Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár - Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár - Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár - Etéd
 Községi Könyvtár - Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár - Fenyéd
 Községi Könyvtár - Galócás
 Községi Könyvtár - Gelence
 Községi Könyvtár - Gidófalva

- Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnáfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászton
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szentersébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Orbán Balázs Általános Iskola – Székelyudvarhely
 Orbán Balázs Gimnázium – Székelykeresztúr
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Székelykeresztúr
 Polgármesteri Hivatal – Csíkdánfalva
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószárhegy
 Polgármesteri Hivatal – Illyefalva
 Polgármesteri Hivatal – Ozsdola
 Református Parókia – Angyalos
 Református Parókia – Árkos
 Református Parókia – Bikfalva
 Református Parókia – Erdőfüle
 Református Parókia – Felsőcsernáton
 Református Parókia – Ikafalva
 Református Parókia – Karatna
 Református Parókia – Kiskászon

- Református Parókia – Kézdimartonfalva
 Református Parókia – Kézdimárkosfalva
 Református Parókia – Kisbacon
 Református Parókia – Komolló
 Református Parókia – Lisznyó
 Református Parókia – Magyarhermány
 Református Parókia – Nagybacon
 Református Parókia – Olasztelek
 Református Parókia – Oltszem
 Református Parókia – Orbaitelek
 Református Parókia – Páké
 Református Parókia – Papoc
 Református Parókia – Sepsimagyarós
 Református Parókia – Székelyszáldobos
 Református Parókia – Szotyor
 Református Parókia – Szörcse
 Református Parókia – Zabola
 Református Parókia – Zalán
 RMDSZ – Elnöki Kabinet – Marosvásárhely
 Római Katolikus Plébánia – Alsótorja
 Római Katolikus Plébánia – Csíkdelne
 Római Katolikus Plébánia – Kézdikővár
 Római Katolikus Plébánia – Majláthfalva
 Római Katolikus Plébánia – Ozsdola
 Római Katolikus Plébánia – Szentivánlaborfalva
 Római Katolikus Plébánia – Szentkatolna
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Simó Megsegítő Egyesület – Zetelaka
 Székely Károly Szakközépiskola – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Árkos
 Unitárius Parókia – Firtosmartonos
 Unitárius Parókia – Homoródalmás
 Unitárius Parókia – Kálnok
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Unitárius Parókia – Sepsiszentkirály
 Unitárius Parókia – Vargyas
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
- MAGÁNSZEMÉLYEK*
 Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest

- Báthori Csaba - Budapest
 Beke Mihály András - Budapest
 Bereczky Gábor - Budapest
 Bertha Zoltán - Debrecen
 Bíró Miklós - Budapest
 Birtalan Ferenc - Budapest
 Dr. Botz Lajos - Pécs
 Bodor Ádám - Budapest
 Borbás János - Veszprém
 Dr. Borboly István - Budapest
 Bozó Zoltán - Szentés
 Bőjte-Petneházy Réka - Győr
 Burján Pál - Pécs
 Czakó Gábor - Budapest
 Császár Zoltán - Budapest
 Csender Levente - Öröm
 Csontó Lajos - Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc - Szentés
 Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla - Kemece
 Dr. Dobos László - Budapest
 Dobozi Eszter - Kecskemét
 Dömötör Zoltán - Csömör
 Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán - Veszprém
 Fazekas Edit - Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
 Fejér Istvánné - Szentés
 Fekete Béláné - Budapest
 Fekete Miklós - Szeged
 Ferencz Ernő - Páty
 Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
 Dr. Ferencz Csaba - Budapest
 Ferencz I. Szabolcs - Budapest
 Dr. Füleky György - Budapest
 Fűrjesi Csaba - Budapest
 Fúzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Hayek Ibolya - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese -
 Budapest
 Iliá Mihály - Szeged
 Dr. Iszlai Sándor - Berettyóújfalu
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga - Szeged
 Kántor József - Baja
 Kányádi Sándor - Budapest
 Kádár Tibor - Veszprém
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Keresztes Éva - Brassó
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Budapest
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kósa Csaba - Budapest
 Kósa Lajos - Debrecen
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császár
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza

- Márton Lajos – Érd
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miklós András – Keszthely
 Dr. Milován Orsolya – Budapest
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla –
 Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentés (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Sokoray László – Pápa
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Dr. Szabó László – Pécs
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepesi Attila – Budapest
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Térey János – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tők János – Kecskemét
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
 Zsigmond Aranka – Budapest
- INTÉZMÉNYEK*
 Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Jóbarát '92 Bt. – Budapest (4 db.
 egyéves előfizetés)
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Bu-
 dapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő

Országgyűlés Hivatala - Budapest
 - 2 db. egyéves előfizetés
 Őtágú Síp Kulturális Egyesület -
 Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 - Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs
 Péterház Panzió - Szentés
 Révai Miklós Gimnázium - Győr
 Robinson Tours Kft. - Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára - Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda - Laguna Beach
 Farkas Szabolcs - Milwaukee
 Fodor Albert - New York
 Kirják Attila - New York
 Kiss István - Hawley
 Kovács Árpád - Maryland

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Bede Sándor - Bécs
 Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf
 Csipkó László - Bécs
 Csutak Magda - Bécs
 Dr. Forbáth Klára - Bécs
 Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonen - Jyväskylä

Franciaország

Nagy Pál - Montrouge
 Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza - Oshawa
 Gábor Zsófia - Ottawa

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine
 Dr. Dobó Tibor - Demmin
 Juliana Johrend - Buchen
 Kisslaki László - Steinbach
 Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svájc

Molnár Attila - Frick

Svédország

Antal Imre - Ljungby
 Csata Attila - Västra Frölunda
 Jordáky Béla - Källered
 Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő
 - Tangagärde
 Szentkirályi Csaga - Vällingby
 Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetség gondozó Gimnázium
 és Kollégium - Zenta
 Fekete J. József - Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola - Magyarkanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetség gondozó
 Nyelvi Gimnázium - Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium -
 Nagybecskerek
 Rancz Károly - Pancsova
 Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom
 Kiss Mónika - Órös
 Pallér Péter - Komárom
 Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma
 Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Abel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Bözödi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Abel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyei Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Abel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükrök</i>	35,00 lej
30. Ferencz István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Tithos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkalások szeredai emlékeiből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében. Címünk: 530170 Csíkszereda,
Tudor Vladimirescu u. 5. Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

Folyóiratunk a következő könyvesüzletekben, illetve újságosstandokon vásárolható meg:

Romániában:

Corvina Könyvesház (Csíkszereda, Székelyudvarhely);
Gutenberg Books (Csíkszereda, Marosvásárhely); *KeleKönyvVár* (Csíkszereda);
Háromszék Press (Sepsiszentgyörgy); *Kubi Kft.* (Székelykeresztúr);
Charta (Sepsiszentgyörgy); *Árnika Libri* (Székelyudvarhely).

Magyarországon:

A Lapker Zrt. következő áruhelyein: *Ajka* (Szabadság tér 14.); *Békéscsaba* (Szent István tér 1.);
Budaörs (Nefelejcs u. 1-3.); *Budapest* (Campona, Auchan Soroksár, Déli pu. 1.,
Keleti pu., Népliget Volán pince, Budapest Sport Aréna, Petőfi S. u. 2., XIII. Hegedűs Gy. u. 24.,
V. Szabad Sajtó u., XIV. Rákosszalva park); *Cegléd* (Szabadság tér 1.); *Csongrád* (Fő u. 2-4.);
Debrecen (Cora, Kishatár u. 7, Plaza, Péterfia út 18., Füredi út 78., MÁV Állomás Indulási
oldal, MÁV Állomás Érkezési oldal); *Dombóvár* (Inmedió); *Dunakeszi* (Auchan);
Eger (Széchenyi u. 20., Kossuth út 5.); *Esztergom* (Simor J. u. 24.); *Fehérgyarmat* (Kossuth tér 3.);
Gyöngyös (Páter Kiss Szaléz út 1.); *Győr* (Hermann O. u., Vásárcsarnok); *Hajdúböszörmény*
(Kálvin tér 3.); *Hatvan* (Horváth M. út 5.); *Hódmezővásárhely* (Andrássy út 10-12.);
Jászberény (Lehel Vezér tér 31.); *Kaposvár* (Plaza, Ady E. u. 5.); *Kapuvár* (Fő tér 26.);
Kazincbarcika (Egressy u. 54.); *Kecskemét* (Petőfi S. u. 2., Nagykőrösi u.);
Kiskunhalas (Hősök tere); *Mezőkövesd* (Mátyás király u. 101.); *Miskolc* (Bajcsy-Zs. út 2-4.,
Szemere u. 2., Cora); *Mór* (Szent I. u. 7.); *Nagykanizsa* (Plaza, Fő u. 1.);
Nagykőrös (Szabadság tér 8.); *Nyírbátor* (Szabadság tér); *Nyíregyháza* (Dózsa Gy. út 5.,
Nyír-Plaza, Szegfű út 75.); *Pápa* (Fő tér); *Pécs* (Király u., Kossuth tér 1., Búza tér 1., Rákóczi út);
Salgótarján (Erzsébet tér, Centrum Áruház); *Sárospatak* (Rákóczi u. 29.); *Sopron* (Busz pu.,
Várkerület 8., Magyar u.); *Szarvas* (Szabadság út 35.); *Szeged* (Cora, Dugonits tér,
Kossuth sgt. 10-12., Ortutay u.); *Székesfehérvár* (Berényi u. 88., Auchan, Sarló u. 25/a.);
Szekszárd (Mártírok tere, Széchenyi út 11-13.); *Szenes* (Kossuth tér); *Szolnok* (Kossuth út 18.,
MÁV pu.); *Tata* (Volán pu., Május 1. u., Piac tér); *Tatabánya* (Ságvári E. u. 4, Győri u.,
MÁV pu.); *Tiszafüred* (Fő út 35.); *Törökbálint* (Cora); *Törökszentmiklós* (Kossuth út 18.);
Vác (Széchenyi u.); *Veszprém* (Kossuth L. u.); *Zalaegerszeg* (Plaza, Kossuth u. 32.).

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.
Lapunk Budapesten megvásárolható az *Írók Boltjában* és a *Líra és Lant* boltjaiban is.

SZÉKELY KÖNYVTÁR

Н11МD.30 0301

BORCSA JÁNOS AJÁNLJA BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR *UTAZÁS ÉSZAK-AMERIKÁBAN* CÍMŰ KÖTETÉT

Kiélezett közéleti-politikai viták és küzdelmek zajlottak a magyar reformkor idején. A legnagyobb visszhangot kiváltó munkák két reformarisztokrata, Széchenyi és Wesselényi nevéhez fűződnek. Ugyanakkor a székely kismemesi családban született Bölöni Farkas Sándor *Utazás Észak-Amerikában* (1834, 1835) című könyvét az irodalomtörténet mint a polgárosodás valóságos kézikönyvét tartja számon.

Az egy nemzedékkel Bölöni előtt járó másik székely tudós és utazó, Kőrösi Csoma Sándor Keletre, Ázsiába indult 1819-ben, keresvén a magyarok őshazáját, a fiatalabb hazánkfia pedig az Újvilágot választotta úticéljául, hogy megismerje a szabadság és demokrácia újkori szülőhazáját. Úti élményeit aztán éppen egy olyan időszakban jelentette meg Kolozsvárt, amikor javában folytak a reformküzdelmek Erdélyben is.

Naprakész tájékozottságú utazó volt Bölöni. Arra törekedett, hogy az „Egyesült Státusokról” hiteles források alapján a legfrissebb tudnivalókat közvetítse itthoni olvasói számára. Útirajzának egy másik erénye, hogy olvasmányos munka, szerzője élményszerűen számol be tapasztalatairól, találkozásairól. Miközben számba veszi az idegent, a számára újat – s mindezt már-már eszményítve! –, nem tud nem gondolni arra, amit alaposan ismer, a saját hazája állapotára, s nemegyszer szomorúan jegyzi meg, hogy „egy magyar utazónak sokszor kell sóhajtani, ha hazája emlékét is mindenütt viszi magával!”

Ugyancsak mély érzelmek törtek fel az utazóból, mikor 39 napig tartó hajút után meglátta Amerika partjait. „Az lengett fel lelkemből ezen sóhajtásban: ha vajon e szép hazában a szabadság, az elnyomott emberiség és jussok menedéke helyét valóban megtalálom-e?” Az útirajz egészéből az derül ki, hogy mindezt megtalálta. Egyenesen a csodálat hangján beszélt mindenről, ami fogadta az Államokban. A feketék rabszolgaságban tartásán kívül – amit kárhozzat –, mondhatni mindenért lelkesedett. Ma már a „Státusok” eszményítésétől bátran eltekinthetünk, de az egykori utazó szellemi teljesítményére fel kell néznünk!

Bölöni Farkas meg volt győződve, hogy „egy idegen világ vonzó leírásával nemzeti ügyet szolgálhat” (Jancsó Elemér). A szabadság és demokrácia elkötelezett híve és hirdetője volt mostoha hazai viszonyok között, majd’ két évtizeddel az 1848-as polgári forradalmak előtt...

www.szekelykonyvtar.ro

facebook.com/szekelykonyvtar